

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Τοκ. Γραφείο
Κ.Τ.Α.
Αριθμός Άδειας
1088



ΕΝΤΥΠΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΑΡΑΔΕΙΑΣ 1929 ΚΕΜΙΛΑΘ
ΚΩΔΙΚΟΣ : 016464

Κλεισθένους 17 - 105 52 Αθήνα

ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ



ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

ΕΠΑΝΟΦΕ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ



ΑΘΗΝΩΝ (ΣΟ11)



Αφιερωματικό τεύχος στον Άγιο Λεωνίδα Κλαυσίου

61-62

Περίοδος Ε' • Χρόνος 17ος • ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ , Άγιος Λεωνίδης Κλαυσίου: Ένας αξιόλογος πνευματικός και πολιτιστικός πλούτος του τόπου μας. Τα πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα	3 – 4
ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ -Εντυπωσιακή εκδήλωση στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών	4 – 7
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ , Χαιρετισμός	7
ΑΜΑΛΙΑΣ ΠΑΠΠΑ , Αναπληρωτή Δ/ντή Γ.Α.Κ., Χαιρετισμός	8
ΗΛΙΑ ΝΤΖΙΩΡΑ , Προέδρου Πανευρωπαϊκής Ένωσης, Χαιρετισμός	8 – 10
ΑΝΔΡΕΑ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ , δρ. Ε.Μ.Π., Στοιχεία για την Αρχιτεκτονική της Βασιλικής του Αγίου Λεωνίδα Κλαυσίου.....	10 – 25
ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ ΤΣΟΚΑ , Αρχαιολόγου Εφορείας Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας, Τα νεώτερα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας στην Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Λεωνίδα.....	26 – 34
ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ – ΜΠΟΤΟΝΑΚΗ , Φιλολόγου, Δ/ντριας Γ.Α.Κ. Ν. Ευρυτανίας, Ψηφίδες από το βυζαντινό παρελθόν της Ευρυτανίας.....	34 – 37
ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ , Βράβευση του κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΑΛΛΗ.....	38
ΚΩΝ/ΝΟΥ ΑΝΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ , Ο Άγιος Λεωνίδης και η Επάρχημη Συνοδεία του	39 – 40
ΓΙΑΝΝΗ Π. ΜΑΚΚΑ , Ξεφυλλίζοντας στη Βιβλιοθήκη μου: ενδυμασία της Κρικελιώτισσας και της Μυρεσιωτίσας (σμμ. Μυρίκη) στις αρχές του προηγούμενου αιώνα.....	41 – 42
ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ ΖΩΓΡΑΦΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΙΑΜΗ , Η κοντά στον τοίχο λεμονικά (ποίημα)	42
Κ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ , ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΑ (Επιμέλεια) ΑΘΑΝ. Δ. ΣΤΑΜΑΤΗ- ΑΝΔΡΕΑ Σ. ΝΤΑΛΙΑΝΗ , Γυμνάσιο Δομνίστας Ευρυτανίας, 18 Χρόνια Ιστορίας	43
ΔΗΜΗΤΡΗ Ι. ΦΑΛΛΗ , ΤΗΣ ΠΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ (Ποιήματα).....	44 – 45
ΒΙΟΛΕΤΤΑΣ ΜΠΟΥΤΟΠΟΥΛΟΥ – ΧΑΣΑΝΟΥ , Εκκλησιαστικά, Εκπαιδευτικά και άλλα στοιχεία Αμπλιανής Ευρυτανίας.....	45 – 47
ΑΝΑΡΓΥΡΟΥ – ΓΙΑΝΝΗ ΜΑΥΡΟΜΥΤΗ , Μανόλης Ιερομνήμων, ο πρώτος Δήμαρχος Καρπενησίου	47 – 48
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΝΤΖΙΜΑ , «Τ' Αυλάκι μας για τ' όνειρο κι αυλή για το σεργιάνι».....	48 – 50
Κ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ , Ένα ελάχιστο αφιέρωμα για το συγκλονιστικό βιβλίο «ΝΕΚΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΣ».....	50 – 52
ΠΑΝΟΣ ΝΙΑΒΗΣ , Η Τριγωνομετρία των Παθών (ποίημα)	52 – 53
ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΝΕΥΡΥΤΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ - Υποτροφίες σε Ευρυτάνες Φοιτητές.....	54
- Έκδοση εγχειριδίου με θέμα «Η Ευρυτανία στον Ιερόν Αγώνα του 1821».....	55
- Επιμνημόσυνη δέηση στο Α΄ Κοιμητήριο Αθηνών για Ζ. Παπαντωνίου, Γ. Καφαντάρη και Στέφανο Γρανίτσα.....	55 – 56
- Έκδοση μικρού, καλαίσθητου ημερολογίου	56
ΓΙΑΝΝΗ ΜΑΓΚΑ , Η Βρύση (ποίημα).....	57
Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΜΑΣ	58 – 61
ΚΩΣΤΑ ΚΑΛΑΠΑΝΙΔΑ , Το Διάσελο των δακρύων (ποίημα).....	62
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ , Εγκύκλιος Χριστουγέννων 2019	63

ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ: Ελένη Καρκαζή – Πουρνάρα και Νικόλαος Πουρνάρας

Εικόνα εξωφύλλου: Απ' τα θαυμάσια ψηφιδωτά και ευρήματα του Αγίου Λεωνίδα Κλαυσίου

ΑΓΙΟΣ ΛΕΩΝΙΔΗΣ ΚΛΑΥΣΙΟΥ: ΕΝΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

Η Πανευρυτανική Ένωση εκφράζοντας και την επιθυμία όχι μόνο των Ευρυτάνων αλλά και πολλών άλλων εκ του πνευματικού δυναμικού της Χώρας μας, αφιερώνει το παρόν τεύχος των «Ευρυτανικών Χρονικών» στο μοναδικό παλαιοχριστιανικό ανεσκαμμένο μνημείο της πατρώας μας γης, στη βασιλική του Αγίου Λεωνίδα Κλαυσίου και στα εκεί πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα, όπως αυτά παρουσιάστηκαν σε μεγαλιώδη και εντυπωσιακή εκδήλωση στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών στις 15/12/2019.

Ο Άγιος Λεωνίδης Κλαυσίου Ευρυτανίας και τα πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα

Η βασιλική του Αγίου Λεωνίδα βρίσκεται στο Κλαυσί Ευρυτανίας και αποτελεί το μοναδικό παλαιοχριστιανικό ανεσκαμμένο μνημείο της περιοχής.

Ο Άγιος Λεωνίδης (3ος αι.) μαρτύρησε στην Κόρινθο, το 250 μ. Χ., στους διωγμούς του Ρωμαίου αυτοκράτορα Δέκιου. Η λατρεία του ήταν διαδεδομένη στην Αθήνα, την Κόρινθο και ίσως στη Θεσσαλία μέχρι τον 6ο αι.

Ο ναός του στο Κλαυσί που χρονολογείται στον 5ο -6ο αι. ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής, εξωτερικών διαστάσεων 28 X 18,50 μ., με εγκάρσιο κλίτος, στα άκρα του οποίου διανοίγονται ημικυκλικές αψίδες, δημιουργώντας τρίκοχη την κάτοψη του ανατολικού τμήματος και νάρθηκα στα δυτικά, χωρίς προσκίσματα. Στα μέσα του 6ου αι. καταστράφηκε πιθανότατα από σεισμό και κατόπιν από πυρκαγιά.

Το σπουδαιότερο στοιχείο του είναι το ψηφιδωτό του δάπεδο, το οποίο διατηρείται στο μεγαλύτερο μέρος του και διακοσμείται με γεωμετρικά και φυτικά μοτίβα και παραστάσεις εμπνευσμένες από το ζωικό βασίλειο (παραστάσεις με ζώα, πτηνά και ψάρια), που δημιουργούν ένα εντυπωσιακό πολύχρωμο σύνολο.

Σημαντικές πληροφορίες για το ίδιο το μνημείο, αλλά και για την τοπική εκκλησιαστική κοινότητα αντλούμε από οκτώ (8) αφιερωματικές επιγραφές που διασώθηκαν στο ψηφιδωτό δάπεδο.

Από την ανωδομή της βασιλικής διατηρήθηκαν σε μικρό ύψος οι περιμετρικοί τοίχοι και ελάχιστα λείψανα του συνθρόνου στην κόχη του ιερού.

Αποκαλύφθηκε ύστερα από αιώνες, το 1956, μετά από έντονες βροχοπτώσεις και οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες στο χώρο έγιναν το 1958-59 από τους Μ. Χατζηδάκη και Π. Λαζαρίδη με δαπάνες της Αρχαιολογικής Εταιρίας.

Οι εργασίες συντήρησης για την προστασία του ψηφιδωτού έγιναν αρχικά από τον Ι. Κολέφα (1965-66) και επαναλήφθηκαν τα έτη 1975 και 1990.

Το 2011 η περιοχή γύρω από την βασιλική κηρύχθηκε αρχαιολογικός χώρος και θεσμοθετήθηκε από το ΥΠΠΟΑ Ζώνη Α' απολύτου προστασίας.

Από το 2017, με αφορμή την εκπόνηση μελετών για την κατασκευή νέου κελύφους προστασίας και ανάδειξης της βασιλικής του Αγίου Λεωνίδα, η ΕΦΑ Φθιώτιδας & Ευρυτανίας διενεργεί στην περιοχή ανασκαφικές έρευνες με σημαντικά για την ιστορία του μνημείου αποτελέσματα.

Πηγή: ΕΦΑΦΕ

Τα σημαντικότερα ευρήματα από τις πρόσφατες ανασκαφικές εργασίες ώθησαν το Δ. Σ. της Πανευρυτανικής Ένωσης να διοργανώσει σε συνεργασία με την Ιερά Μητρόπολη Καρπενησίου, την Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας και τα Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Ευρυτανίας μεγάλη θρησκευτική και πολιτιστική εκδήλωση στις 15 Δεκεμβρίου 2019.

Δέον να σημειωθεί ότι οι μέχρι τώρα πρόσφατες εργασίες στο χώρο του Αγίου Λεωνίδα οφείλονται στους μεγάλους ευεργέτες του τόπου μας κ. **Ελένη Καρκαζή – Πουρνάρα** και **Νικόλαο Πουρνάρα**, οι οποίοι διέθεσαν τα απαιτούμενα ποσά για τη σύνταξη των σχετικών μελετών, ως και ανασκαφικών εργασιών, καθώς και στον κ. **Κώστα Μπακογιάννη** Δήμαρχο Αθηναίων, ο οποίος ως Περιφερειάρχης Στερεάς Ελλάδας αγάλιασε το έργο και πέτυχε, εν συνεχεία, τη χρηματοδότησή του.

Ακολουθούν το σχετικό Δελτίο Τύπου για την παραπάνω εκδήλωση, χαιρετισμοί και, φυσικά, οι σχετικές εισηγήσεις.

Δ Ε Λ Τ Ι Ο Τ Υ Π Ο Υ

ΜΕ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΕΥΡΥΤΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΛΕΩΝΙΔΗ ΚΛΑΥΣΙΟΥ

Εκατοντάδες Ευρυτάνες ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση της Πανευρυτανικής Ένωσης, της Ιεράς Μητρόπολης Καρπενησίου, της Εφορείας Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας και των Γ.Α.Κ. Ν. Ευρυτανίας και κατέκλυσαν κυριολεκτικά, την Κυριακή 15-12-2019, τον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου Ριζαρείου Σχολής (Βασιλίσσης Σοφίας 24) και εν συνεχεία στο αμφιθέατρο του παρακείμενου Βυζαντινού Μουσείου, όπου πραγματοποιήθηκε μεγάλη πολιτιστική εκδήλωση με θέμα: «Ο Άγιος Λεωνίδης Κλαυσίου και τα πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα».

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το πρόγραμμα, το πρωί της Κυριακής 15-12-2019 ο Ιερός Ναός του Αγίου Γεωργίου του Ιδρύματος της Ριζαρείου Σχολής (Βασιλίσσης Σοφίας 24) νωρίς γέμισε ασφυκτικά, κυρίως με Ευρυτάνες για να παρακολουθήσουν τη Θεία Λειτουργία, κατά την οποία χοροστάτησε ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης μας κ.κ. **Γεώργιος**. Έλαβαν μέρος και οι Ευρυτάνες ιερείς - πρωτοπρεσβύτεροι π. **Δημήτριος Παπασπύρος**, π. **Ιωάννης Διώτης** και π. **Δημήτριος Σκόνδρας**, ο Αρχιμανδρίτης π. **Γαβριήλ Πλάκας** από την όμορη του νομού μας Αράχοβα Ναυπακτίας, ο Αρχιμανδρίτης π. **Νεκτάριος**



Από τη αρτοκλασία στον Ι. Ναό Αγίου Γεωργίου



Ο Μητροπολίτης Καρπενησίου κ. Γεώργιος και η κ. Ελένη Πουρνάρα

καθιερωμένη αρτοκλασία «**υπέρ υγείας των μελών της Πανευρυτανικής Ένωσης και των απανταχού της γης διαβιούντων Ευρυτάνων**» και μετά την απόλυση όλοι οι συμπατριώτες μας και οι προσκεκλημένοι μας κατευθύνθηκαν στο παρακείμενο Βυζαντινό Μουσείο για το β' μέρος της εκδήλωσης.

Στο Βυζαντινό Μουσείο εδόθη δεξίωση και κατόπιν άρχισε στο αμφιθέατρο του Μουσείου η κεντρική εκδήλωση για την παρουσίαση των μέχρι τούδε αρχαιολογικών ευρημάτων στο χώρο του Αγίου Λεωνίδα Κλαυσίου. Το αμφιθέατρο του Βυζαντινού Μουσείου αποδείχθηκε πολύ μικρό για χωρέσει το πλήθος των συμπατριωτών μας και των προσκεκλημένων μας. Τοποθετήθηκαν και άλλες φορτές καρέκλες και πολλοί παρέμειναν όρθιοι καθ' όλη τη διάρκεια της εκδήλωσης, η οποία είχε όλα τα χαρακτηριστικά μιας πλήρους ημερίδας. Η επιλογή αυτή έγινε καθότι ο χώρος αυτός «έδενε» με το Μνημείο....

Η συντονίστρια της εκδήλωσης, η γνωστή δημοσιογράφος κ. **Μαργαρίτα Πουρνάρα**, κάλεσε πρώτον στο βήμα τον κ. **Κώστα Μπακογιάννη**, Δήμαρχο Αθηναίων και π. Περιφερειάρχη Στερεάς Ελλάδας, προκειμένου να απευθύνει πρώτος χαιρετισμό, καθότι ως Περιφερειάρχης αγκάλιασε το έργο των ανασκαφικών εργασιών στο μοναδικό αυτό παλαιοχριστιανικό μνημείο της πατρώας γης μας, πέτυχε τη χρηματοδότησή του και έτσι έχουμε τα γνωστά αποτελέσματα. Ο κ. **Κώστας Μπακογιάννης** αναφέρθηκε στη σημα-



Άποψη της κατάμεστης αίθουσας

της Ιεράς Μητρόπολης Καρπενησίου και, φυσικά, ο Προϊστάμενος του Ναού που μας φιλοξένησε π. **Νικόλαος Λαδός**.

Παρά το πλήθος των πιστών, αρκετοί εκ των οποίων παρακολουθούσαν από τον αύλειο χώρο, λόγω πληρότητας του ναού, η θεία λειτουργία ήταν μια πραγματική μυσταγωγία. Ο Μητροπολίτης μας, όπως πάντα, στο τέλος εντυπωσίασε με το κήρυγμά του. Ακολούθησε η

σία που έχει το μνημείο αυτό για την περιοχή μας και εξέφρασε τις ευγνώμονες ευχαριστίες του στους παριστάμενους ευεργέτες του τόπου μας κ. **Ελένη** και **Νίκο Πουρνάρα**, οι οποίοι διέθεσαν το απαιτούμενο ποσό για τη σύμβαση των σχετικών μελετών ως και ανασκαφικών εργασιών, καθότι «άνευ αυτών» τίποτε δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί....

Ακολούθως απύθηναν και-

ρειτισμούς ο Πρόεδρος της Πανευρωπαϊκής Ένωσης Πανεπιστημιακός Καθηγητής κ. **Ηλίας Ντζιώρας**, η Αναπληρωτής Διευθύντρια των Γενικών Αρχείων του Κράτους κ. **Αμαλία Παππά**, ο Αντιπεριφερειάρχης Ευρυτανίας κ. **Άρης Τασιός**, ο Δήμαρχος Καρπενεσίου κ. **Νίκος Σουλιώτης** και ο Μητροπολίτης μας κ. **Γεώργιος**.

Μετά τους σύντομους χαιρετισμούς ο πρώτος εισηγητής κ. **Ανδρέας Λαμπρόπουλος**, Αρχιτέκτονας Μηχανικός, Δρ. Ε.Μ.Π. ανέπτυξε το θέμα «Στοιχεία για την αρχιτεκτονική της βασιλικής του Αγίου Λεωνίδα Κλαυσίου Ευρυτανίας». Τα αναφερθέντα στοιχεία ακούστηκαν με μεγάλη προσοχή για πρώτη φορά και με τη βοήθεια της τεχνολογίας οι παριστάμενοι τα θαύμασαν και οπτικά.

Ακολούθησε η δεύτερη εισήγηση από την κ. **Αθανασία Τσόκα**, Αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας που έχει υπό την ευθύνη της τις ανασκαφικές εργασίες στο χώρο του Αγίου Λεωνίδα, με θέμα «Τα νεώτερα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας στην παλαιοχριστιανική βασιλική του Αγίου Λεωνίδα». Η εισήγηση της κ. **Τσόκα** εντυπωσίασε το ακροατήριο για την πληρότητά της.

Η τελευταία εισήγηση, που είχε ως θέμα «Ψηφίδες από το βυζαντινό παρελθόν της Ευρυτανίας», ανακοινώθηκε από την κ. **Μαρία Παναγιωτοπούλου – Μποτονάκη**, η οποία μέσα σε ελάχιστο χρόνο (10΄) μας είπε πάρα πολλά...

Ακολούθησαν εύστοχες ερωτήσεις από τους ακροατές και λίαν ικανοποιητικές απαντήσεις από τους εισηγητές.

Τέλος, η εκδήλωση έκλεισε με την επίδοση τιμητικής πλακέτας στον ερευνητή της τοπικής μας ιστορίας κ. **Δημήτριο Φαλλή** από τον Πρόεδρο της Ένωσης κ. **Ηλίας Ντζιώρα** και αφού προηγουμένως ο Έφορος της Πανευρωπαϊκής κ. **Αθανάσιος Σταμάτης** αναφέρθηκε, λίαν συντόμως, στο έργο του τιμώμενου για την ανάδειξη της γενέτειράς του, του Κλαυσίου αλλά και του Αγίου Λεωνίδα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη Θεία Λειτουργία στον Ιερό Ναό **Αγίου Γεωργίου** και εν συνεχεία στο Βυζαντινό Μουσείο προσήλθαν και μας τίμησαν με την παρουσία τους εκτός, φυσικά, από τον Μητροπολίτη μας κ. **Γεώργιο**, ο Δήμαρχος Αθηναίων και τ. Περιφερειάρχης Στερεάς Ελλάδας κ. **Κώστας Μπακογιάννης**, ο Αντιπεριφερειάρχης Ευρυτανίας κ. **Άρης Τασιός**, ο Δήμαρχος Καρπενεσίου κ. **Νίκος Σουλιώτης**, Ο τ. Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών κ. **Αντώνης Κουνάδης** και η Ακαδημαϊκός κ. **Χρύσα Μαλτέζου**, η Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών και π. Υπουργός και Βουλευτής κ. **Κέλλυ Μπουρδάρα**, οι τ. Βουλευτές κ. κ. **Ηλίας Καρανίκας** και **Κώστας Παπαλέξης**, οι Πανεπιστημιακοί κ.κ. **Νίκος Πουρνάρας**, **Χρήστος Μπαρτσόκας**, **Κλεομένης Κουτσούκης** και **Γεώργιος Γιαννίσαρης**, η Πρόεδρος της ΕΣΗΕΑ κ. **Μαρία Αντω-**



... Μετά τη λήξη της εκδήλωσης στον αύλειο χώρο του Βυζαντινού Μουσείου

νιάδου και η υπεύθυνη Διεθνών Σχέσεων της ΕΣΗΕΑ κ. **Ντόρου Ράλλη**, η τ. Δ/ντρια του Κέντρου Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών κ. **Αικατερίνη Καμηλάκη – Πολυμέρου**, οι αρχαιολόγοι κ.κ. **Ντόρα Βασιλικού, Μαρία – Φωτεινή Παπακωνσταντίνο**, τ. Προϊσταμένη και νυν Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας, η οποία είχε κομβικό ρόλο στη δρομολόγηση των διαδικασιών για την εκτέλεση του έργου και οι κυρίες **Γκίνη Τσοφοπούλου, Α. Ραπτάκη, Μίνα Γαλάνη** κ.λπ., ο στρατηγός κ. **Κώστας Καρακώστας**, ο τ. Περιφερειακός Σύμβουλος κ. **Λάμπρος Τσιτσάνης**, εκπρόσωποι Συλλόγων και άλλων πολιτιστικών φορέων κ.ά.

Τέλος, σημειώνεται ότι το επόμενο τεύχος του περιοδικού μας «ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», θα είναι αφιερωματικό στον Άγιο Λεωνίδα Κλαυσίου.

Στην αρχή της εκδήλωσης – ημερίδας, όπως εύστοχα χαρακτηρίστηκε, έγιναν οι καθιερωμένοι χαιρετισμοί, όπως και παραπάνω αναφέρεται. Παρακάτω παρατίθενται οι χαιρετισμοί που μας εστάλησαν, ήτοι του Μητροπολίτη μας κ. **Γεωργίου**, της κ. **Αμαλίας Παππά** εκ μέρους των Γενικών Αρχείων του Κράτους και του Προέδρου της Πανευρυτανικής Ένωσης κ. **Ηλία Ντζιώρα**.

Χ Α Ι Ρ Ε Τ Ι Σ Μ Ο Σ **ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ κ. κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ**

Κύριε Δήμαρχε,

Αγαπητοί μου χριστιανοί,

Ευχαριστώ από καρδιάς την Πανευρυτανική Ένωση για την έμπνευση, πρωτοβουλία και οργάνωση της σημερινής εκδήλωσης. Ευχαριστώ όλους όσους στο πέρασμα των χρόνων έχουν αγωνιστεί με σκοπό την ανάδειξη του μνημείου του Αγίου Λεωνίδα στο Κλαυσί.

Όπως η καρδιά του κάθε ανθρώπου κατά τη λαϊκή ρήση είναι άβυσσος, έτσι και η γη των πατέρων μας κρύβει πολλούς υλικούς, πνευματικούς και εθνικούς θησαυρούς. Το λέω αυτό γιατί πιστεύω ακράδαντα πως η ύπαρξη ενός ψηφιδωτού δαπέδου σε ναό του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα αντιπροσωπεύει μια ακμάζουσα κοινωνία ανθρώπων που ζούσαν πριν 1500 χρόνια στα μέρη που ζούμε εμείς σήμερα. Άρα το ενδιαφέρον για την περιοχή θα είναι μεγάλο όχι μόνον για τη δική μας γενιά, μα και για τις επόμενες, και σίγουρα θα φέρει πολλά στην επιφάνεια.

Κλείνω με την ευχή η πράξη των αδελφών Πουρνάρα να βρει απήχηση σε όλους μας για να βρεθούν κι άλλοι εθελοντές οι οποίοι όχι μόνον υλικά μα και ηθικά θα συντρέξουν κάθε παρόμοια προσπάθεια που στοχεύει, πέραν όλων των άλλων, στη γνώση της ιστορίας μας και στη διατήρηση των αξιών των προγόνων μας.

Να είστε όλοι καλά.

Καλά Χριστούγεννα

Καλή και ευλογημένη χρονιά!

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

κ. Αμαλίας Παππά Αναπληρωτή Διευθυντή των Γενικών Αρχείων του Κράτους

Κυρίες και κύριοι,

Εκ μέρους των Γενικών Αρχείων του Κράτους, θα ήθελα να συγχαρώ τους συνεργαζόμενους φορείς (την Πανευρυτανική Ένωση, την Ιερά Μητρόπολη Καρπενησίου, την Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας, και το Τμήμα των Γενικών Αρχείων του Κράτους στην Ευρυτανία) για την υλοποίηση της.

Η σημερινή εκδήλωση εγγράφεται στον κύκλο της συστηματικής προσπάθειας μιας εξαιρετικά δυναμικής Υπηρεσίας, αυτής των ΓΑΚ Ευρυτανίας, προς την κατεύθυνση της ανάδειξης και της προβολής τους.

Ο σκοπός των εκδηλώσεων που συμμετέχουν ή υλοποιούν τα ΓΑΚ ήταν και συνεχίζει να είναι διπλός: να ευαισθητοποιήσει για την αποστολή τους και να δείξει ότι τα ΓΑΚ είναι ανοιχτά όχι μόνο στους ερευνητές αλλά και σε όλους τους πολίτες.

Σκοπός μας είναι οι επισκέπτες μιας αρχειακής Υπηρεσίας να διαπιστώνουν πως, τα χιλιάδες τεκμήρια της Ιστορίας που φυλάσσονται εκεί, έχουν οργανωθεί και αξιοποιηθεί με σωστό τρόπο και πως τα ΓΑΚ δεν έχουν ως σκοπό να αποκτούν απλώς αρχεία και να τα αποθηκεύουν αλλά κυρίως να τα αξιοποιούν και να τα αναδεικνύουν, διαχέοντας προς όλους τις πληροφορίες που αυτά περιέχουν φωτίζοντας, ταυτόχρονα, όψεις της τοπικής ιστορίας.

Γνωρίζοντας καλύτερα το παρελθόν ανακαλύπτουμε ρίζες και αποκτούμε αυτογνωσία, ατομική και συλλογική.

Ευχόμαστε κάθε επιτυχία στη σημερινή εκδήλωση!

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ – ΚΑΛΩΣΟΡΙΣΜΑ

κ. ΗΛΙΑ ΝΤΖΙΩΡΑ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΕΥΡΥΤΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Σεβασμιώτατε, Σεβαστοί πατέρες, Κύριε βουλευτά, κ. τ. Υπουργέ,
Κύριε Δήμαρχε Αθηναίων και τ. Περιφερειάρχη Κεντρικής Ελλάδας,
κ. Δήμαρχε Καρπενησίου, κ.κ. Ακαδημαϊκοί και Πανεπιστημιακοί Διδάσκαλοι
κ.κ. εκπρόσωποι Πολιτιστικών φορέων του τόπου μας,
Κυρίες και κύριοι,

Η πατρώα μας γη, η Ευρυτανία μας, με την κοσμογονία των τοπιών της, αλλά και την ιστορία της, πάντα μας γοητεύει και πάντα κρατάει το νου μας σε εγρήγορση. Είναι ένας τόπος τραχύς αλλά ωραίος και περήφανος, κυρίως, για την πλούσια ιστορία του.

Η Πανευρυτανική Ένωση, την οποία και εκπροσωπώ στο βήμα αυτό, από της ιδρύσεώς της το 1955 από τους επιφανείς Ευρυτάνες **Ανδρέα Πουρνάρα, Κων/νο Τσάτσο, Ιωάννη Χρυσικό, Κων/νο Τριανταφυλλόπουλο** κ.ά. έθεσε ως πρωταρχικό στόχο να

αναδείξει τις ομορφιές του τόπου αυτού και, κυρίως, την ιστορική ταυτότητα και τον πολιτισμό του. Μέχρι σήμερα το πέτυχε σε μέγιστο βαθμό, αφού έχει αναδείξει ένα πλουσιότατο και αξιολογότερο πρωτογενές υλικό, έναν πλούσιο αμπτώ, που αποτυπώνεται στους εκδοθέντες δεκάδες πολυσέλιδους και λίαν καλαίσθητους τόμους....

Μέσα στα πλαίσια αυτά και στους στόχους αυτούς εντάσσεται και η σημερινή θρησκευτική και πολιτιστική εκδήλωση που αναφέρεται στον Άγιο Λεωνίδα Κλαυσίου, το μοναδικό παλαιοχριστιανικό ανασκαμμένο μνημείο της Ευρυτανίας μας και της ευρύτερης περιοχής. Και είναι οφειλόμενη η εκδήλωση αυτή προς όλους εκείνους που μέχρι τώρα εργάστηκαν άοκνα για την ανάδειξή του. Αναφέρω μόνον τις ανασκαφικές έρευνες που άρχισαν το 1958 από τους **Μ. Χατζηδάκη** και **Π. Λαζαρίδη** και με δαπάνες της Αρχαιολογικής Εταιρείας και αργότερα 1965-66, 1975 και 1990, οπότε έγιναν και εργασίες συντήρησης και προστασίας του μοναδικού και υπέροχου ψηφιδωτού του. Επαινετές είναι και οι προσπάθειες προς τούτο του συμπατριώτη μας ερευνητή κ. **Δημητρίου Φαλλή**.

ΟΜΩΣ, σημαντικά αποτελέσματα υπάρχουν, κυρίως, κατά τα δύο (2) τελευταία χρόνια από τις ανασκαφικές εργασίες που πραγματοποιούνται στην περιοχή από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας και ύστερα από σχετικές μελέτες που συντάχθηκαν κατόπιν γενναίας χορηγίας επιφανών συμπατριωτών μας, οι οποίοι επιθυμούν την ανωνυμία τους. Οι μελέτες αυτές αξιοποιήθηκαν κατά τρόπο άριστο από την Περιφέρεια Κεντρικής Ελλάδας, αφού ο τότε Περιφερειάρχης και νυν Δήμαρχος Αθηναίων κ. **Κώστας Μπακογιάννης** αγκάλιασε το έργο αυτό, το προγραμμάτισε, το ενέταξε σε σχετικό πρόγραμμα και έχουμε σήμερα τα αποτελέσματα αυτά.....

Οφείλονται, λοιπόν, χάριτες στους χορηγούς για την εκπόνηση των μελετών, συντάκτης των οποίων είναι ο γνωστός αρχιτέκτονας κ. **Ανδρέας Λαμπρόπουλος**, αφού χωρίς αυτές δεν θα υπήρχε χρηματοδότηση, στον τ. Περιφερειάρχη και νυν Δήμαρχο Αθηναίων κ. **Κώστα Μπακογιάννη**, στους τοπικούς μας αυτοδιοικητικούς άρχοντες, ήτοι τον Αντιπεριφερειάρχη κ. **Άρη Τασιό** και τον Δήμαρχο Καρπενησίου κ. **Νίκο Σουλιώτη** και φυσικά, στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας και, κυρίως, στην αρχαιολόγο κ. **Αθανασία Τσόκα**, η οποία με υπερβάλλοντα ζήλο επιβλέπει το όλο έργο, που ενδεικτικά αποτελέσματα των μέχρι τούδε εργασιών θα θαυμάσουμε σε λίγο.

Θα ήταν παράλειψή μας εάν δεν εκφράζαμε τις ευγνώμονες ευχαριστίες και προς τους συνδιοργανωτές της παρούσας εκδήλωσής μας, ήτοι το Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη μας - τον και ποιμενάρχη μας - κ. κ. **Γεώργιο**, την Έφορο Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας κ. **Ευθυμία Καράντζαλη** και την Δ/ντρια των Γενικών Αρχαίων του Κράτους Νομού Ευρυτανίας κ. **Παναγιωτοπούλου**, για την μέχρι τούδε άποψη και αγαστή συνεργασία τους.

Ο λόγος τώρα στην συντονίστρια του προγράμματός μας κ. **Μαργαρίτα Πουρνάρα**, εξαιρετη θεράποντα της τετάρτης εξουσίας, η οποία ως γνωστόν, με ένα θαυμάσιο δημοσίευσμά της στην «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» έκανε γνωστό στο Πανελλήνιο τον Άγιο Λεωνίδα Κλαυσίου. Την ευχαριστούμε!

Τελειώνοντας σας καλωσορίζω και σας ευχαριστώ για την ανταπόκρισή σας στην πρόσκλησή μας.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

1

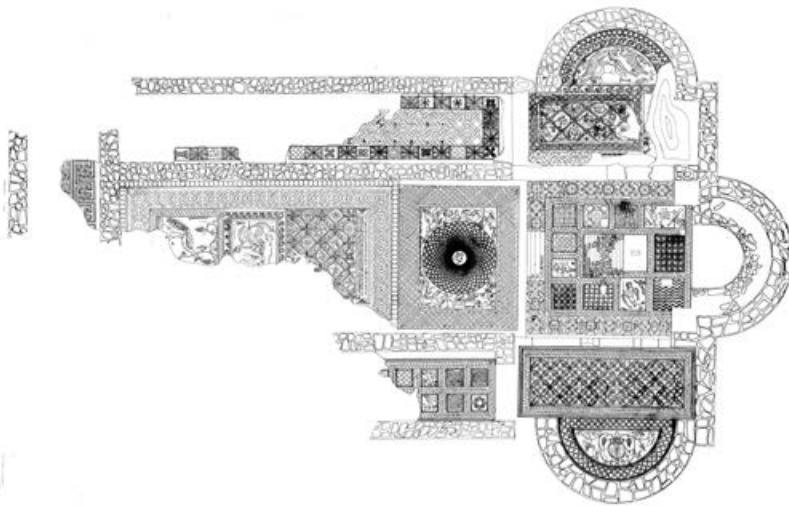
Ανδρέας Λαμπρόπουλος, αρχιτέκτων δρ. Ε.Μ.Π.

Στοιχεία για την Αρχιτεκτονική της Βασιλικής
του Αγίου Λεωνίδα Κλαυσίου

Χρονικό ερευνών και έργων

Το 1955 ήταν η χρονιά της μεγάλης αρχαιολογικής ανακάλυψης για την Ευρυτανία. Στο χωριό Κλαυσί βροχοπτώσεις που διάβρωσαν την επιφάνεια του μονοπατιού προς τον ποταμό Καρπεννησιώτη σε σημείο μετά στα τελευταία σπήτια έφεραν στο φως τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου. Ενημερώθηκε η Αρχαιολογική Υπηρεσία η οποία έστειλε τον σπουδαίο αρχαιολόγο Μανόλη Χατζηδάκη να εξετάσει το εύρημα. Έτσι ξεκίνησε η σύγχρονη ιστορία της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής του Αγίου Λεωνίδα, του σημαντικότερου έως σήμερα αρχαιολογικού μνημείου της Ευρυτανίας.

Ο Χατζηδάκης διενήργησε διερευνητική τομή το καλοκαίρι του 1956 και κανονικές ανασκαφές το 1958 και 1959 με τη συνεργασία του Παύλου Λαζαρίδη και χρηματοδότηση της Αρχαιολογικής Εταιρίας. Αποκάλυψε τα ερείπια μιας τρίκλιτης βασιλικής με πλευρικές αψίδες γενικών διαστάσεων 28,0μ X 18,4μ. Από το κτίριο διατηρείτο το μεγαλύτερο μέρος της περιμετρικής τοικοποιίας -σε ύψος έως 1,50μ. στην ανατολική αψίδα- αλλά τίποτε από την βορειοδυτική και νοτιοδυτική γωνία που είχαν κατακρημνιστεί στην πλαγιά (εικ.1). Αξιόλογα αρχιτεκτονικά μέλη απουσίαζαν, όμως αποκαλύφθηκαν 205τμ. ενός εντυπωσιακού ψηφιδωτού δαπέδου, το οποίο απορρόφησε την προσοχή



Εικ.1
Βασιλική Αγίου
Λεωνίδα Κλαυσίου. Κάτοψη μετά
την ολοκλήρωση
της ανασκαφής,
1959, βασισμέ-
νη στα σχέδια
Λαζαρίδη και
Κολέφα

και την επιμέλεια των ανασκαφών. Μετά τους αρχικούς καθαρισμούς το λαμπερό δάπεδο επέδειξε τις εξαιρετικές ποιότητές του, την μνημειακή διάρθρωση και τις πολλαπλές σημασίες του. Το κεντρικό κλίτος ήταν οργανωμένο με μεγάλα διάχωρα παραστάσεων ενώ τα πλάγια κλίτη με συνθέσεις μικρότερων γεωμετρικών μοτίβων, όλα σε αρμονία με τα μεγέθη των αντίστοιχων χώρων του ναού. Το ψηφιδωτό ήταν ιδιαίτερα «εύγλωττο» με τις οκτώ αφιερωματικές επιγραφές του –τις πολυπληθέστερες ίσως σε μνημείο αυτού του τύπου. Εκεί αναγνωρίστηκε μια ακμάζουσα χριστιανική κοινότητα, που με τον επίσκοπο, πρεσβυτέρους, διακόνους, διακόνισσες, οικονόμους και αναγνώστες και το σύνολο του λαού αφιέρωσαν το έργο στον Άγιο Λεωνίδα. Σε δύο επιγραφές το ψηφιδωτό αυτό-συστήνεται ως «χαμοκέντηση» και σε μια άλλη αυτό-χρονολογείται στην ΙΑ΄ Ινδικτιώνα, που για τις αρχές του 6^ο αιώνα είναι τα έτη 503, 518 και 533. Οι Χατζηδάκης-Λαζαρίδης βρήκαν λείψανα τοιχοποιιών επί του δαπέδου στα όρια των διαχωρών του, αποδεικνύοντας έτσι ότι μετά την κατάρρευση του κτιρίου είχε λάβει χώρα διαμερισματοποίηση και νέα χρήση. Την καταστροφή της βασιλικής χρονολόγησαν μετά το 551, αποδίδοντάς την σε σεισμό και πυρκαγιά.

Το 1959 η ανασκαφή τερματίστηκε. Για τα επόμενα 6 χρόνια τίποτε δεν συνέβη στο μνημείο αλλά φαίνεται ότι η κατάστασή του απασχολούσε την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Το 1965 μετά την παρατήρηση φθορών στα ψηφιδωτά αποφασίστηκε η αποκόλλησή τους και η ασφαλής αποθήκευση, έως ότου κατασκευαστεί στέγρο υπόστρωμα για την επανατοποθέτησή τους. Το έργο έγινε από το συνεργείο του Ι. Κολέφα που ήταν από τους πρωτοπόρους συντηρητές της Υπηρεσίας. Αν και δηλώνεται ότι χρησιμοποιήθηκαν νέες μέθοδοι με υλικά χωρίς τσιμέντο, η χρήση σκυροδέματος ήταν γενικευμένη.



*Εικ.2
Το στέγαστρο
Δημακόπουλου
ήταν μια ανοικτή
ξύλινη κατα-
σκευή. Οι πέτρι-
νοι περιμετρικοί
τοίχοι κτίστηκαν
το 1966 επί των
αρχαίων ερειπί-
ων και η ξύλινη
κατασκευή ολο-
κληρώθηκε το
1967.*

Είχε αποφασιστεί η επανατοποθέτηση του δαπέδου στη θέση του σε μια, κατά κάποιον τρόπο, αναστήλωση του μνημείου. Οι τοίχοι στην νοτιοδυτική και βορειοδυτική γωνίες που είχαν ολοκληρωτικά καταρρεύσει, ανακατασκευάστηκαν με νέες λιθοδομές επί των υπολειμμάτων των αρχαίων θεμελιώσεων. Ομοίως, όλες οι τοικοποιίες συμπληρώθηκαν καθ' ύψος με νεότερες έως 1,50 μ. άνωθεν του δαπέδου. Το πρόγραμμα προέβλεπε όχι μόνο επανατοποθέτηση του ψηφιδωτού αλλά και δημιουργία *στεγάστρου προστασίας*. Αυτό ήταν μια ξύλινη κατασκευή που μελετήθηκε από τον αρχιτέκτονα της Υπηρεσίας Ιορδάνη Δημακόπουλο. Η πρόταση Δημακόπουλου ήταν η αναπαραγωγή μιας τυπικής στέγης παλαιοχριστιανικής βασιλικής, έτσι ώστε εκτός από την προστασία του ψηφιδωτού να δοθεί και διδακτικό περιεχόμενο στο στέγαστρο (εικ 2). Το 1968 το έργο είχε ολοκληρωθεί σύμφωνα με την μελέτη, εκτός από την επικάλυψη όπου αντί κεραμοσκεπής τοποθετήθηκαν φύλλα αμιαντοτσιμέντου. Το στέγαστρο ήταν μια κομψή και συνεπής ως προς τις αρχές της λύση. Επανερμήνευσε τον αρχιτεκτονικό τύπο χωρίς να αποκαθιστά το αρχαίο κλειστό κτίριο. Όμως ανοικτό καθώς ήταν, με παντελή έλλειψη πλευρικών καλύψεων θεωρήθηκε ανεπαρκές στην προστατευτική αποστολή του. Σύντομα οι περιμετρικές λιθοδομές ανυψώθηκαν και η κατασκευή καλύφθηκε ολοκληρωτικά με φύλλα αμιαντοτσιμέντου που τη μετέτρεψαν σε κτίριο ερμητικά κλειστό χωρίς φυσικό φωτισμό. Το στέγαστρο έλαβε την σημερινή μορφή του αργότερα όταν σε μια προσπάθεια να γίνει ο χώρος πιο λειτουργικός αποκαταστάθηκαν δυο σειρές παραθύρων με υαλοπίνακες σταθερών πλαισίων αλουμινίου (εικ 3). Παρά ταύτα ο Άγιος Λεωνίδης για μισό αιώνα παρέμεινε πρακτικά κλειστός και απρόσιτος στο ευρύ κοινό. Άλλωστε η ανέγερση των νεότερων τοίχων επί των αρχαίων τοικοποιιών δεν θα επέτρεπε στον επισκέπτη να προσεγγίσει στο κεντρικό και ανατολικό μέρος του ναού χωρίς να βαδίζει επί του ευαίσθητου ψηφιδωτού. Σήμερα οι ελάχιστοι που έχουν την δυνατότητα να εισέλθουν στο μνημείο εντυπωσιάζονται από την ξύλινη στέγη η οποία φαίνεται ότι προσελκύει το βλέμμα περισσότερο από το ίδιο το αρχαίο δάπεδο. Επιγραφές, ζωγραφικά θέματα, διακοσμήσεις, ένας μυστηριώδης βράχος και μερικά αινιγματικά αρχιτεκτονικά στοιχεία που βρίσκονται στις μεσαίες και ανατολικές περιοχές παραμένουν απόμακρα και θολά αν



Εικ.3. Μετά την κατασκευή του το στέγαστρο Δημακόπουλου κλείστηκε με φύλλα αμιαντοτσιμέντου (φωτο αριστερά, αρχείο ΔΒΜΑ, 1971). Αργότερα ανοίχθηκαν δυο σειρές σταθερών παραθύρων (φωτό δεξιά, σημερινή κατάσταση).



Εικ.4. Υπάρχουσα κατάσταση στο εσωτερικό.

όχι εντελώς αθέατα στους περιορισμένους πλησίον της εισόδου θεατές (εικ 4). Η επισκεψιμότητα του μνημείου είναι ανεκπλήρωτος στόχος έως σήμερα.

Παρά ταύτα η υπάρχουσα κατάσταση δεν πρέπει να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα εγκατάλειψης. Τόσο οι κρατικές υπηρεσίες όσο και η τοπική κοινωνία δεν έπαψαν να ενδιαφέρονται και να ανησυχούν για τον Άγιο Λεωνίδα, για την προστασία

και την παρουσίασή του στο κοινό.

Συντήρηση των ψηφιδωτών έγινε το 1975, ενώ στην δεκαετία του 1990 η κοινότητα Κλαυσίου και το Σύλλογος Κλαυσιωτών έκαναν σχετικά διαβήματα προς την κεντρική διοίκηση. Σταθμός ήταν η θεσμοθέτηση Ζώνης Α΄ Προστασίας περίξ του μνημείου το 2011 με ενέργειες της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων --24^η ΕΒΑ με προϊστάμενο τον Γεώργιο Κακαβά. Τα επόμενα χρόνια η 24^η ΕΒΑ --υπό την Μαρία-Φωτεινή Παπακωνσταντίνου-- έθεσε τον Άγιο Λεωνίδα στις προτεραιότητές της. Μεταξύ άλλων εφαρμόστηκε πρόγραμμα οργανωμένων σχολικών επισκέψεων και σήμανση στο χώρο. Υπήρξε μέριμνα και για το στέγαστρο το οποίο μετά από 50 χρόνια έδειχνε πλέον σημάδια έντονης φθοράς --όπως προσβολή της δομής από ξυλοφάγα έντομα-- και ήταν φανερό ότι είχε εξαντλήσει την συνεισφορά του. Την ίδια περίοδο ενδιαφέρθηκε έντονα για το μνημείο ο Δήμος Καρπενσίου. Ο τότε δήμαρχος Κώστας Μπακογιάννης διείδε την δυνατότητα δημιουργίας ενός πολιτιστικού πόλου μεγάλης εμβέλειας σε ένα οργανωμένο αρχαιολογικό και μουσειακό χώρο στη βασιλική του Αγίου Λεωνίδα και με τις πρωτοβουλίες του έδωσε νέα προοπτική. Αξιοποιήθηκε μια δωρεά για την εκπόνηση μιας Μελέτης Στρατηγικής που περιέγραψε την αναγκαιότητα και το πλαίσιο διαμόρφωσης ενός νέου *Κελύφους Προστασίας και Ανάδειξης*. Η προκαταρκτική αυτή μελέτη εγκρίθηκε το 2015 από το ΚΑΣ. Μια περίοδος αδράνειας, ταυτόχρονη με τα πιο δύσκολα χρόνια της οικονομικής κρίσης, ξεπεράστηκε το 2016 όταν νέος δωρητής με καταγωγή από την Ευρυτανία χρηματοδότησε τις μελέτες ενός σύγχρονου έργου, που ενώ θα προστατεύει το μνημείο θα το καθιστά προσιτό και φιλόξενο στο ευρύ κοινό. Εκπονήθηκαν Αρχιτεκτονικές, Στατικές και Ηλεκτρομηχανολογικές Μελέτες --Οριστικές και Εφαρμογής-- που υποβλήθηκαν στην Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών Μνημείων του ΥΠΠΟΑ και εγκρίθηκαν, αφού έλαβαν θετικές γνωμοδοτήσεις από το ΚΑΣ, το 2018 και 2019.

Τον ίδιο καιρό η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας ανέλαβε τη χρηματοδότηση και την υλοποίησή του έργου. Ολοκληρώθηκε έτσι μια μακρά πορεία στο τέρμα της οποίας είχε εξασφαλιστεί για την Βασιλική του Αγίου Λεωνίδα μια νέα, εντυπωσιακή και φιλική στον επισκέπτη εικόνα, και για την Ευρυτανία αναπάντεχος εμπλουτισμός της ιστορίας της. Το νέο Κέλυφος θα είναι μια διαφώτιστη κατασκευή που θα εκτείνεται πέραν των τοίχων της αρχαίας Βασιλικής, θα την καλύπτει δηλαδή ολοκληρωτικά και θα επιτρέπει την ασφαλή κυκλοφορία των επισκεπτών γύρω της. Έτσι θα είναι προστατευμένα, προσβάσιμα και θεατά όλα τα ενδιαφέροντα στοιχεία του μνημείου υπό το άπλετο φυσικό φως που θα εισβάλει πανταχόθεν, από τοίχους και οροφές του νέου Κελύφους.

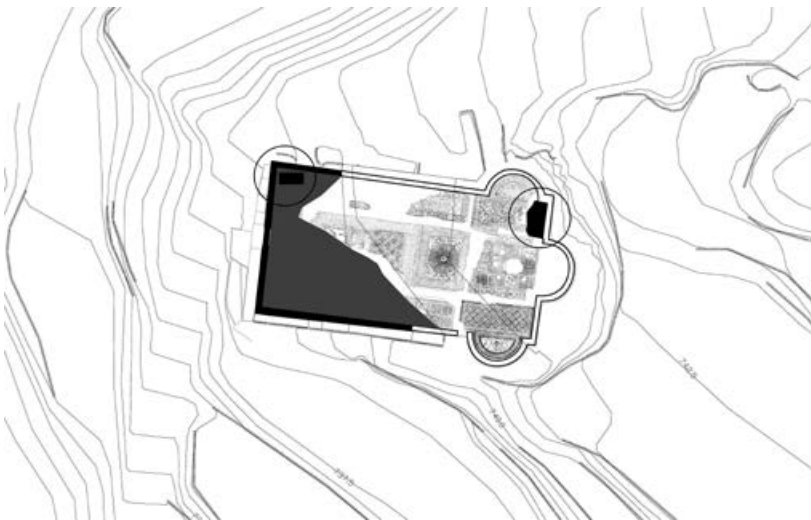
Η μακροχρόνια πορεία από την Μελέτη Στρατηγικής έως τις εγκρίσεις των Μελετών Εφαρμογής είχε δυο ακόμη συνέπειες. Πρώτον επέβαλε νέες αρχαιολογικές έρευνες 58 χρόνια μετά το έργο των Χατζηδάκη-Λαζαρίδη και δεύτερον έθεσε το ερώτημα της αρχαιολογικής και καλλιτεχνικής σημασίας της Βασιλικής του Κλαυσίου. Οι μελετητικές ανάγκες για το Νέο Κέλυφος απαίτησαν διερευνητικές τομές μέσα και έξω από το σημερινό στέγαστρο. Αυτές διενεργήθηκαν από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδος και Ευρυτανίας και την αρχαιολόγο Αθανασία Τσόκα το 2017 και 2018. Τα ευρήματα των ανασκαφικών ερευνών άλλαξαν για πάντα την ιστορία του μνημείου και της Ευρυτανίας γενικότερα. Ανακαλύφθηκαν αρχαίες ταφές και αποδείχθηκε ότι ο ναός του Αγίου Λεωνίδα ήταν κτισμένος επί αρχαιότερου νεκροταφείου. Ο μυστηριώδης βράχος στην ανατολική απόληξη του βορείου κλίτους ερμηνεύτηκε πειστικά από την κ. Τσόκα ως ιερό σημείο προχριστιανικών λατρειών και η προσεκτική παρατήρηση του ψηφιδωτού κατέδειξε εντυπωσιακές διασυνδέσεις της Ευρυτανίας με τον ευρύτερο κόσμο της Ανατολικής Μεσογείου. Επιπλέον, οι ανασκαφές και παρατηρήσεις πέριξ του μνημείου (2017-2019) αποκάλυψαν ότι ο ναός του Αγίου Λεωνίδα ανήκε σε μια πολίχνη ή πόλη, αταύτιστη ακόμη. Έτσι τα νέα ευρήματα δίνουν στο νέο διαφώτιστο Κέλυφος πρόσθετη αποστολή, καθώς θα πρέπει να στεγάσει ένα παλίμψηστο με πολλά επίπεδα τεκμηρίων της διαχρονικής ιερότητας του τόπου.

Ο αρχαιολογικός πλούτος που αποκαλύφθηκε απαντά μερικώς και στο ερώτημα της αξίας του μνημείου. Την πλήρη απάντηση όμως την δίνουν οι ιδιαιτερότητες του ίδιου του κτιρίου. Η ευρυτανική Βασιλική του Αγίου Λεωνίδα ανήκει σε ένα πολυπληθές σύνολο μνημείων κτισμένων σε όλη την Μεσόγειο κατά την Ύστερη Αρχαιότητα μεταξύ των οποίων ορισμένα εξαιρετικά μεγάλα και υψηλής ποιότητας αρχιτεκτονήματα. Φαίνεται λοιπόν πως σε αυτό τον επιτυχημένο αρχιτεκτονικό τύπο, που είναι γνωστός ως Ξυλόστεγη Παλαιοχριστιανική Βασιλική και μάλιστα στην λαμπρή ομάδα των πιο αξιολογών απ' αυτές, ανήκει και ο ναός της Ευρυτανίας χάρις στα δικά του μοναδικά χαρακτηριστικά και παρά την περιφερειακή του θέση.

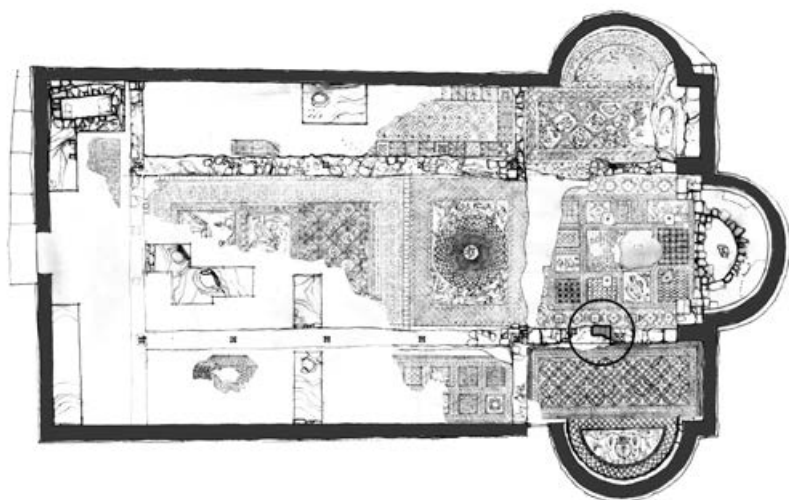
Νεότερες αρχιτεκτονικές παρατηρήσεις

Σε πρώτη προσέγγιση ο Άγιος Λεωνίδης δίνει την εντύπωση ότι είναι μία ακόμη επαρχιακή Βασιλική του 5^{ου} ή 6^{ου} αιώνα. Εξαιρουμένου του ψηφιδωτού δαπέδου αποκομίζεται εικόνα αρχιτεκτονικής και καλλιτεχνικής πενίας, που ταιριάζει με την ορεινή απομόνωση του τόπου και την απουσία ευρημάτων αρχαίου αστικού πολιτισμού εκεί. Όμως αυτή την εντύπωση διαλύουν πλέον τα νεότερα ευρήματα και οι παρατηρούμενες ιδιαιτερότητες που μαζί με ορισμένα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά δείχνουν αναπάντεχη επιμέλεια.

Οι πρόσφατοι καθαρισμοί έδειξαν ότι το φυσικό βραχώδες έδαφος ανατολικά του ναού σχηματίζει κοίλο, το οποίο είναι προϊόν εκσκαφής, έκτασης ακριβώς όσης χρειάζεται για τη δημιουργία χώρου ανέγερσης του ναού. Από τον εκβραχισμό εξαιρέθηκε προσεκτικά ο μυστηριώδης βράχος, που διατηρήθηκε εντός του ναού, στην ανατολική απόληξη του βορείου κλίτους. Η έρευνα έδειξε επίσης ότι κάτω από το σχετικά αβαθές εδαφικό στρώμα όπως και κάτω από το ψηφιδωτό –μόλις 15 εκ.– ο φυσικός βράχος είναι ισοπεδωμένος σε έκταση σχεδόν έως το νάρθηκα, εκτός από τα τμήματα βορειοδυτικά και νοτιοδυτικά όπου το βραχώδες υπέδαφος κατηφορίζει ραγδαία. Εκεί δεν χρειαζόταν ισοπέδωση αλλά επίκωση. Έτσι οι οικοδόμοι της βασιλικής εκτέλεσαν μεγάλο έργο αντιστήριξης, με αποτέλεσμα η νοτιοδυτική γωνία του δαπέδου του νάρθηκα να ανέρχεται σε ύψος περίπου 3,00 μ. από το επίπεδο θεμελίωσης. Αυτά τα έργα θα είχαν αποφευχθεί αν η ανέγερση γινόταν μερικά μέτρα βορειότερα. Η επιμονή στη συγκεκριμένη θέση μπορεί να εξηγηθεί από δυο προϋφιστάμενες ιερές εγκαταστάσεις που οι χριστιανοί οικοδόμοι επιδίωξαν να εντάξουν προσεκτικά στο κτίριό τους: Τον διατηρούμενο βράχο που ορίζει το ανατολικό όριο του βορείου κλίτους, και τον τάφο V που βρέθηκε δυτικά στο νάρθηκα, και ορίζει την βορειοδυτική γωνία του κτιρίου. (εικ 5).

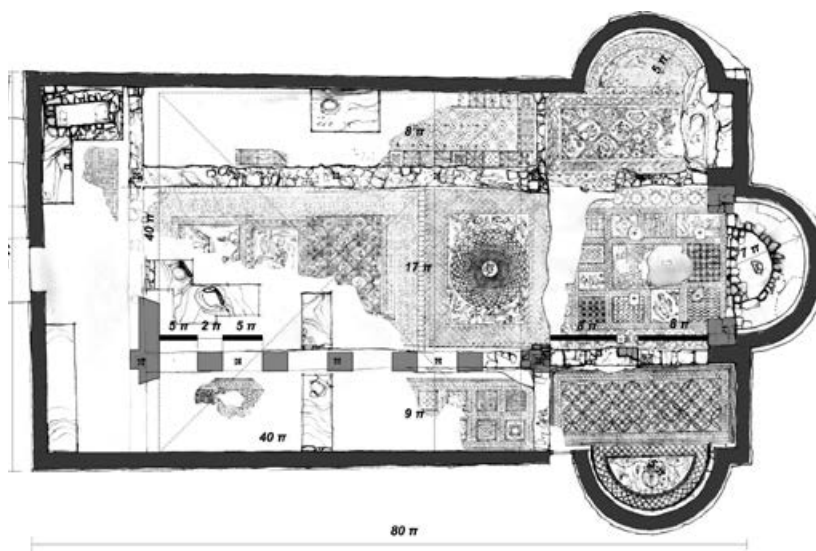


Εικ.5
Το νοτιοδυτικό μέρος της Βασιλικής εδράστηκε σε επίκωση (σκιασμένη περιοχή). Η χωροθέτηση του ναού έγινε με κριτήριο τον βράχο (σε κύκλο άνω δεξιά) και τον τάφο (σε κύκλο άνω αριστερά).



Εικ.6
Τα υπολείμματα
της βάσης του
πρώτου πεσσού
ή κίονα της νότι-
ας τοξοστοιχίας.

Πέραν τούτων η χάραξη φαίνεται ότι έγινε με αρκετή ακρίβεια. Στην νότια πλευρά του εγκαρσίου κλίτους ο Χατζηδάκης είχε διακρίνει υπολείμματα μιας βάσης, πεσσού μάλλον ή κίονα (εικ 6). Είναι τρεις λίθοι που στην κάτοψη εγγράφονται σε τετράγωνο 0,70 X 0,70 μ. Η θέση αυτής της βάσης δίνει διαστήματα εκατέρωθεν επί του νοτίου στυλοβάτη, ανατολικά προς την έσχατη παραστάδα της τοξοστοιχίας –που επίσης διατηρείται-- και δυτικά προς τα ίχνη της επόμενης βάσης πεσσού. Τα διαστήματα αυτά είναι περίπου 2,56 μ. δηλαδή το 1/10 του συνολικού μήκους του ορθογωνίου του ναού, που είναι 25,60 μ. Η ακτίνα της κεντρικής αψίδας είναι 2,25 μ. περίπου, δηλαδή τα 7/8 του 2,56 μετακιονίου, ενώ η ακτίνα των πλαγίων αψίδων είναι 1,60 περίπου δηλαδή τα 5/8



Εικ.7
Διαστασιολόγη-
ση του ναού σε
πόδια.

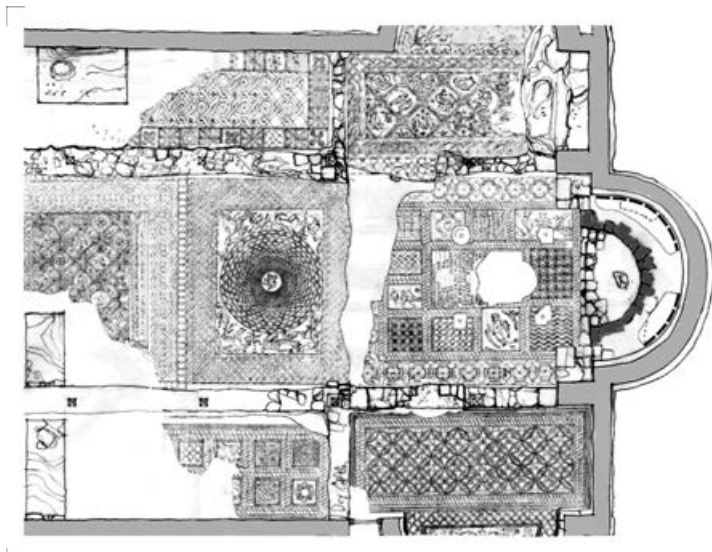


Εικ.8
Βάση κίονα που βρέ-
θηκε στις πρόσφατες
ανασκαφές.

του 2,56. Αυτές οι σχέσεις μεταξύ των διαστάσεων του κτιρίου αποκτούν ενδιαφέρον αν υποθέσουμε μήκος μέτρησης ποδός περί τα 32 εκ. Οπότε τα αντίστοιχα μήκη είναι 8π. μετακίονιο, 7π. κεντρική ακτίνα, 5π. πλαϊνή ακτίνα, 80π. συνολικό μήκος εξωτερικού ορθογωνίου, 44π. πλάτος στη δυτική όψη (εικ. 7). Οι μετρήσεις δείχνουν ακόμη, 17π. καθαρό πλάτος –χωρίς τοίχους και τοξοστοιχίες-- κεντρικού κλίτους, και άλλα 17π. για τα πλάγια κλίτη, μοιρασμένα όμως άνισα, 9 στο νότιο και 8 στο βόρειο. Το καθαρό μήκος των κλιτών δυτικά του εγκαρσίου είναι 40 πόδια, όσο ακριβώς το συνολικό καθαρό πλάτος του κυρίως ναού. Δηλαδή ο εσωτερικός χώρος δυτικά του εγκαρσίου κλίτους ήταν τετράγωνος στην κάτοψη.

Το εύλογο ερώτημα --που απασχόλησε και τον Χατζηδάκη-- είναι η αρχιτεκτονική δομή των τοξοστοιχιών. Πεσσοί ή κίονες στήριζαν τα τόξα; Η υποτιθέμενη αρχιτεκτονική πενία υπαγορεύει πεσσούς, με 6 ανοίγματα --αν το μετακίονιο είχε μήκος 5π και οι πεσσοί καταλάμβαναν 2π έκαστος. Ωστόσο λίθος που βρέθηκε πρόσφατα δίπλα στο νότιο τοίχο του ναού επιτρέπει την υπόθεση ύπαρξης τουλάχιστον 2 κίωνων (εικ 8). Ο λίθος είναι λαξευμένος σκληρός τοπικός ασβεστόλιθος διαστάσεων 0,68 X 0,68 και πάχους 0,18 μ. Είναι φθαρμένος, αλλά στην μια εκ των μεγάλων εδρών διατηρείται οπή γόμφου διαμέτρου 5,5 εκ. και αύλακα μολυβδοκόπησης για κίονα διαμέτρου άνω των 60 εκ.

Στην περιοχή του ιερού ο Χατζηδάκης βρήκε χαμηλή λιθοδομή σε ημικυκλική διάταξη εσωτερικής ακτίνας 1,25 μ. περίπου (εικ 9). Εύλογα υπέθεσε ότι πρόκειται για υπόλειμμα συνθρόνου, αλλά δεν έκαψε βαθύτερα από την σωζόμενη ανώτερη σειρά των λίθων. Οι πρόσφατες μετρήσεις έδειξαν ότι η δομή αυτή έχει κέντρο διαφορετικό από εκείνο της αψίδας του ιερού. Η έκπληξη όμως προήλθε από την ανακάλυψη επί του εσωτερικού

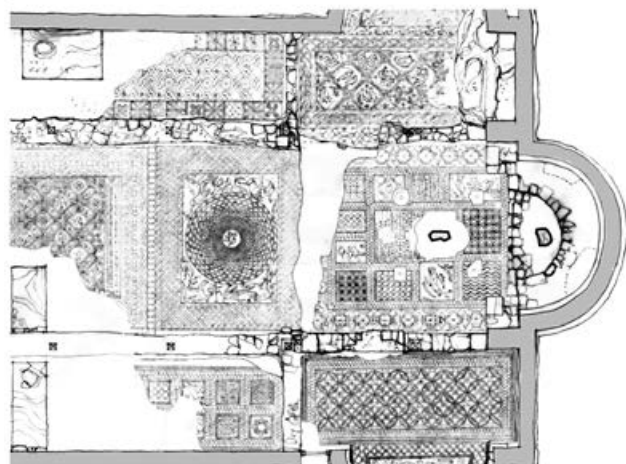


Εικ.9
 Η ημικυκλική
 λιθοδομή στην
 ανατολική αψίδα
 (σκιασμένοι λίθοι).
 Στην εσωτερική πα-
 ρειά του τοίχου της
 ανατολικής αψίδας
 βρέθηκαν επιχρίσμα-
 τα (διακεκομμένη
 γραμμή).

τοίχου της αψίδας *επιχρισμάτων*, τα οποία εκτείνονται σε όλο το βάθος έως το υψόμετρο του δαπέδου (εικ 10). Το επίχρισμα εκεί θέτει υπό αμφισβήτηση την ύπαρξη κτιστού συνθρόνου, καθώς δεν έχει νόημα το κτίσιμο μπροστά από επιχρισμένο τοίχο. Ο συνηθισμένος σε παρόμοια μνημεία διάδρομος μεταξύ εξωτερικού τοίχου και εσωτερικής δομής πρέπει να αποκλειστεί λόγω ανεπάρκειας χώρου. Την υπόθεση ότι το σύνθρονο ίσως κατασκευάστηκε σε μεταγενέστερη φάση καθιστούν επίσης αμφίβολη τα ευρήματα ανάμεσα στον τοίχο της αψίδας και την ημικυκλική λιθοδομή. Μεταξύ άλλων –κεραμικών, λίνου κλπ-- βρέθηκαν κομμάτια επιχρισμάτων τα οποία διατηρούν έγχρωμη, ζωγραφισμένη επιφάνεια είναι δηλαδή υπολείμματα τοιχογραφίας. Βρέθηκαν επίσης τεμάχια υαλοπινάκων όμοια με εκείνα που είχε βρει ο Χατζηδάκης στην ίδια περιοχή αλλά έξω από την κεντρική αψίδα. Προφανώς προέρχονται από το τρίλοβο παράθυρό της. Τα



Εικ.10
 Τα επιχρίσματα στον τοίχο της
 ανατολικής αψίδας.



Εικ.11
Οι δυο σπές εγκαινίου: στην
ανατολική αψίδα (δεξιά) και στο
κέντρο του εγκαρσίου κλίτους
(αριστερά).

ευρήματα αυτά αποτελούν καταπτώσεις θραυσμάτων εκ της καταστροφής της Βασιλικής και δεν θα βρίσκονταν εκεί αν υπήρχε σύνθρονο. Επομένως ο εσωτερικός ημικυκλικός τοίχος δεν ανήκει στον αρχικό ναό, αλλά κτίστηκε επί των ερειπίων του. Την ταυτότητα του υποδεικνύει μια άλλη ανακάλυψη στο κέντρο του βραχώδους δαπέδου του ημικυκλίου της αψίδας. Εκεί η νεότερη ανασκαφή έφερε στο φως οπή που πιθανότατα ανήκει σε εγκαινίο ναού. Όμως δεν είναι η οπή εγκαινίου της αρχικής Βασιλικής, καθώς εκείνη την είχε βρεί ο Χατζηδάκης στο κέντρο του εγκαρσίου κλίτους, εκεί όπου κατά πάσα πιθανότητα –το υποδεικνύει το ψηφιδωτό- βρισκόταν η αγία τράπεζά της (εικ 11).

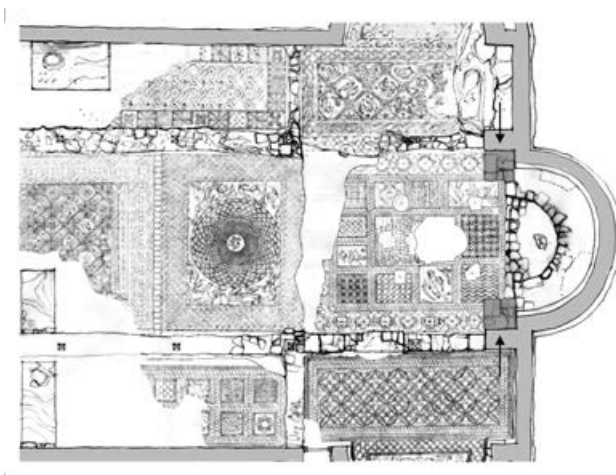
Όλα τα παραπάνω αποτελούν σοβαρές ενδείξεις ότι η εσωτερική ημικυκλική λιθοδομή είναι μέρος του τοίχου του ιερού ενός μεταγενέστερου μικρότερου ναού. Ο Χατζηδάκης άλλωστε είχε βρει τοιχοδομές επί του δαπέδου της Βασιλικής στην διασταύρωση του κεντρικού με το εγκάρσιο κλίτος αποδεικνύοντας χρήση του χώρου μετά την καταστροφή των μέσων του 6^{ου} αιώνα. Την εκδοχή των νέων κατασκευών στην περιοχή του ιερού ενισχύει και η παρουσία ενός διαφορετικού υλικού. Πρόκειται για πωρολίθους, που βρέθηκαν μόνο εκεί και πουθενά αλλού στις σωζόμενες τοιχοποιίες και θεμέλια της Βασιλικής. Πωρολίθους βρήκε πολλούς ο Χατζηδάκης, ακριβώς στην αψίδα και στην διασταύρωση των δυο κλιτών και ορθά υπέθεσε ότι ήταν μπάζα ανεξιχνίαστων θολοδομιών που κάποτε έστεκαν σ' αυτή την περιοχή. Επειδή όμως η Βασιλική ήταν κυρίως ξυλόστεγη ενισχύεται η υπόθεση ενός μεταγενέστερου θολοσκεπούς κτιρίου.

Πωρολίθοι διασώζονται σήμερα στη θέση τους, στις δυο μυστηριώδεις τετράγωνες δομές διαστάσεων περίπου 1,0 X 1,0 μ. και σωζόμενου ύψους 0,30 – 1,00μ. που εφάπτονται των ακραίων ανατολικών παραστάδων των τοξοστοιχιών, εκατέρωθεν της κεντρικής αψίδας (εικ 12). Θεμελιώθηκαν απευθείας στο βράχο –ο οποίος βρίσκεται μόλις 15 εκ. βαθύτερα του δαπέδου-- και έκοψαν βάνουσα το ψηφιδωτό του κεντρικού τετραγώνου διαχώρου στις ανατολικές γωνίες του. Ο Χατζηδάκης ερμηνεύει τις δομές



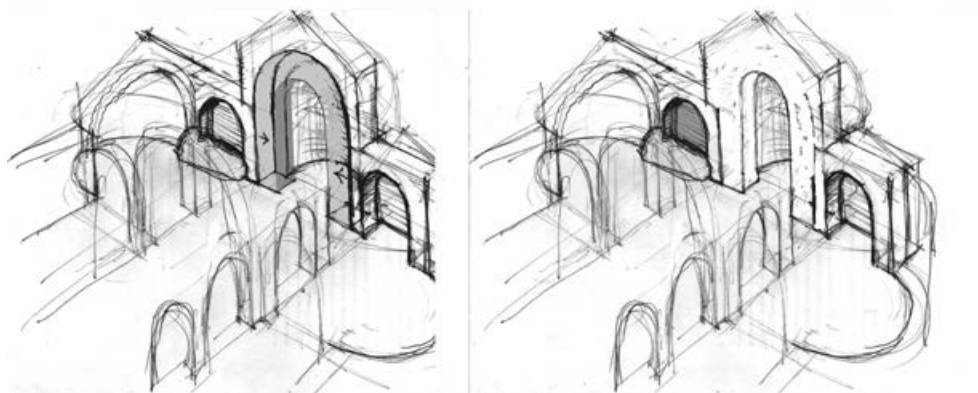
Εικ.12. Οι δυο βάσεις πεσσών (:) εκατέρωθεν της κεντρικής αψίδας (σημειώνονται με βέλη).

αυτές ως απομεινάρια πεσσών ενός μεγάλου, «θριαμβικού τόξου» που υπέθεσε ότι ανεγέρθηκε σε μια επόμενη φάση της Βασιλικής. Δεν είναι τεχνικά απίθανο οι πεσσοί να υπηρετούσαν την σοβαρή δομική λειτουργία της στήριξης τόξου. Όμως η εκ των υστέρων εισαγωγή του αρχιτεκτονικού θέματος της θριαμβικής αψίδας σε αυτή τη θέση, επί του ανατολικού τοίχου και προ της κόγχης του ιερού, είναι εντελώς ασυνήθιστη για βασιλική του 5^{ου} -6^{ου} αιώνα. Υπάρχουν παραδείγματα μεταγενέστερης ανέγερσης τέτοιων πεσσών, αλλά αποσκοπούν στη εισαγωγή θόλου στη Βασιλική --πχ Άγιος Πολύευκτος, Κωνσταντινούπολη. Ο θόλος βεβαίως απαιτεί δημιουργία τετραγώνου με τέσσερις και όχι δύο μόνο πεσσούς. Στην περίπτωση του Αγίου Λεωνίδα αποκλείεται να υπήρξε δεύτερο ζεύγος πεσσών, καθώς στις αντίστοιχες θέσεις το ψηφιδωτό παραμένει αλώβητο. Η εισαγωγή ενός και μόνο μεγάλου τόξου ή ζεύγους απλών πεσσών σε αυτή τη θέση εξηγείται στατικά αν ήταν αντιστήριξη και εξισορρόπηση πλαγίων ωθήσεων κατά την διεύθυνση βορρά-νότου. Τέτοιες ωθήσεις μπορούσαν να προκαλέσουν υφιστάμενα τόξα



Εικ.13

Η εισαγωγή τόξου προ της ανατολικής αψίδας μπορεί να αντιστήριζε τόξα στην ανατολική απόληξη του βορείου και νοτίου κλίτους αντιστοιχώς.



Εικ.14. Πιθανά αρκοσόλια στην ανατολική απόληξη των πλαγίων κλιτών.

που ίσως έστεκαν εν επαφή με τον ανατολικό τοίχο, βόρεια και νότια της κεντρικής αφίδας στο πέρας των αντίστοιχων κλιτών (εικ 13). Κίνδυνος αστοχίας τέτοιων τόξων, ίσως κάποια σημάδια υποχώρησης προς την κεντρική αφίδα, θα ήταν αρκετά για να παρακινήσουν τους υπεύθυνους του ναού σε ένα έργο αντιστήριξης, που περιλάμβανε ένα τρίτο κεντρικό τόξο ή απλούς πεσσούς που θα δρούσαν ως αντιπρίδες. Αν η υπόθεση αυτή είναι σωστή, τότε στο βόρειο τμήμα του ανατολικού τοίχου και άνωθεν του βράχου σχηματιζόταν *αρκοσόλιο*, και πιθανότατα το ίδιο συνέβαινε και στο νότιο κλίτος (εικ 14). Το αρκοσόλιο στην ανατολική απόληξη του βορείου κλίτους συνάδει με την παρουσία ιερού σημείου, προσκυνηματικού χαρακτήρα –τάφου ίσως-- εκεί ακριβώς όπου βρίσκεται ο βράχος.

Η χρήση του πωρολίθου, έστω και μερικώς στους πρόσθετους πεσσούς προκαλεί ερωτήματα. Στο εγγύς περιβάλλον αφθονεί υλικό πολύ σκληρότερο, ασβεστόλιθοι καλής ποιότητας και ψαμμιτικό πέτρωμα κατάλληλο για κτιριακές δομές. Ο πωρόλιθος μεταφέρθηκε από άγνωστο σημείο, για να χρησιμοποιηθεί όχι μόνο στους πεσσούς και στις θολοδομίες --όπως ορθά υπέθεσε ο Χατζηδάκης-- αλλά και σε μια ακόμη αρχιτεκτονική λύση.

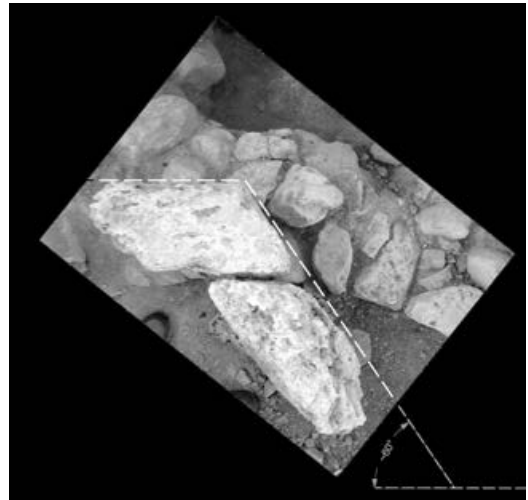
Στην κορυφή της αφίδας επί του υποτιθέμενου συνθρόνου βρίσκονταν μέχρι πρόσφατα σωρός λίθων. Ωστόσο οι λίθοι αυτοί λείπουν στις φωτογραφίες της ανασκαφής και είναι βέβαιο ότι αποτέθηκαν εκεί μετά την κατασκευή του στεγάστρου. Από τη διάλυση του σωρού εξήχθησαν 4 ορθογώνιοι πωρόλιθοι, εκ των οποίων οι τρεις λοξότμητοι υπό γωνία περίπου 60°. Ένας τρόπος συνδυασμού αυτών των πωρολίθων σε κάτοψη, ώστε να σχηματίζουν δομή με αρχιτεκτονική λογική, είναι η αμβλεία γωνία (εικ 15). Γωνία 60° συναντάται σε εξωτερικές επιφάνειες τρίπλευρων κογχών ιερών. Αφίδες ιερών με τρίπλευρη εξωτερική εμφάνιση είναι σπάνιες στον 6° αιώνα, αλλά αποτελούν την επικρατούσα μορφή μετά τον 10° αιώνα. Επομένως έχουμε ένα ακόμη εύρημα υπέρ ενός μεταγενέστερου μικρότερου ιερού βήματος στη θέση της ανατολικής αφίδας. Ένας

ενδεχόμενος μικρός ναός με τρίπλευρο ιερό από πωρόλιθο επεκτείνει την ιστορία του μνημείου στην Μεσοβυζαντινή εποχή.

Η θεωρία ύστερης χρήσης του χώρου, Μεσοβυζαντινής ή οψιμότερης, ίσως δίνει νέο νόημα στις τέσσερις λίθινες βάσεις που βρίσκονται ενσωματωμένες στο κεντρικό διάχωρο του ψηφιδωτού τις οποίες και ο Χατζηδάκης αναγνώρισε ως βάσεις κιβωρίου. Πρόκειται για ασβεστολίθους, φθαρμένα σπόλια από πολύ αρχαιότερη κατασκευή, που τοποθετήθηκαν μέσα στο ψηφιδωτό και βάναυσα το διακόπτουν προκειμένου να θεμελιωθούν βαθύτερα στο σταθερό βράχο (εικ 16). Η οπή γόμφου στο κέντρο τους και η αύλακα μολυβδοκόψης αποδεικνύουν ότι κάποτε στήριζαν κίονες διαμέτρου περίπου 32εκ. που σχημάτιζαν σε κάτοψη τετράγωνο αξονικών διαστάσεων 2,30X2,30μ. Την υπόθεση ότι στήριζαν παλαιοχριστιανικό κιβώριο υπονομεύει η περιφρόνηση προς το ψηφιδωτό, καθώς και το ότι η διάμετρος των κίωνων είναι μάλλον μεγάλη για τέτοια χρήση –για τα κιβώρια των Βασιλικών χρησιμοποιούνται συνήθως κιονίσκοι

διαμέτρου 20-25εκ. για ύψος περί τα 2,0μ. Η ικανότητα των βάσεων αυτών να στήριζον κίονες πολύ μεγαλύτερους επιτρέπει την υπόθεση ύπαρξης μιας βαρύτερης κατασκευής όπως για παράδειγμα είναι ο ημισφαιρικός θόλος ενός ναυδρίου. Σε συνδυασμό με τους περιμετρικούς τοίχους υπολείμματα των οποίων ανέσκαψε ο Χατζηδάκης σε όλες τις πλευρές της διασταύρωσης του κεντρικού με το εγκάρσιο κλίτος και τους πολλούς πωρολίθους που επίσης βρήκε εντός αυτής, οι τέσσερις βάσεις αποκτούν νόημα ως τετρακίονιο σύστημα στήριξης ενός τρούλου και των πλαγίων καμαρών του. Μια τέτοια δομή αντιστοιχεί βεβαίως στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού (εικ. 17).

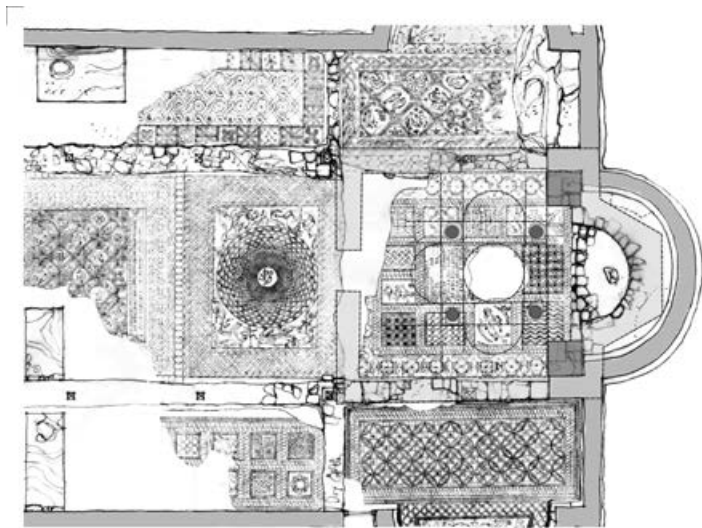
Όλα αυτά συγκλίνουν στην εικόνα ναΐσκου που κτίστηκε στην θέση της ερειπωμένης Βασιλικής, σε καιρούς που το ψηφιδωτό δάπεδο είχε πια χάσει την αίγλη του, αλλά η



Εικ.15. Η γωνία κοπής των λοξότμητων πωρολίθων είναι ~60ο .



Εικ.16. Οι τέσσερις ένθετες βάσεις στο κέντρο του εγκάρσιου κλίτους.

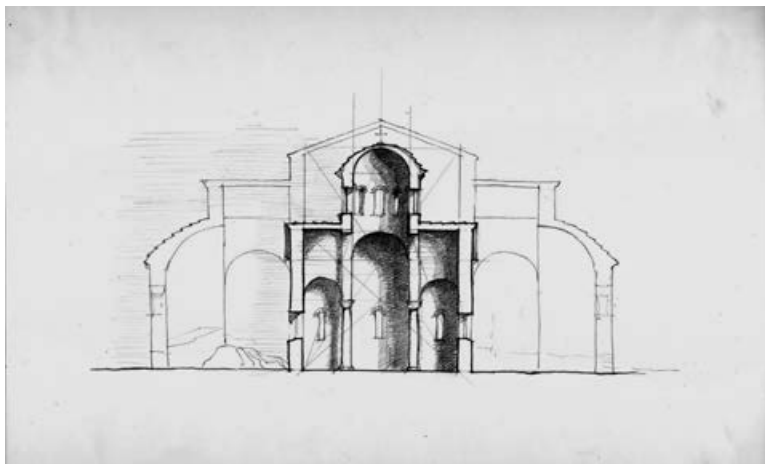


Εικ.17
Πιθανή δομή ναΐσκου
στην θέση της Βασι-
λικής, με τρίπλευρο
ιερό και στήριξη
κεντρικού θόλου με
τέσσερις κίονες.

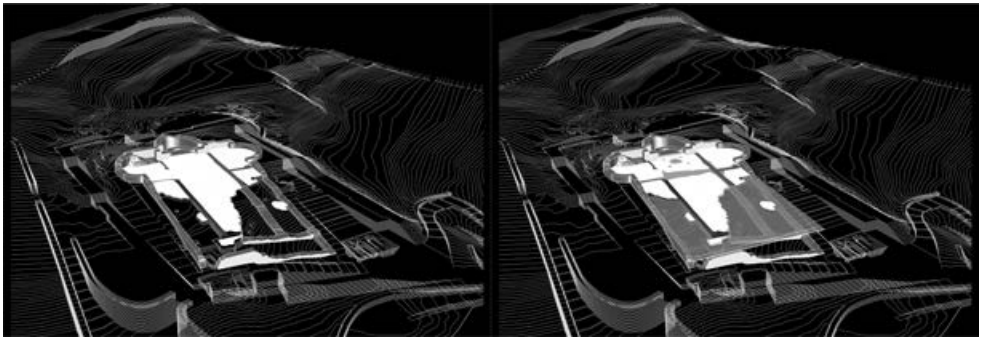
εκκλησιαστική χρήση είχε επανέλθει στα ερείπια του Αγίου Λεωνίδα, πολύ μετά την καταστροφή της Βασιλικής και τους σκοτεινούς χρόνους που μεσολάβησαν από τον 6^ο ως τον 9^ο αιώνα (εικ 18). Βεβαίως πρέπει να υποθέσουμε και μια επόμενη φάση καταστροφών που εξάλειψε όχι μόνο τα έργα της Μεσοβυζαντινής περιόδου αλλά και την ανάμνηση του Αγίου Λεωνίδα. Όμως η περίοδος λήθης έληξε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα και οι νεότερες έρευνες φέρνουν στο φως έναν ιερό τόπο απροσδόκητου ιστορικού βάθους.

Το νέο Κέλυφος

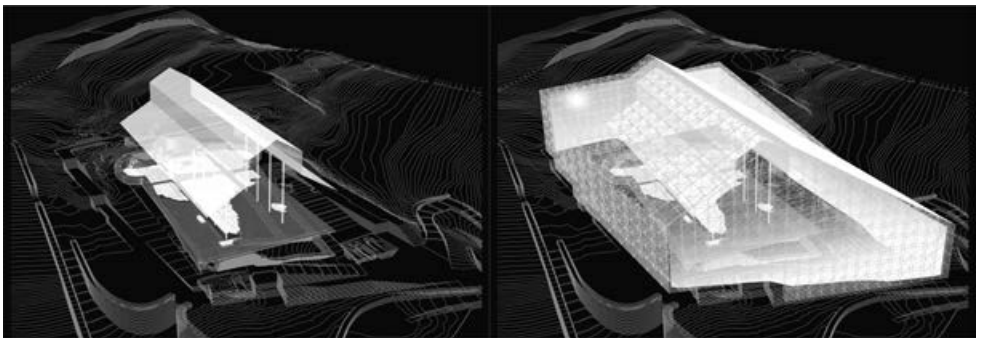
Το νέο Κέλυφος Προστασίας και Ανάδειξης θα στεγάσει το σύνολο του μνημειακού χώρου. Τα τεκμήρια από τα αποκεκαλυμμένα επίπεδα της ιστορίας θα προσφερθούν στον επισκέπτη για να γνωρίσει τον πνευματικό και πολιτιστικό πλούτο ενός τόπου που



Εικ.18
Πιθανή τομή μεταγενέστερου ναού στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου στην θέση της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής (σχέδιο, Π.Βασιλάτος).



Εικ.19. Νέο Κέλυφος. Καθαρισμός του μνημείου από τις νεότερες ανακτήσεις (αριστερά). Συμπλήρωση του δαπέδου της Βασιλικής ως εξέδρα (δεξιά) που αφήνει ορατά τα αρχαιολογικά ευρήματα από κάτω.



Εικ.20. Νέο Κέλυφος. Ημιδιαφανής ψευδοροφή αναπαριστά την στέγη της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής (αριστερά). Χαλύβδινη δομή χωροδικτυώματος στηρίζει την γυάλινη επικάλυψη (δεξιά)

έως σήμερα θεωρείτο περιθωριακός και αρχαιολογικά αδιάφορος. Οι νεότερες τοικοποιίες που κτίστηκαν επί των αρχαίων θα καθαιρεθούν, ώστε να απελευθερωθούν τα αυθεντικά υπολείμματα της αρχαίας Βασιλικής. Ομοίως θα καθαιρεθεί και το τιμεντένιο δάπεδο που περιβάλλει το ψηφιδωτό. Το υποκείμενο έδαφος θα ανασκαφεί ώστε να αποκαλυφθεί πλήρως το αρχαίο νεκροταφείο. Το επίπεδο της Βασιλικής περίξ του ψηφιδωτού δαπέδου θα αποκατασταθεί με ένα νέο πάτωμα που θα αφήσει ελεύθερο και προσβάσιμο τον ανασκαμμένο χώρο των αρχαίων ταφών από κάτω (εικ. 19). Το ψηφιδωτό θα συντηρηθεί ώστε θα γίνουν και πάλι ευκρινή τα εντυπωσιακά θέματα και οι επιγραφές του. Ο επισκέπτης θα μπορεί να κινείται περίξ της Βασιλικής και από τους χαμηλούς πλέον τοίχους να βλέπει όλα τα ενδιαφέροντα που έχει να προσφέρει το μνημείο από κοντά: Το δάπεδο, τον βράχο, τα τεκμήρια των μεταγενέστερων φάσεων του ναού.

Το φυσικό φως θα εισέρχεται από παντού και θα φωτίζει με ήπιο τρόπο χωρίς έντονες διαφοροποιήσεις και απότομες σκιάσεις. Το φως θα «διαβρώνει» την νέα δομή αδυνατίζοντας την παρουσία της. Τα αρχαία εκθέματα θα πρωταγωνιστούν στον χώρο, ενώ το ίδιο το Κέλυφος θα λειτουργεί διακριτικά ως ουδέτερο πλαίσιο της ανάδειξής τους.



Εικ.21. Αναπαράσταση του εσωτερικού χώρου του νέου Κελύφους.

Παρά ταύτα πάνω από την Βασιλική θα αναπαραχθεί η γεωμετρία της αρχαίας στέγης με μια ημιδιαφανή ψευδοροφή. Έτσι θα επαναληφθεί η διδακτική λειτουργία του Κελύφους ως κληρονομιά του στεγαστρού Δημακόπουλου (εικ 20).

Όλα αυτά επιτυγχάνονται με μια ομοιογενή δομή χαλύβδινου χωροδικτύωματος που συγκροτείται από ράβδους λεπτές αρκετά ώστε να μην εμποδίζουν το φως. Πάνω σε αυτή την δομή θα στηρίζεται μια γυάλινη επιδερμίδα που θα παρέχει επαρκή προστασία και μόνωση από τα στοιχεία του περιβάλλοντος και τις δύσκολες καιρικές συνθήκες της Ευρυτανίας. Στο εσωτερικό η χαλύβδινη δομή θα είναι αφανής καθώς τοιχώματα και οροφές θα επενδυθούν με ημιδιαφανείς λευκές επιφάνειες από κατάλληλο ύφασμα που θα διαχέει το φως σε όλες τις κατευθύνσεις. Έτσι στους επισκέπτες θα προσφέρεται ο ιστορικός χώρος και τα έργα τέχνης του παρελθόντος χωρίς περισπασμούς από τις αρχιτεκτονικές κατασκευές του παρόντος (εικ 21).



2

Αθανασία Τσόκα,

Αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας

Τα νεώτερα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας στην Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Λεωνίδα

Η Ευρυτανία, «η επίκτιπος Αιτωλία» των πηγών, στο μέσον των χερσαίων διαβάσεων που ενώνουν τη Θεσσαλία με τον Κορινθιακό Κόλπο και το Αιγαίο πέλαγος δια μέσου της Κοιλιάδας του Σπερχειού με το Ιόνιο, κατοικήθηκε ήδη από την προϊστορική εποχή. Οι Ομηρικές αναφορές για τη μυθική Οικαλία και τον Εύρυτο, η σχέση της με τον Οδυσσέα, τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των οχυρώσεων σε υψώματα και η οργάνωση οικισμών σε παραποτάμιες περιοχές αποτελούν τους αψευδείς μάρτυρες της ανθρώπινης παρουσίας και δράσης από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Πάνω σε μια τέτοια θέση, στην Κοιλιάδα της Ποταμιάς, που διαρρέεται από τον Καρπεννησίωτα ποταμό, στην περιοχή του Κλαυσίου, φαίνεται ότι αναπτύχθηκε κατά την αρχαιότητα, ένας σημαντικός οικισμός, από τον οποίο διασώθηκε το μοναδικό ανεσκαμμένο μνημείο της Ευρυτανίας, η βασιλική του Αγίου Λεωνίδα.

Οι πληροφορίες για την ιστορική εξέλιξη του οικισμού, σταχυολογούνταν μέχρι πρότινος από ενδείξεις για την παρουσία αρχαιοτήτων που προέρχονταν από μαρτυρίες των κατοίκων και περιουλλογές επιφανειακών ευρημάτων. Σε έναν τόπο ελάχιστα γνωστό και ανεσκαμμένο, τα ευρήματα αυτά σε συνδυασμό με τα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας, αποτελούν πολύτιμα τεκμήρια της ανθρώπινης δράσης για την ανασύσταση του παρελθόντος.

Από το 2016 που συνάντησα για πρώτη φορά τον κ. Δημήτρη Φαλλή, ο οποίος μου παρέδωσε αρχαία αντικείμενα που είχε συγκεντρώσει και διαφυλάξει με περισσή αγάπη και φροντίδα, έως σήμερα, η αρχαιολογική έρευνα στο Κλαυσί προχώρησε με γοργούς ρυθμούς.

Οι σωστικές ανασκαφές¹ που διενεργήθηκαν στην περιοχή με αφορμή την εκπόνηση μελέτης για την κατασκευή νέου κελύφους προστασίας και ανάδειξης της βασιλικής του Αγίου Λεωνίδα, οι επιφανειακές έρευνες και οι γεωφυσικές διασκοπήσεις από την ομάδα του Καθηγητή Εφαρμοσμένης Γεωφυσικής, του Τμήματος Γεωλογίας, του Α.Π.Θ, κ. Γρηγόρη Τσόκα, έφεραν στο φώς σημαντικά για την ιστορία της περιοχής αποτελέσματα.

1 Οι ανασκαφικές έρευνες διενεργήθηκαν με τη συνδρομή του Δήμου Καρπεννησίου και την αμέριστη συμπαράσταση της Π.Ε. Ευρυτανίας της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας. Θερμές ευχαριστίες στον τότε Περιφερειάρχη κ. **Κώστα Μπακογιάννη**, στον Αντιπεριφερειάρχη κ. **Αριστείδη Τασιό**, στον Περιφερειακό Σύμβουλο κ. **Βασίλη Φακίτσα**, στο Δήμαρχο Καρπεννησίου κ. **Νίκο Σουλιώτη**, τον τότε Αντιδήμαρχο κ. **Δημήτρη Βονόρτα** και την κ. **Έλενα Σαξιαμπάνη**. Ιδιαίτερη μνεία οφείλεται σε όσους συμμετείχαν στις εργασίες πεδίου, τους κ.κ. **Κώστα Βονόρτα**, **Κώστα Χαραμή**, **Λεωνίδα Μπεντούσι** και **Γιώργο Χινόπωρο**. Στην ανασκαφή συμμετείχε ο Αρχιτέκτονας κ. **Ανδρέας Λαμπρόπουλος**, στον οποίο οφείλονται πολλά από τα σχέδια της ανασκαφής.

Ένα αρχαίο νεκροταφείο, αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ενδείξεις παρουσίας λουτρών και χώρων με δημόσιο χαρακτήρα είναι οι απτές μαρτυρίες ενός αρχαίου οικισμού που αναπτύχθηκε στο Κλαυσί από τα ελληνιστικά έως και τα παλαιοχριστιανικά χρόνια.

Το νεκροταφείο

Οι ανασκαφικές έρευνες στο εσωτερικό και στον περιβάλλοντα χώρο του Αγίου Λεωνίδα αποκάλυψαν είκοσι οκτώ (28) τάφους, από ένα νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων, σε τμήμα του οποίου θεμελιώθηκε ο ναός.

Με εξαίρεση μια ελεύθερη ταφή (Τφ XXI) πάνω στο φυσικό βράχο και μια ανακομιδή (Τφ XXIV) σε ειδικά διαμορφωμένο λάκκο μέσα στο βραχώδες υπόστρωμα, οι υπόλοιποι προσγράφονται στον τύπο του κιβωτιόσχημου και διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες ή παραλλαγές. Σε κάθε περίπτωση πάντως για την κατασκευή τους προηγήθηκε η λάξευση του ψαμμιτικού βράχου, τα τοιχώματα του οποίου επενδύθηκαν περιμετρικά με ασβεστολιθικές πλάκες, λαξευτούς ή ημιλαξευτούς λίθους και χωματολάσπη για συνδετικό υλικό.

Στην πρώτη εντάσσονται οι κιβωτιόσχημοι, με προσανατολισμό Δ-Α, οι οποίοι παρατάσσονται σε σειρά δύο ή τρεις με κοινό τοίχωμα μεταξύ τους (Εικ. 1).

Ο τύπος του τάφου είναι γνωστός και από άλλες περιοχές του Ελλαδικού χώρου κατά τον 2^ο και 3^ο μεταχριστιανικό αιώνα με πλησιέστερα παραδείγματα τους δίδυμους τάφους στο δυτικό νεκροταφείο του Ωρωπού και τον τριπλό τάφο των Μεγάρων. Είναι κτισμένοι με καλοδουλεμένους λίθους, τοπικής προέλευσης, με την παρεμβολή κάποτε λίθων διαφορετικής σύστασης και σε ελάχιστες περιπτώσεις πλίνθων (Τφ VIII). Οι διαστάσεις τους είναι συνήθως 2,00 X 1,20/1,00 μ. έως 2,41 X 0,70 μ. και μέγιστο σωζόμενο ύψος έως 1,10 μ. Έφεραν καλυπτήριες πλάκες τοποθετημένες κατά το εκφορικό σύστημα, σύμφωνα με τα στοιχεία που διασώθηκαν σε δύο τουλάχιστον τάφους, στον ΙΧ και στον XXVI, με την γένεση της εκφοράς να οριοθετείται σε ύψος 0,60 μ. και 1,00 μ. αντίστοιχα, ενώ για δάπεδο χρησιμοποιήθηκε ο φυσικός βράχος μετά από λάξευση. Ίχνη επιχρίσματος με ασβεστοκονίαμα διαπιστώθηκαν στο εσωτερικό των τάφων VII και VIII. Οι επιχώσεις ήταν αναμοχλευμένες και τα σκελετικά κατάλοιπα βρέθηκαν διάσπαρτα, με τα κρανία, όπου αυτά διασώθηκαν, σε διάφορες θέσεις (δυτικά,



Εικ. 1. Ο δίδυμος κιβωτιόσχημος τάφος XX και XVIII.

Είναι κτισμένοι με καλοδουλεμένους λίθους, τοπικής προέλευσης, με την παρεμβολή κάποτε λίθων διαφορετικής σύστασης και σε ελάχιστες περιπτώσεις πλίνθων (Τφ VIII). Οι διαστάσεις τους είναι συνήθως 2,00 X 1,20/1,00 μ. έως 2,41 X 0,70 μ. και μέγιστο σωζόμενο ύψος έως 1,10 μ. Έφεραν καλυπτήριες πλάκες τοποθετημένες κατά το εκφορικό σύστημα, σύμφωνα με τα στοιχεία που διασώθηκαν σε δύο τουλάχιστον τάφους, στον ΙΧ και στον XXVI, με την γένεση της εκφοράς να οριοθετείται σε ύψος 0,60 μ. και 1,00 μ. αντίστοιχα, ενώ για δάπεδο χρησιμοποιήθηκε ο φυσικός βράχος μετά από λάξευση. Ίχνη επιχρίσματος με ασβεστοκονίαμα διαπιστώθηκαν στο εσωτερικό των τάφων VII και VIII. Οι επιχώσεις ήταν αναμοχλευμένες και τα σκελετικά κατάλοιπα βρέθηκαν διάσπαρτα, με τα κρανία, όπου αυτά διασώθηκαν, σε διάφορες θέσεις (δυτικά,



Εικ. 2. Ο τάφος XVII από βόρεια.

νοτιοδυτικά, ανατολικά, κλπ) και σε καμία περίπτωση δεν διαπιστώθηκε αδιατάρακτη ταφή.

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τάφους, ευτελέστερης κατασκευής με τοιχώματα από αργούς και δουλεμένους λίθους και θραύσματα κεράμων (Εικ. 2). Έφεραν καλυπτήριες από αδρολαξευμένες ασβεστολιθικές πλάκες, ορισμένες εκ των

οποίων βρέθηκαν στη θέση τους. Ο προσανατολισμός τους είναι Α-Δ ή ΒΑ-ΝΔ με τα κρανία στα ανατολικά και σε μια περίπτωση Ν-Β, με το κρανίο στα νότια. Οι διαστάσεις τους είναι συνήθως 0,90Χ 0,30 μ./ και το μέγιστο σωζόμενο ύψος είναι 0,50 μ. Το δάπεδο του τάφου ήταν ο φυσικός βράχος και σε ορισμένες περιπτώσεις στρωτήρες λακωνικού τύπου (Τφ ΧΧΙΙΙ). Σε δύο περιπτώσεις (τάφοι XV και ΧVΙΙ) βρέθηκαν περιμετρικά του σκελετού σιδερένια καρφιά πιθανότατα από το φορείο εναπόθεσης του νεκρού. Σιδερένια καρφιά που διασώζουν υπολείμματα ξύλου μαρτυρούνται σε δίδυμο τάφο που βρέθηκε στο δυτικό νεκροταφείο του Ωρωπού. Οι τάφοι είχαν χρησιμοποιηθεί επανειλημμένα για ενταφιασμούς για αυτό και βρέθηκαν να περιέχουν διπλές και τριπλές ταφές, αλλά και πολλές ανακομιδές. Καλύτερα διατηρημένος βρέθηκε ο τάφος V, στη ΒΔ γωνία του νάρθηκα (Εικ. 3). Περιείχε αναμοχλευμένα σκελετικά κατάλοιπα δύο ενηλίκων, με προσανατολισμό Δ-Α και τα κρανία στα δυτικά. Από τη θέση των χεριών του βόρειου σκελετού φαίνεται ότι ο τάφος φιλοξένησε κατά την τελευταία χρήση του κάποια χριστιανική ταφή.

Η λάξευση στο δάπεδο του τάφου είναι επικλινής κατά τον άξονα Δ-Α, στο δυτικό τμήμα έφερε επίστρωση από λαξευμένες ασβεστολιθικές πέτρες δίκην προσκεφάλαιων, έτσι ώστε να «αναπαύεται» η κεφαλή του νεκρών, ενώ ανατολικά τα κάτω άκρα του νεκρού ακουμπούσαν πάνω σε τμήματα στρωτήρων λακωνικού τύπου.

Από τις καλυπτήριες, που θα πρέπει να ήταν τρεις, διασώθηκε μόνο η μεσαία, από ασβεστόλιθο τοπικής προέλευσης. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν σπαράγματα από το ψηφιδωτό δάπεδο του νάρθηκα, τα οποία κατέπεσαν εκεί κατά την καταστροφή του ναού.

Σε μια **τρίτη κατηγορία** εντάσσονται οι κιβωτιόσχημοι με τοιχώματα από ασβεστολιθικές πλάκες, που τοποθετούνται κάθετα και ορίζουν τις πλευρές του κιβωτίου και έφεραν ως καλυπτήριες, αδρολαξευμένες πλάκες από το ίδιο υλικό. Ο προσανατολισμός του είναι Δ-Α και ΒΔ-ΝΑ. Οι περισσότεροι βρέθηκαν κατεστραμμένοι και περιείχαν ανακομιδές ενηλίκων

Στις ταφικές πρακτικές κυριαρχούν οι ενταφιασμοί, σε ύπτια θέση, εκτάδην. Οι ενήλι-



Εικ. 3. Ο τάφος V, στη ΒΔ γωνία του νάρθηκα.

κες και τα παιδιά θάβονται μαζί και οι περισσότερες ταφές φαίνεται ότι ήταν γυναικείες. Αρκετές από τις ταφές βρέθηκαν κτερισμένες (Εικ. 4-5) που σημαίνει ότι στους νεκρούς, πριν το στερνό τους ταξίδι, αποδόθηκαν «τα νενομισμένα». Πήλινα αγγεία, κυρίως μόνωτα ή δίωτα κύπελλα, πήλινα λυχνάρια, γυάλινα μυροδοχεία, χάλκινοι κρίκοι, πιθανόν από σκουλαρίκια, χάντρες από κεχρिमπάρι σε σχήμα καρπών ροδιού και χάλκινα νομίσματα² που χρονολογούνται στον 2^ο – 3^ο αι. μεταξύ των οποίων και Νικοπόλεως επί Κομμόδου (176-192) και Νικοπόλεως επί Γέτα (209-212).

Στο εσωτερικό της βασιλικής μικρής έκτασης καθαρισμοί στον ημικυκλικό τοίχο της αφίδας και στα μέτωπα των πεσσών του ανατολικού τμήματος, έφεραν στο φως κονιάματα που σώζονται *κατά χώραν* και σπαράγματα χρωματιστών κονιαμάτων (κόκκινο, κίτρινο της ώχρας, γκριζωπό) που φανερώνουν ότι ο ναός ήταν τοιχογραφημένος.

B. Οι αρχιτεκτονικές δομές

Από τις αρχιτεκτονικές δομές που βρέθηκαν στον περιβάλλοντα χώρο, τα λείψανα των τοίχων βόρεια και νότια του ναού φαίνεται ότι συνδέονται με την βασιλική, καθώς βρίσκο-

² Η ταύτιση των νομισμάτων έγινε στο Νομισματικό Μουσείο Αθήνας.



Εικ. 4. Ο τάφος XV με τα κτερίσματα κατά χώραν.



Εικ. 5. Ευρήματα από τους τάφους.

νται στο άμεσο περιβάλλον της, έχουν ίδιο προσανατολισμό και πιθανόν να ήταν προσκτίσματα. Τα αρχιτεκτονικά λείψανα που εκτείνονται ανατολικά του Αγίου Λεωνίδα ανήκουν όπως φαίνεται σε μεγάλα κτήρια και με διαφορετικές οικοδομικές φάσεις (στην παρούσα φάση ανιχνεύονται τουλάχιστον τρεις με μια από αυτές σύγχρονη με την βασιλική). Από το βόρειο κτήριο, η συνέχεια του οποίου εκτείνεται βόρεια και ανατολικά, αποκαλύφθηκαν τρεις χώροι, εκ των οποίων οι δύο ήταν πυθλώνες (Εικ. 6-7). Πιστεύουμε ότι η συνέχιση των ανασκαφών και η πλήρης αποκάλυψη των κτηρίων θα συμβάλει στη γνώση μας για το είδος και τη λειτουργία τους σε σχέση με την βασιλική, αλλά και γενικότερα για τον οικιστικό ιστό της αρχαίας πόλης.

Παράλληλα με την μελέτη των ανασκαφικών ευρημάτων επιχειρείται, επίσης η ερμηνεία του βράχου στο εσωτερικό της βασιλικής και μια δεύτερη ανάγνωση ορισμένων στοιχείων του ψηφιδωτού.

Στο ανατολικό τμήμα του βόρειου κλίτους, υπάρχει ένας φυσικός βράχος από φαμίτη (Εικ. 8), που βαίνει μειούμενος κατά το άξονα Β-Ν., με διαστάσεις: μήκος 4,00 μ., πλάτος 0,90 μ.-1,85 μ., και ύψος από 0,30 μ. έως 1,10 μ. Η επιφάνεια του βράχου είναι ειργασμένη και φέρει κυκλικό, μερικώς σήμερα, απολαξευμένο, δίσκο. Στις δύο όψεις, τη δυτική και τη νότια, διακρίνονται δυσερμνήευτα, στην παρούσα φάση, σύμβολα, με εξαίρε-

ση αστρικό σχήμα, που φανερώνει πιθανόν την κίνηση του ήλιου και σχηματοποιημένο ανάγλυφο κουροτρόφου (?).

Ο Χατζηδάκης, αν και δεν προχώρησε στην ερμηνεία του βράχου, σημειώνει χαρακτηριστικά, ότι «την φυσική μορφή του βράχου σεβάσθηκαν απολύτως οι κτίσται του ναού» και οι ψηφοθέτες όχι μόνο ακολούθησαν το ανώμαλο περίγραμμα της βάσεως, αλλά τοποθέτησαν ολόκληρο το ορθογώνιο διάχωρο εκτός του άξονος της κόγχης, για να μείνει ανέπαφος ο βράχος (Εικ. 9).

Βράχοι με κοιλότητες, ανάγλυφους δίσκους, ανθρώπινες μορφές, αστερισμούς, ηλιακά και άλλα σύμβολα, απαντούν σε διάφορες εθνο-πολιτισμικές κοινωνίες και θεωρούνται ως ιεροί τόποι. Είναι άμεσα συνδεδεμένοι με κοσμογονικές αντιλήψεις και την αντίληψη του χρόνου στο πλαίσιο της επιβίωσης των αγροτο - ποιμνικών πληθυσμών. Τα γενικά χαρακτηριστικά τέτοιων ιερών τόπων κινούνται στη σφαίρα της διανοητικής ενέργειας, του νου, των συναισθημάτων της βούλησης και της ηθικής



Εικ. 6. Τα κτήρια A και B ανατολικά του Αγίου Λεωνίδα.



Εικ. 7. Το κτήριο A από βόρεια. Οι πυθεόνες.



Εικ. 8. Ο βράχος στο ανατολικό τμήμα του Αγίου Λεωνίδα.



Εικ. 9. Ο βράχος όπως βρέθηκε το 1958- 59 από τον Ε. Χατζηδάκη.

και επιβιώνουν με την προφορική ή γραπτή παράδοση και τις τελετουργίες.

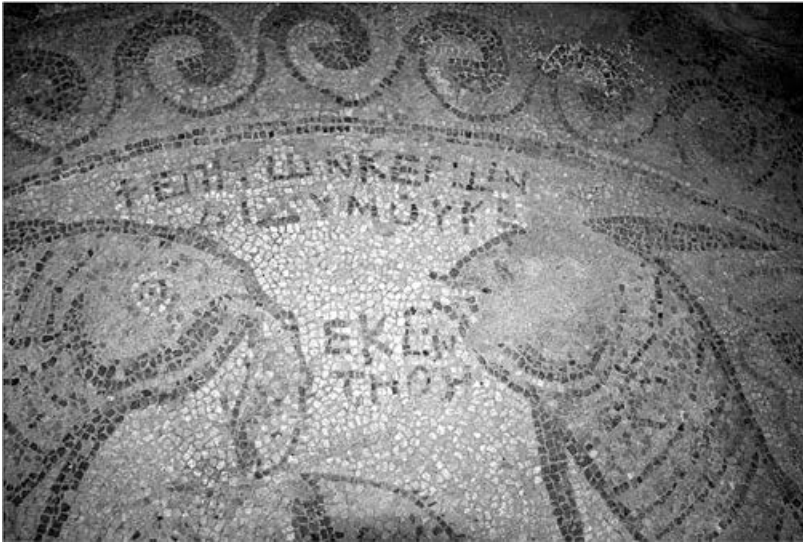
Παρόμοια μεγαλιθικά μνημεία, όπως συνήθως ονομάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία, είναι γνωστά από διάφορες περιοχές των Βαλκανίων και χρονολογούνται στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού και του Σιδήρου. Ερμηνεύονται ως τόποι παρατήρησης της κίνησης του ήλιου και των αστερισμών, ως υπαίθρια ιερά ηλιακής και αστρικής λατρείας, συνδέονται με την λατρεία του Απόλλωνα, του Ορφέα, της Αρτέμιδος και της Κυβέλης και έχουν διάρκεια χρήσης έως τα ρωμαϊκά χρόνια.

Στον Ελλαδικό χώρο τόποι χθόνιας ή ηλιακής λατρείας, καθώς επίσης και τόποι αφιερωμένοι στη Μεγάλη Θεά είναι γνωστοί από τα Μυκηναϊκά χρόνια και ορισμένοι από αυτούς εξελίχθηκαν στα Πανελλήνια Ιερά των Δελφών, της Ελευσίνας και της Σαμοθράκης.

Στην Ελευσίνα μάλιστα, η ιερότητα



Εικ. 10. Η παράσταση της Τιλάπιας στο κεντρικό κλίτος.



Εικ. 11. Η παράσταση της Τιλάπιας στη βόρεια κόγχη του εγκαρσίου κλίτους και η επιγραφή με το όνομα ΔΙΔΥΜΟΣ.

του χώρου συνεχίζεται και μετά την έλευση του Χριστιανισμού και στο χώρο του μεγάλου Τελεστηρίου χτίζεται πάνω από τη σπηλιά την αφιερωμένη στον Πλούτωνα, τον 5^ο αι. μια βασιλική αφιερωμένη στην Παναγία, ενώ για τον ομφαλό της γης στους Δελφούς, υπάρχουν πολλές μαρτυρίες ότι ήταν ένας κωνικός ευτελής πυλώλιθος σκεπασμένος με ένα δικτυωτό μάλλινο πλέγμα. Κάτω από την ιερή αυτή πέτρα έλεγαν ότι ήταν ο τάφος του φιδιού που σκότωσε ο Απόλλωνας.

Στην κατηγορία αυτών των ιερών βράχων και των υπαιθρίων ιερών θα πρέπει αρχικά να ανήκει και ο βράχος του Αγίου Λεωνίδα, ο οποίος ως επιβίωση μιας πανάρχαιας λατρείας στο πέρασμα των αιώνων, ενσωματώθηκε και καθαγιάσθηκε στη νέα θρησκεία και καθόρισε τον τόπο ανέγερσης της βασιλικής.

Και ίσως τελικά δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι το στοιχείο της ηλιακής λατρείας, προσαρμοσμένης στο χριστιανικό δόγμα, παρατηρείται και σε παραστάσεις του ψηφιδωτού δαπέδου. Σε ένα από τα διάχωρα του κεντρικού κλίτους (Εικ. 10) με θέμα εμπνευσμένο από τον θαλάσσιο κόσμο το κεντρικό θέμα παριστάνει ένα είδος ψαριού που ενδημεί λίμνες και ποτάμια των θερμών χωρών. Πρόκειται για το ψάρι Τιλάπια του Νείλου (*Tilapia Nilotica*) της οικογένειας των Κιχλιδών, το οποίο επωάζει τα αυγά του σε κυκλικό θύλακα στο στόμα του, από το οποίο εξέρχονται οι λάβρες μετά την επώαση. Στην αρχαία Αίγυπτο η Τιλάπια λατρευόταν ως Μάνα-Ήλιος, αλλά το συμβολικό της περιεχόμενο δεν ήταν ιδιαίτερα διαδομένο στον Ελλαδικό χώρο. Ένα δεύτερο παράδειγμα Τιλάπιας είναι γνωστό σε λατρευτικό αντικείμενο, από ορεία κρύσταλλο, που βρέθηκε σε ύστερο-ρωμαϊκό τάφο στο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης. Το θέμα της Τιλάπιας του Αγίου Λεωνίδα, αναπαράγεται σε ψηφιδωτό δάπεδο από τον Αχινό Φθιώτιδας, έχοντας όμως απεκδυθεί

τον συμβολισμό του, καθώς από το στόμα του ψαριού εξέρχονται άνθη.

Εντύπωση προκαλούν επίσης ορισμένα διακοσμητικά θέματα που απαντούν σε ψηφιδωτά δάπεδα της Μ. Ανατολής, όπως η παράσταση του δένδρου της ζωής, άνθη παπύρου, σκηνές με υδρόβια πτηνά.

Ίχνη δεσμών με την Αίγυπτο μαρτυρεί επίσης και το όνομα **Δίδυμος** στην εποχή του οποίου εκεκτήθη η παράσταση του ψηφιδωτού μπροστά από το βράχο (Εικ. 11). Ο Δίδυμος του Κλαυσίου δεν αναφέρεται με κάποιον εκκλησιαστικό τίτλο και η επιγραφική μαρτυρία φανερώνει τον χρόνο της κατασκευής του ψηφιδωτού. Πιθανόν πρόκειται για τον τοπικό άρχοντα ή αξιωματούχο της περιοχής, ο οποίος αν δεν είχε καταγωγή από την Αίγυπτο ήταν πάντως γνώστης της αρχαίας και χριστιανικής καλλιτεχνικής παράδοσης της Αιγύπτου και της Συρίας.

Πιστεύουμε ότι η ολοκλήρωση της μελέτης των νέων αυτών στοιχείων, αλλά και η συνέχιση των ανασκαφικών ερευνών και θα συμβάλει περαιτέρω στη γνώση μας για την οικιστική οργάνωση, τις κοινωνικές και οικονομικές δομές και την ιστορική εξέλιξη ενός σημαντικού οικισμού, το όνομα του οποίου παραμένει ακόμα άγνωστο.



3

Μαρία Παν. Παναγιωτοπούλου-Μποτονάκη,
Φιλολόγος, Διευθύντρια Γ.Α.Κ. Ν. Ευρυτανίας

Ψηφίδες από το βυζαντινό παρελθόν της Ευρυτανίας*

(η ομιλία αποτελεί τμήμα εισήγησής μας στο 46^ο συνέδριο της Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων με θέμα το Βυζάντιο που έλαβε χώρα στην Κόρινθο, 7-9 Νοεμβρίου 2019)

Στον πολυεπίπεδο πίνακα του βυζαντινού κόσμου μια ελάχιστη κουκίδα είναι και ο ορεινός χώρος της Νότιας Πίνδου, τα Ψηλά Βουνά του Παπαντωνίου, η Ευρυτανίας. Ως τμήμα μιας ευρύτερης περιοχής, της **Παλαιάς Ηπείρου**, ήταν ενταγμένη στην Διοίκηση Ιλλυρικού και εκεί παρέμεινε σε όλα τα πρωτοβυζαντινά χρόνια. Εντάχθηκε ακολούθως στο θέμα Νικοπόλεως για να αποτελέσει στη συνέχεια τμήμα του λεγόμενου δεσποτάτου της Ηπείρου.

Όπως όλες οι κουκίδες του βυζαντινού μεγαλείου, έτσι και η δική μας, η Ευρυτανία, συναποτελείται με τη σειρά της από άλλες μικρότερες ψηφίδες ενταγμένες η καθεμιά τους σε ένα χωροχρονικό ιστορικό πλαίσιο αρρήκτως συνδεδεμένο με τις διαδοχικές φάσεις και τις πολλαπλές πτυχές της βυζαντινής ιστορίας. Μερικές από τις ψηφίδες αυτές θελήσαμε να αναψηλαφήσουμε μαζί σας στη σημερινή σημαντική εκδήλωση, για τον ναό

του Αγίου Λεωνίδα στο χωριό Κλαψί, όπου έχω την ευτυχία να κατοικώ εδώ και 28 έτη ως μόνιμος κάτοικος αλλά και την ιδιαίτερη τιμή να είμαι η πρεσβυτέρα του εφημερίου της ενορίας πρωτοπρεσβυτέρου **Σπ. Μποτονάκη**, ο οποίος για λόγους ανωτέρας βίας με λύπη του απουσιάζει.

Όπως είναι γνωστό, οι πλέον σημαντικές από τις ψηφίδες αυτές του βυζαντινού παρελθόντος στην ευρυτανική γη έχουν κατά καιρούς εξεταστεί από τους ερευνητές, αρχαιολόγους και ιστορικούς: οι επισκοπές Λιτσάς και Ραδοβισδίου, το χωριό Επισκοπή και ο ναός του, καταβυθισμένα στα νερά της λίμνης, οι μονές Τατάρνας και Προυσού. Εξάλλου, για την πρώτη και αρχαιότερη, τον ναό του Αγίου Λεωνίδα, μας προσφέρεται σήμερα εδώ η πληρέστερη γνώση από την κ. **Αθανασία Τσόκα** και τον κ. **Ανδρέα Λαμπρόπουλο**. Για τούτο στην ψηλάφηση αυτή επιλέξαμε να εστιάσουμε τον φακό σε ορισμένες μόνο λεπτομέρειες.

Από τον ναό λοιπόν στο Κλαψί τρεις είναι οι λεπτομέρειες που μας κινούν την προσοχή. Η πρώτη αφορά τη θεματική διασύνδεση μερικών ψηφιδωτών, των παγωνιών και των ανθεμίων, με τοιχογραφίες του ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Επισκοπής, όπως επισημαίνεται από την κ. Θεοχαροπούλου. Η δεύτερη για μας ξεχωριστή λεπτομέρεια αφορά την ευλαβεστάτη διακόνισσα Ανδρομάχα, που συμμετείχε ως χορηγός στις δαπάνες χαμοκεντήσεως του ναού, καλλιεργώντας υπέρ σωτηρίας της ψυχής της. Είναι ελάχιστες οι ιστορικές αναφορές των πηγών σε γυναίκες και μάλιστα σε όσες διετέλεσαν θεσμικοί λειτουργοί σημαντικών πολιτιστικών δομών. Ας σημειωθεί ότι μνεία διακονίσσης κατά τον 5ο αι. προέρχεται από την Λευκάδα. Τέλος, η μορφή του ονόματος *Ανδρομάχα* είναι μια λεπτομέρεια σημαντική για το γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής την εποχή εκείνη, και μάλιστα συνεξεταζόμενη με την μορφή του ονόματος *Λεωνίδας/Λεωνίδης*. Στην περίπτωση του δεύτερου επικρατεί ο ιωνικός τύπος της κατάληξης που εμφανίζεται και για τους 5 ομωνύμους αγίους της εκκλησίας μας, παραλλάσσοντας έτσι το αρχικό δωρικό αρχαιοελληνικό, τόσο διάσημο και ένδοξο. Ο επίσης όμως δωρικός τύπος *Ανδρομάχα* αντί του *Ανδρομάχη*, είναι μια μικρή λεπτομέρεια που μας υπενθυμίζει τη δωρικογλωσσία των αρχαίων κατοίκων.

Διατρέχοντας τον ιστορικό χρόνο και αξιοποιώντας τη σύγχρονη τεχνολογία μπορούμε στο Κέντρο Ιστορίας και Πολιτισμού Ευρυτανίας να καταβυθιστούμε κυριολεκτικά στη λίμνη των Κρεμαστών, να εισέλθουμε προσκυνητές στον ναό, να ψηλαφήσουμε τις τοιχογραφίες του α΄ στρώματος του ναού, του 9^{ου} αιώνας με τα εικονομαχικά θέματα και να αναρωτηθούμε: είχε τελικώς φτάσει μέχρι και τα μέρη μας ο εικονομαχικός τρόπος αντίληψης;

Αλλά καθώς έχουμε έτσι εισέλθει στο ιστορικό πλαίσιο της εικονομαχίας, ευλόγως προβάλλει ως αναγκαιότητα η ψηλάφηση και μιας άλλης λεπτομέρειας. Πρόκειται για το οικωνύμιο Άγραφα, που οφείλεται, καθώς λένε ορισμένοι, στην αντίσταση των κατοίκων εναντίον της εικονομαχικής σκληρής πολιτικής του Κωνσταντίνου Ε΄, εκείνου του αυτοκράτορα με το δυσώδες παρωνύμιο που του απέδωσαν οι αντίπαλοί του. Ο συσχε-

τισμός όμως αυτός, ατεκμηρίωτος κατά βάση, διαπλέκεται και με ένα αρκετά σημαντικό θέμα της βυζαντινής γραμματείας/ιστοριογραφίας, το οποίο ο Κ. Σάθας αναφέρει ως ψελλικόν ζήτημα. Αφορά τη σύγχυση σχετικά με το πρόσωπο και το έργο του διάσημου λογίου Κωνσταντίνου/Μιχαήλ Ψελλού του νεότερου, ο οποίος άκμασε τον 12^ο αιώνα, με έναν άλλο Μιχαήλ Ψελλό τον πρεσβύτερο, που έζησε τον 9^ο αι και σχετίστηκε με τον Λέοντα ΣΤ΄ τον Σοφό. Τούτος ήταν φιλόσοφος από την Άνδρο, του οποίου ωστόσο κανένα σύγγραμμα δεν σώζεται.

Μια άλλη λαμπρή ψηφίδα της περιοχής, η ιστορική μονή Παναγίας Τατάρνας κατά τους ερευνητές αναφέρεται και στο Χρονικό του Μορέως. Εδώ η λεπτομέρεια όπου ο φακός εστιάζει είναι η πληροφορία για 22 παλαιά χειρόγραφα της μονής. απεστάλησαν από τους μοναχούς ως αντίδωρο ευεργεσίας και χορηγίας στον Νικόλαο Μαυροκορδάτο, ηγεμόνα Μολδοβλαχίας από το 1709 ως το 1730, γνωστό βιβλιόφιλο και συλλέκτη. Καθώς ο ηγεμόνας ήταν δεινός πλατωνιστής και αριστοτελιστής, εικάζουμε ότι τα παλαιά αυτά χειρόγραφα ήταν αντίγραφα έργων των φιλοσόφων αυτών ή οπωσδήποτε συγγραφέων της αρχαίας γραμματείας. Δυστυχώς δεν είναι μέχρι τώρα γνωστή η μετέπειτα τύχη τους, καθώς μαρτυρείται ότι ο ηγεμόνας αναγκάστηκε να εκποιήσει την συλλογή του προκειμένου να συγκεντρώσει το αναγκαίο ποσό για την επανάκτηση με εξαγορά του αξιώματός του. Αλλά τα χειρόγραφα της Τατάρνας μας υπενθυμίζουν την ύπαρξη και άλλων σημαντικών κωδίκων όπως εκείνα της μονής Προυσού, καθώς και τα σπαράγματα μεμβρανών στην Κορίτσα Κλειτού στο ναό του Αγίου Νικολάου του νέου του εν Βουνέοις, του αθλήσαντος το 901 ή 902 επί Λέοντος ΣΤ΄ Σοφού, κατά την επιδρομή Αράβων στη Θεσσαλία.

Ως ψηφίδα ο ναός παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς σχετίζεται με την ομώνυμη γυναικεία μονή, η ίδρυση της οποίας ανάγεται στον 13^ο αιώνα. Εύλογο το ερώτημα πώς και γιατί διαδόθηκε η λατρεία του Αγίου στα βουνά αλλά και γιατί μια γυναικεία μονή αφιερώθηκε σε στρατιωτικό κατ' ουσίαν άγιο. Ας σημειωθεί μάλιστα ότι και ο αρχαιότερος κατά τον Δ. Σοφιανό ναός του Αγίου ήταν καθολικό μονής στη Βοιωτία. Επιπλέον η μονή/ναός του Αγίου στην Κορίτσα αποτελεί κρίκο για την ψηλάφηση μιας ακόμη λεπτομέρειας.

Σε επιτόπια παραλλαγή **δημοτικού τραγουδιού που εντάσσεται στην κατηγορία των ακριτικών** αναφέρεται ο *Άγιος Νικόλαος ο Βούργαρος*. Εικάζουμε ότι πρόκειται για τη μονή/ναό του Αγίου στην Κορίτσα, κοντά στην οποία βρίσκεται και η ιστορική κορφή *Βουργάρα*. Με αφορμή δε τη στάση μας αυτή στο δημοτικό τραγούδι ξανοίγεται μια ακόμη πρόκληση έρευνας: στην Ευρυτανία καταγράφησαν από τον Σπ. Περιστερήν **8 ακριτικά τραγούδια και 5 παραλογές**. Έχει σίγουρα ενδιαφέρον να διερευνηθεί η διαδρομή των τραγουδιών αυτών και πώς εντάχθηκαν στην τοπική μουσική παράδοση.

Η κορυφή *Βουργάρα* αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα ιστορικού τοπωνυμίου καθώς συνδέεται με την ήττα του Σαμουήλ από τον **Νικηφόρο Ουρανό**, στον Σπερχειό

ποταμό το 995, όπως την απαθανατίζει και η ποίηση του **Κωστή Παλαμά**. Αλλά με αφορμή το ορωνύμιο αυτό δεν μπορεί να μην στραφεί η προσοχή μας σε εκείνα τα αρκετά οικωνύμια, ορωνύμια, υδρωνύμια (όπως: *Βελούχι, Μέγδοβας, Λάστοβο, Μπρουσός*) που είναι σλαβικής προελεύσεως είτε κουτσοβλάχικης, όπως το *Καρπενήσι* και μας διασυνδέουν με ένα κεφαλαιώδες ζήτημα της βυζαντινής ιστορίας, την ενσωμάτωση των σλαβικών φύλων στον κορμό του Βυζαντίου. Από την άλλη, και στο θέμα πάντα της γλωσσικής προσέγγισης, ας αναφερθεί επίσης ότι αρκετά επώνυμα της περιοχής εντοπίζονται ως βυζαντινά παρωνύμια κατά τον Κουκουλέ. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις εντοπίζονται και οικωνύμια που φαίνεται να προέρχονται από παρωνύμια όπως το *Αγαλιανός*, ίσως και το *Κλαψί* από το βυζαντινό παρωνύμιο/επώνυμο *Κλαυσής*.

Μια τελευταία λεπτομέρεια είναι η διαδεδομένη λατρεία της Παναγίας στην περιοχή, που φαίνεται έντονη και στα μεταβυζαντινά μνημεία της. Αποτελεί κατά πολλούς σύγχρονους ερευνητές ένα τυπικό βυζαντινό γνώρισμα, όχι μόνο στον χώρο του καθαυτού Βυζαντίου αλλά και στο λεγόμενο Δεσποτάτο της Ηπείρου. Και ευνόητο είναι να τελειώσουμε την ψηλάφηση μας με την κυρά της Ρούμελης, τη Μονή Προυσού η ίδρυση της οποίας σχετίζεται με την ακμή του Δεσποτάτου. Αλλά η μεγέθυνση της ακτινοβολίας της πρέπει να αναζητηθεί στην οθωνομακρατία. Φαίνεται δε, με βάση νεότερη έρευνα εγκρίτων μελετητών, ότι η πρώτη απόπειρα για τον γλωσσικό συσχετισμό της *Προυσιωτίσης* με την Προύσα, ή τουλάχιστον η πρώτη καταγραφή του, μπορεί να εντοπιστεί στον γνωστό *Παρακλητικό Κανόνα* για την Εικόνα της. Τον κανόνα συνέθεσε ο Διονύσιος μοναχός στις αρχές του ΙΗ αι. και δεν είναι άλλος από τον γνωστό εκ Φουρνάς μοναχό και αγιογράφο, τον συγγραφέα του περίφημου *Ερμηνεία ζωγραφικής Τέχνης*.

Εν κατακλείδι η κοινωνική και δημογραφική ιστορία, η πολεμική ιστορία του Βυζαντίου, η γεωγραφική κινητικότητα, η εκκλησιαστική ιστορία, η αγιολογία, η ιστορία της τέχνης και της αρχιτεκτονικής, αλλά και η ιστορία της γλώσσας καθώς και του δημοτικού τραγουδιού είναι μερικά από τα μονοπάτια έρευνας που προκληπτικά περιμένουν να τα διαβούμε για να ερμηνεύσουμε την ύπαρξη της αφετηρίας τους, τις ψηφίδες της βυζαντινής Ευρυτανίας, όπως αυτή του Αγίου Λεωνίδα. Υπάρχουν όμως και πολλές ακόμη ψηφίδες για ψηλάφηση, όπως αυτές που αφορούν πρακτικές του υλικού βίου, λ.χ. η μελισσοκομία την οποία μελετάμε τώρα προς χάριν του προγράμματος που εκπονεί η Αντιπεριφέρεια Ευρυτανίας για το ευρυτανικό μέλι. Τέλος, είναι και εκείνες οι ψηφίδες που σχετίζονται με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, όπως διατηρείται μέχρι σήμερα. Παράδειγμα τρανό το *ύψωμα* που προσκομίζεται στην εορτή αγίου προς υγεία και ευλογία των εορταζόντων. Για αυτά ενδιαφέρουσες πληροφορίες εμπεριέχονται στις λαογραφικές συλλογές των ΓΑΚ Ευρυτανίας.

ΒΡΑΒΕΥΣΗ ΤΟΥ κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΑΛΛΗ

Με απόφαση του Δ.Σ. της Πανευρυτανικής Ένωσης στο τέλος της εκδήλωσης που πραγματοποιήθηκε στο Βυζαντινό Μουσείο και είχε ως θέμα «Ο Άγιος Λεωνίδης Κλαυσίου και τα πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα» τιμήθηκε ο κ. **Δημήτριος Ι. Φαλλής**, ερευνητής της τοπικής μας ιστορίας. Συγκεκριμένα του επιδόθηκε τιμητική πλακέτα από τον Πρόεδρο της Ένωσης κ. **Ηλία Ντζιώρα** και αφού προηγουμένως ο Έφορος της Πανευρυτανικής κ. **Αθανάσιος Σταμάτης** αναφέρθηκε, λίαν συντόμως, στο έργο του τιμώμενου για την ανάδειξη της γενέτειράς του, του Κλαυσίου αλλά και του Αγίου Λεωνίδα. Ο κ. **Σταμάτης** ανέφερε τα παρακάτω:

«Αφού ακούσαμε τη φωνή της επιστήμης για τα αρχαιολογικά δεδομένα και ευρήματα του Κλαυσίου και του Αγίου Λεωνίδα, θα μας επιτρέψετε να κλείσουμε την ωραία σημερινή εκδήλωση με την απονομή τιμητικής πλακέτας σε έναν άνθρωπο που ούτε επιστημονικές περγαμνές, ούτε οικονομικές δυνατότητες, ούτε δύναμη πολιτικής εξουσίας διαθέτει.

Είναι ο **Δημ. Φαλλής** Κλαυσιώτης την καταγωγή, γεννηθείς το 1929, ορφανός μπρός από βρεφικής ηλικίας. Λίγα χρόνια αργότερα (1041-42) έχασε τον πατέρα του και η ζωή του έκτοτε ήταν μια κόλαση και μόνο μια τύχη και η δύναμη της ψυχής του τον βοήθησαν να επιβιώσει.

Το Δημοτικό Σχολείο το τελείωσε το 1949 κυνηγημένος ως αδελφός αντάρτη. Συνέχισε σε Νυκτερινό Γυμνάσιο και σε Εμπορική Σχολή. Δεν μπόρεσε να φτάσει ως το Πανεπιστήμιο. Η φλόγα όμως για τα υψηλότερα τον έκαιγε. Με τις δυνάμεις που διέθετε και κυρίως το πάθος μόχθησε για την ιστορία του χωριού του και τον Άγιο Λεωνίδα. Σε πολλούς θα φανεί φτωχό το έργο του. Ας μη λησμονούμε όμως πως σε όλα τα μεγάλα (πράγματα) και τα όνειρα πολλές φορές αξία έχει το ανέβασμα στο πρώτο σκαλί. Να ξεφύγουμε από την αδιαφορία και την τελμάτωση. Ο **Δημήτρης** σε όλη του τη ζωή προσπάθησε. Και εμείς εκτιμώντας το μόχθο και το πάθος του του απονέμουμε σήμερα αυτήν την τιμητική πλακέτα. Για την επίδοση καλείται ο Πρόεδρος της Πανευρυτανικής Ένωσης κ. **Ηλίας Ντζιώρας**.

Ο κ. Δημήτρης Φαλλής κατασυγκινημένος ευχαρίστησε δεόντως για την τιμή που του έγινε και καταχειροκροτήθηκε από το κοινό.



Ο ΑΓΙΟΣ ΛΕΩΝΙΔΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΤΑΡΥΘΜΗ ΣΥΝΟΔΕΙΑ ΤΟΥ

Κων/νου Αντ. Παπαδοπούλου

Ο Άγιος μάρτυρας Λεωνίδης και ο χορός των επτά (7) συμμαρτύρων του παρθένων Αγίων γυναικών Χαρίεσσας, Νίκης, Νουνεχίας, Γαλνής, Βασιλίσσης, Καλλίδας και Θεοδώρας έζησαν κατά τον 3ο αι. και μαρτύρησαν στην Κόρινθο το 251 μ.Χ. κατά τους διωγμούς του Ρωμαίου αυτοκράτορα Δέκιου (201-251).

Ο Λεωνίδης, «έξαρχος πνευματικού χορού», βρέθηκε μετά των ανωτέρω αγίων γυναικών κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή του 251 στην Κόρινθο, με σκοπό να τονώσουν το φρόνημα των εκεί χριστιανών, οι οποίοι εδοκιμάζοντο από τους σκληρούς διωγμούς του Δεκίου. Οι αιρετικοί, όμως, της περιοχής, σε συνεργασία με τους Εβραίους, κατόρθωσαν να τους εκδιώξουν και να καταφύγουν στην Τροιζηνία, όπου συνέχισαν το κήρυγμα του Ευαγγελίου «άδοντες και ψάλλοντες» ταυτόχρονα στην εκεί χριστιανική εκκλησία. Όμως, οι καταγγελίες συνεχίστηκαν και ο Ρωμαίος ηγεμόνας της Κορίνθου Βενούστος διέταξε τη σύλληψή τους κατά την ώρα της Θείας Λειτουργίας του Μεγάλου Σαββάτου και – εν συνεχεία - την βίαιη προσαγωγή τους ενώπιόν του.

Ακολούθησε η δίκη και η καταδίκη τους στην Κόρινθο. Υπέστησαν φρικτότατα βασανιστήρια αλλά, όμως, παρέμειναν ακλόνητοι στην πίστη τους και την αγάπη τους στον Χριστό!

Συγκεκριμένα, ο Ρωμαίος αξιωματούχος βλέποντας τον Λεωνίδα να παραμένει ασάλευτος στην Πίστη του στον Χριστό διέταξε να τον κρεμάσουν και εν συνεχεία να ξεσχίσουν τις σάρκες του. Ταυτόχρονα αναμμένες λαμπάδες έκαιγαν τα πλευρά του. Τα ίδια φρικτά βασανιστήρια υπέστησαν και οι επτά γυναίκες της συνοδείας του, που και αυτές παρέμειναν ακλόνητες στο πιστεύω τους. Ο Βενούστος βλέποντας την ηρωική στάση τους διέταξε τον καταποντισμό τους στον Κορινθιακό Κόλπο.

Όπως αναφέρεται στα διάφορα συναξάρια της εκκλησίας μας, ενώ οι Άγιοι αυτοί Μάρτυρες εφέροντο με συνοδεία να ριφθούν στη θάλασσα η «μακαρία Χάρισσα έψαλλεν, ως ποτε η Προφήτις Μαριάμ», ενώ οι άλλες άγιες γυναίκες «συνεβοήθουν αυτή και συνέψαλλαν». Την ίδια ωδή συνέχισαν και μέσα στο πλοιάριο στο οποίο επιβίβάστηκαν μέχρι που καταποντίστηκαν στο βυθό της θάλασσας, αφού τους είχαν προσδέσει όλους με πέτρες.



Έργο του ευρυτάνα αγιογράφου
Γ. Νικολακοπούλου.

Ήταν το Μέγα Σάββατο, 16 Απριλίου του έτους 251. Ως εκ τούτου εορτάζεται κατ' έτος στις 16 Απριλίου, ενώ ο συνώνυμός του Άγιος Λεωνίδης ο επίσκοπος Αθηνών, ο οποίος «εν ειρήνη εκοιμήθη» και σε μεγάλη ηλικία, εορτάζεται στις 15 Απριλίου.

Η θάλασσα απέδωσε σύντομα τα σώματα των Αγίων στους Χριστιανούς, τα οποία εκβράστηκαν στην παραλία του Λεχαίου (κοντά στη Νέα Επίδαυρο) και τα οποία ετάφησαν με τιμές. Στο χώρο αυτόν κτίστηκε μεγαλοπρεπής ναός, η θεμελίωση του οποίου έγινε επί αυτοκράτορος Μαρκιανού (450-457) καταστράφηκε δε από ισχυρό σεισμό κατά το έτος 551. Αποκαλύφθηκε ύστερα από ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν κατά τα έτη 1956-1961 από τον Δ. Πάλλα. Από τα σωζόμενα ερείπια φαίνεται ότι ο κυρίως ναός, πλην του νάρθηκα και των άλλων προσκτισμάτων του, είχε μήκος 105,50 μ. και πλάτος 59,20 μ., το δε όλο μήκος του Ναού κατά άξονα έφτανε τα 220 μ. και κατελάμβανε συνολική έκταση 11.000 τ.μ.

Ο Άγιος Λεωνίδης, όμως, και η συνοδεία του δεν ήταν ο «πρόμαχος Επιδαύρου» μόνον. Η τιμή τους είχε επεκταθεί και σε άλλες περιοχές, όπου τους αφιερώθηκαν μεγαλοπρεπείς ναοί, όπως είναι και αυτός του Κλαυσίου Ευρυτανίας, για τον οποίον πολλά ειπώθηκαν.

Απολυτίκιο (Ήχος πλ. α΄)

*Λεωνίδην, μαρτύρων χορού τον έξαρχον,
Καλλίδος, Νίκης, Γαλήνης,
Χαρίσσης πανευθενούς,
Βασιλίσσης, Θεοδώρας, δεύτε μέλψωμεν
Και Νουνεχίας ευλαβώς
Καλλιέων ως πυρσόν
βοώντες: Χριστόν δυσώπει,
κήρυξ Αυτού νεανία,
υπέρ ημών συν ταις συνάθλοις σου.*

Πηγές: 1.- Ματθαίου Λαγγή, Επισκόπου Οινόης, «Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας», Τόμος Δ΄, Μην Απρίλιος, Αθήναι 1988

2.- Χαραλάμπη Μ. Μπούσια, «Ιερά Ακολουθία του Αγίου ενδόξου μάρτυρος Λεωνίδου και των επτά γυναικών μαρτύρων...», Αθήνα, 2002 (Επιμέλεια Δ. Φαλλί).



Η ενδυμασία της Κρικελιώτισσας και της Μυρσειώτισσας (Μύρσει Ευρυτανίας σήμ. Μυρίκη) στις αρχές του προηγούμενου αιώνα.

{Από το βιβλίο του λαογράφου **Δημ. Λουκόπουλου** (1874..-1943) «**Πώς Υφαίνουν και Ντύνονται οι Αιτωλοί**» 1927, που ως απεσταλμένος του Λαογραφικού Αρχείου, ανέβηκε στην Ευρυτανία για τη μελέτη του υλικού πολιτισμού του αιτωλικού λαού }.

«Το Κρίκελλο, ένα κεφαλοχώρι στο πλάι της Οξιάς δώθε απ' τα ιστορικά Κοκκάλια κατά το μέρος της Ευρυτανίας, είναι απ' τα χωριά του δήμου Ευρυτανών. Κι όμως η γυναίκεια ντυμασιά εδώ είναι λίγο παραλλαγμένη από αυτή της υπόλοιπης Ευρυτανίας. Το γνωστό καππί που κατακλύζει όλα τα' άλλα χωριά κάπου κάπου το βλέπεις. Παραχωρεί τη θέση του στη σεγκούνα και ποια σεγκούνα ; όχι την απλή, αμπλιανίτικη, που εδώ κοντά έχει το κράτος της (η Άμπλιανη είναι 3 ώρες μακριά απ' το Κρίκελλο), αλλά την καταφορτωμένη από μπιχλιμπίδια πλατανιώτικη σεγκούνα. Μάλιστα εδώ το σεγκούνη γίνεται με πιο πλούσια πλουμίδια από κείνα στον Πλάτανο.

Αλλά και το χτένισμα και στόλισμα των μαλλιών εδώ είναι πιο προκομμένο και πιο πλούσιο. Σαν να μη φτάνουν τα μεταξωτά κροσσάκια του μαντηλιού να στολίσουν το κεφάλι, κρεμούν μπροστά στο μέτωπο οι γυναίκες κι αρμάθες από φλουριά. Βλέποντας τέτοιο στολισμένο κεφάλι άθελα φέρνεις το νου σου στο στεφανωμένο κεφάλι καμιανής βυζαντινής αυτοκρατορίσσας, όπως το έχεις δει ζωγραφισμένο σε βιβλία. Παίρνεις κείνον τον πλούσιο στολισμό που κάθεται πάνω στ' όμορφο κεφαλάκι για κάτι στέμμα βασιλικό.



Και σε θέλω αυτόν τον στολισμό να τον ιδείς πιο δυναμωμένο σε νύφη που παν ναν τη στεφανώσουν στην εκκλησιά ή σε κορίτσια που σέρνουν το χορό στο χοροστάσι τη μέρα το παγγύρι (πανηγύρι) και δείχνουν όλο το νάζι και καμάρι. Τότε (26 Ιουλίου της Αγίας Παρασκευής) είναι μαζεμένο στο βουνό όλο το χωριό. Αφήκαν το νέο χειμωνιάτικο χωριό πόχουν χτισμένο στη δεξιά όχθη του Φείδαρη κάτω στο Μποχώρι κι ήρθαν να πιουν ένα μήνα κρύο νερό ν' αποπάρουν στην Οξιά. Παγγυρίζουν (Πανηγυρίζουν). Πάνω στη ζούρλια του χορού κατά το βράδυ βράδυ γεμάτες από το καμάρι που γεννάει ο πλούσιος στολισμός της ντυμασιάς οι Κρικελλιώτισσες δείχνουν την όμορφη κορμοστασιά τους και με πολύ νάζι μάλιστα, άμα καταλάβουν, πως περίεργα ξένα μάτια είναι ριγμένα πάνω σε κείνο που τις κάνει να καμαρώνουν».

Πιο πολύ παραλλαγμένο είναι το ντύσιμο στο Μύρεσι (σημ. Μυρίκη) του Καρπενησιού. Εδώ το ποκάμισο είναι μακρύτερο απ' το φουστάνι. Οι άκρες του κάτω ξεπέχουν και φτάνουν ως το χτένι του ποδαριού. Τα μανίκια του είναι πιο μακριά, ώστε σκεπάζουν και το μισό το χέρι, κρύβουν τα μανίκια της κορμοφανέλλας. Μπρος στο στήθος μένει ξεκούμπωτο το ποκάμισο κι αφήνει να φαίνεται η κορμοφανέλλα. Αλλά και το φουστάνι επίσης δεν κουμπώνεται στο λαιμό. Η ποδιά γίνεται από υφαντό ντόπιο μάλλινο σκουτί βαμμένο μαύρο. Κεντίδια άσπρα τη στολίζουν από πάνω ως κάτω.

Κείνο που πιο πολύ ξεμακραίνει τις Μυρεσιώτισσες από τις άλλες Ευρυτάνες είναι η σεγγούνα. Οι ηλικιωμένες απ' αυτές φορούν μαλλινοσέγκουνα μαύρη σεραδωμένη και κεντημένη με πλούσια ξόμπλια (κεντίδια, κοσμήματα) σαν εκείνα που συνηθίζονται στο Κρίκελλο και στον Πλάτανο της Ναυπακτίας.



Η κοντά στον τοίχο λεμονιά

Αν είσαι τον τοίχο λεμονιά
καθόλου δεν με νοιάζει,
τα φύλλα σου όταν χτυπάς
βροντάς σαν το χαλάζι.

Και αν οι γείτονες αυτού
σ' ακούνε σαν βροχούλα
εγώ σε βλέπω δύστυχη
και του ανέμου δούλα.

Να σε διατάζει συνεχώς
στα κόλπα του να μπαίνεις
στον τοίχο εκεί να κοπανάς
κι ανάσα να μην παίρνεις.

Δεν σε ζηλεύω λεμονιά
που με τον τοίχο είσ' αγκαλιά
κάνε όσα κόλπα θες, μ' αυτόν
αλλά από μένα στάσου μακριά.

Εγώ κυρά σε θέλω ορθή
και πάντα με τα' απαλό σου χρώμα
και με λεμόνια κατακίτρινα
με νοστιμιά στο στόμα.

Αρχοντούλα
Ζωγραφοπούλου - Τσιάμπ

*«Καὶ ἂν εἶχα καὶ θησαυρὸν χρημάτων,
ἤθελα τὸν ἕξοδιάση εἰς θησαυρὸν βιβλίων»*

(Αναστάσιος ὁ Γόρδιος, Βρασανιά, 20 Σεπτεμβρίου 1717)

Επιμέλεια: **Κ.Α.Παπαδόπουλος**



ΑΘΑΝ. Δ. ΣΤΑΜΑΤΗ – ΑΝΔΡΕΑ Σ. ΝΤΑΛΙΑΝΗ, ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΔΟΜΝΙΣΤΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ - 18 ΧΡΟΝΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (1963-1981), Έκδοση Φιλοπρόοδου Συλλόγου Δομνίστας Ευρυτανίας, Αθήνα 2018, σελ. 80.

Ένα ακόμα βιβλίο του Φιλοπρόοδου Συλλόγου Δομνίστας (το 17^{ο!}) προστέθηκε στην ευρυτανική βιβλιογραφία. Πρόκειται για την 18χρονη ιστορία του Γυμνασίου Δομνίστας, που γράφηκε από τους Αθανάσιο Δ. Σταμάτη, πρώην καθηγητή και Διευθυντή του παραπάνω Γυμνασίου για αρκετά χρόνια και Ανδρέα Σ. Νταλιάνη, πρώην μαθητή του Γυμνασίου αυτού.

Εκτός του προλόγου και της εισαγωγής το πόνημα αυτό περιλαμβάνει πέντε (5) κεφάλαια. Το 1^ο αναφέρεται στην ίδρυση, στέγαση και στους καθηγητές που υπηρέτησαν σ' αυτό, το 2^ο στους μαθητές που φοίτησαν, το 3^ο στην σχολική εφημερίδα «ΕΥΡΥΤΟΣ», το 4^ο στο Γυμνασιακό Οικοτροφείο Δομνίστας και το 5^ο περιλαμβάνει προσωπικές μαρτυρίες και μνήμες μαθητών που φοίτησαν σ' αυτό.

Ο καθηγητής και πρώτος Διευθυντής του παραπάνω Γυμνασίου Στυλιανός Κουτρής, γράφει, μεταξύ άλλων, στον εμπνευσμένο πρόλογό του: «Ο πνευματικός αυτός φάρος, με τις αγαστές παιδαγωγικές σχέσεις διδασκόντων – διδασκομένων καταύγασε με τη λαμπρότητα του φωτός του τις αγνές ψυχές των φτωχών μαθητών της περιοχής, πλούτισε το πνεύμα τους με γνώση και τον εσωτερικό τους κόσμο με αρετή, καλλιέργησε το θρησκευτικό συναίσθημα και διαχρονικές αξίες..., τόνωσε το εθνικό φρόνημα, δίδαξε την τιμιότητα.....»

Ενδεικτικές είναι οι μαρτυρίες των Γ. Γαλανόπουλου, Δικηγόρου και Θανάση Θανασιά, Ιατρού. Γράφει ο πρώτος, μεταξύ άλλων: «...Αλψμόνυτες και βαθεία χαραγμένες στη μνήμη μου θα μείνουν οι ωραίες στιγμές από τα τρία πρώτα Γυμνασιακά μου χρόνια στη Δομνίστα...». Και ο δεύτερος (Θαν. Θανασιάς): «... Μάθαμε γράμματα στο Γυμνάσιο της Δομνίστας και περάσαμε καλά παρά τη φτώχεια της εποχής εκείνης. Θυμάμαι, όλο θυμάμαι...»

Το παραπάνω βιβλίο παρουσιάστηκε τον περασμένο Μάιο στην Αθήνα και τον Αύγουστο στη Δομνίστα μέσα σε συγκινησιακό κλίμα.

Κ.Α.Π.



ΔΗΜΗΤΡΗ ΦΑΛΛΗ, «ΤΗΣ ΠΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ», Αθήνα 2019, Έκδοση Φιλοπρόοδου Συλλόγου Δομνίστας – Ευρυτανίας.

Ο Φιλοπρόοδος Σύλλογος Δομνίστας συνεχίζοντας την πλουσιότετη εκδοτική του ανθοφορία εξέδωσε πρόσφατα το 18^ο βιβλίο του, την ποιητική συλλογή με τον τίτλο «**ΤΗΣ ΠΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ (Συλλογή Γ΄)**», του **Δημήτρη Φαλλή**.

Πρόκειται για μια σειρά ποιημάτων του **Δημήτρη Φαλλή**, ο οποίος περισσότερος γνωστός ως ιστορικός ερευνητής, αποδεικνύεται με τα δημοσιευμένα στην Εφημερίδα μας «**Ο ΕΥΡΥΤΟΣ**» ποιήματά του και ως θεράπων της γνώσης και της ποίησης.

Ο κ. **Φαλλής**, με το ψευδώνυμο «**ΒΡΑΧΟΣ**», από το 1987 και εντεύθεν παρείχε στον «**ΕΥΡΥΤΟ**» «*ψήγματα της ευσέβειας και της αγάπης του προς τον Θεό και τον Άνθρωπο, καθώς και την αγάπη του για την πατρίδα μας, το Έθνος μας και τη φύση.*», όπως επισημαίνεται στον πρόλογο της Β΄ Συλλογής από τον μακαριστό Μητροπολίτη Καρπενησίου κυρό **Νικόλαο**.

Οι κατά καιρούς διοικούντες τον παραπάνω Σύλλογο συγκέντρωσαν αυτά τα «ψήγματα», την αθόρυβη αυτή εργασία του κ. **Δημ. Φαλλή** και την εξέδωσαν σε τρεις (3) τόμους. Ο α΄ τόμος (συλλογή) εκδόθηκε το 1995 και περιλαμβάνει 81 ποιήματα (1987-1994), ο β΄ τόμος εκδόθηκε το 2009 και περιλαμβάνει 81, επίσης, ποιήματα (1995-2009) και ο παρών, που εκδόθηκε πρόσφατα από τον ίδιο Σύλλογο, με την ευκαιρία της συμπλήρωσης σαράντα (40) χρόνων έντονης παρουσίας του στα πολιτιστικά δρώμενα του τόπου μας, περιλαμβάνει 53 ποιήματα, περιόδου 2010-2018.

Ο τίτλος και των τριών (3) τόμων - συλλογών που είναι «**ΤΗΣ ΠΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ**», θεωρούμε πως ανταποκρίνεται πλήρως στο περιεχόμενο όλων των ποιημάτων που περιλαμβάνονται στις σελίδες τους, γιατί στο σύνολό τους είναι εμφανώς βιωματικά και εκφράζουν με απλά μα δυνατά λόγια το θρησκευτικό συναίσθημα και την πολλή – πολλή αγάπη που έχει ο ποιητής προς την πατρώα μας γη, την Ευρυτανία μας, και την Ελλάδα μας.

Οι τρεις (3) παραπάνω τόμοι – συλλογές έχουν υπέροχα εξώφυλλα και πλούσια εικονογράφηση από τον ιερέα – αγιογράφο π. **Χριστόδουλο Φεργαδιώτη** (α΄ τόμος) και τον ευρυτάνα αγιογράφο κ. **Γεώργιο Νικολακόπουλο** (β΄ και γ΄ τόμοι).

Πιστεύουμε και ευελπιστούμε πως η ανάγνωση των ποιημάτων και του τόμου αυτού θα αγγίξει τους αναγνώστες του, όπως άλλωστε έχει αγγίξει και τους πολυπληθείς αναγνώστες του «**ΕΥΡΥΤΟΥ**».

Υποκάρδιες είναι οι ευχαριστίες του Δ.Σ. του Συλλόγου μας αλλά και της Διεύθυνσης του «**ΕΥΡΥΤΟΥ**» στον **Δημήτρη Φαλλή** για την προσφορά του στους αναγνώστες του επί τέσσερις (4), σχεδόν, δεκαετίες, με τα υπέροχα ποιήματά του αλλά και τα άρθρα του, που κατά καιρούς πλούτιζαν τις γνώσεις μας γύρω από την ιστορία της πατρώας μας γης.

Παρακάτω παραθέτουμε, το «Κύκνειο άσμα» του «ΒΡΑΧΟΥ», το τελευταίο του Γ΄ τόμου – συλλογής.

Το κύκνειο άσμα μου

**«Αγαπήσω σε, Κύριε, η ισχύς μου.
Κύριος στερέωμά μου
και καταφυγή μου
και ρύστης μου» (Ψαλμ. 17)**

Κύριε, όπως το διψασμένο ελάφι
τρέχει στις καθαρές πηγές
στα γάργαρα νερά να ξεδιψάσει,
έτσι η ψυχή μου αχόρταστη διψά Εσένα
που είσαι η μοναδική «πηγή
ύδατος αλλομένου εις ζώνη αιώνιον (Ιω. Α΄ 14)
Εσένα το φως, η σωτηρία της ψυχής μου
κι ο Άρχοντας κι Αφέντης της καρδιάς μου!

Βράχος

Από αυγινή δροσοσταλίδα.

Κ.Α.Π.



Βιολέττας Μπουτοπούλου-Χασάνου, ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ -ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ, Μακύνεια 2019, σελ. 678.

Μετά την ευμενή αποδοχή και τα κολακευτικά σχόλια που απέσπασε το πρώτο βιβλίο “*Αυτοδιοικητικά της Άμπλιανης*”, της κ. **Βιολέττας Μπουτοπούλου-Χασάνου**, με ανυπομονησία, όσοι το είχαν μελετήσει, ανέμεναν κάτι καινούργιο. Η ταλαντούχος στην ανεύρεση και επεξεργασία στοιχείων κ. **Βιολέττα** τους ικανοποίησε με το νέο της πόνημα. Υπήρξε μια χρονική καθυστέρηση. Θεωρείται μέσα στα λογικά πλαίσια. Γιατί το νέο της βιβλίο αριθμεί 678 σελίδες. Γιατί στην αναζήτηση στοιχείων

συνάντησε αρκετές δυσκολίες. Λογική, ως ένα σημείο η αντίδραση. Αναφέρονται στοιχεία που οι πρωταγωνιστές βρίσκονται στη ζωή. Αλλά το κυριότερο βρίσκεται αλλού. Η κ. **Βιολέττα**, σαν τη μέλισσα που αναζητά το νέκταρ και τη γύρη των λουλουδιών, πετά από ανθό σε ανθό, έτσι και η ίδια, ανιχνεύει κάθε πηγή, προφορικές μαρτυρίες, έγγραφα, βιβλία, φωτογραφίες και άλλα αποδεικτικά στοιχεία. Κινείται μέσα στο πλαίσιο των λέξε-

ων, ψάχνω-ερευνώ-μελετώ-γνωρίζω και χαρίζει ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας της ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ που αναφέρεται στα Εκκλησιαστικά και Εκπαιδευτικά θέματα.

Μέσα από τις σελίδες του πλούσιου σε ντοκουμέντα έργου της, ξεπηδά ο κόπος και η αξιοσημείωτη δυνατότητα της κ. **Βιολέττας** να περισώσει όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία, σημαντικά από κάθε άποψη, όχι μόνον στον μελετητή της ιστορίας της ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ αλλά και στον απλό αναγνώστη. Ικανοποιεί τους ανθρώπους οι οποίοι εκ της φύσεώς τους, ευχαριστιούνται να ψάχνουν, να ερευνούν, να γνωρίζουν. Σ' αυτό έρχεται αρωγός η μέθοδος με την οποία παρατηρεί, σχολιάζει και αναδεικνύει τα γεγονότα, τις καταστάσεις αλλά και τα πρόσωπα που παρελαύνουν στις σελίδες του έργου της.

Τεράστιο και πλούσιο το υλικό το οποίο κατανέμει σύμφωνα με το χρόνο στον οποίο αναφέρεται. Τεκμηριωμένη εργασία, κινεί το ενδιαφέρον. Κερδίζει τις εντυπώσεις καθώς διαφαίνεται η πρόοδος, στο διάβα των χρόνων, της υπέροχης αυτής περιοχής. Η αφήγηση γλαφυρή, κατανοητή. Αποκαλύπτονται ιστορικά γεγονότα. Φωτίζονται σκοτεινά σημεία. Ανασύρεται το ήθος και το πνεύμα των κατοίκων της ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα. Ευρύ το ιστορικό υλικό. Σημαντικές λεπτομέρειες έρχονται στην επιφάνεια. Η γνώση όμως από πρώτο χέρι, υπηρέτησε ως Γραμματέας της Κοινότητας ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ και η μεγάλη της αγάπη για το χωριό του συζύγου της, που έκανε και δικό της, δίνει ξεχωριστή διάσταση στην προσφορά της.

Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Καρπενησίου κ.κ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ στο δισέλιδο χαιρετισμό του, γράφει, μεταξύ των άλλων: “Είναι μια προσπάθεια να μεταφέρει το παρελθόν στο παρόν και να το προσφέρει όχι μόνο σε όσους έζησαν όσα περιγράφονται και βρίσκονται ακόμη ανάμεσά μας, μα και στους νέους, στις επερχόμενες γενεές που δεν είχαν το προνόμιο να γευτούν τα νάματα του παρελθόντος...”

Το βιβλίο περιλαμβάνει τρία μέρη:

Α΄ Μέρος: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ. Ξεκινά με τη διάδοση και εξάπλωση του Χριστιανισμού στην Ελλάδα και στην Ευρυτανία. Εδώ περιλαμβάνονται οι Επισκοπές, η Μητρόπολη Ευρυτανίας, οι Ενορίες, οι Ιεροί Ναοί, οι Ιερείς που υπηρέτησαν σ' αυτούς, οι ιεροψάλτες, οι νεωκόροι, τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια. Αποφάσεις και ενέργειες αυτών. Η ακίνητη περιουσία. Οι Ιεροί Ναοί της ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ, της ΑΓΡΙΛΙΑΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ, της ΝΕΑΣ ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ ΛΑΜΙΑΣ και των ΡΕΓΚΛΕΪΚΩΝ ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΒΑΡΘΟΛΟΜΙΟΥ ΗΛΕΙΑΣ. Ως γνωστόν στην ΑΓΡΙΛΙΑ και στη ΛΑΜΙΑ κατέβαιναν να ξεχειμωνιάσουν. Τα ΡΕΓΚΛΕΪΚΑ σχηματίσθηκαν από Αμπλιανίτες που έφυγαν από το χωριό τους. Όλα αυτά μέσα από επίσημα στοιχεία.

Β΄ Μέρος: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ. Εδώ καταγράφονται τα Δημοτικά Σχολεία ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ -ΑΓΡΙΛΙΑΣ και ΝΕΑΣ ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ ΛΑΜΙΑΣ. Ο αγώνας των κατοίκων για την ανέγερση διδασκλήριων. Εντυπώσεις και αναμνήσεις κατοίκων από την εποχή που φοιτούσαν στο Σχολείο.

Γ΄ ΜΕΡΟΣ: ΑΛΛΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΜΠΛΙΑΝΗΣ. Εδώ περιλαμβάνονται περιγραφές, όπως της Χρυσούλας Παπακωνσταντίνου, του Γιώργου Μποςινάκου, του Ανδρέα

Καρκαβίτσα του **Ιωάννου Παπακωστόπουλου** κ.ά. Συμβολαιογραφικές πράξεις μεταξύ των κατοίκων. Διάφορες επιστολές προς τις Αρχές για επίλυση προβλημάτων της Άμφισσας.

Το βιβλίο κλείνει με 26 περίπου έγχρωμες φωτογραφίες ,γύρω από τα κειμήλια του χωριού και τις δράσεις των κατοίκων.

Με χαρά υποδεχόμαστε την εργασία της κ. **Βιολέττας Μπουτοπούλου-Χασάνου**, η οποία προστίθεται στην ιστορική, πολιτική και πολιτιστική μας κληρονομιά.-

Βασίλης Πολιτόπουλος, Εκπαιδευτικός, Ναύπακτος Δεκ,2019



Ανάργυρου – Γιάννη Μαυρομύτη «ΜΑΝΟΛΗΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΩΝ, Ο ΠΡΩΤΟΣ ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ ΚΑΙ ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΣ ΣΤΗΝ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ 1844

Η Πανευρωπαϊκή Ένωση συνεχίζοντας την εκδοτική ανθοφορία της και στα πλαίσια των σδετιών οικονομικών δυνατοτήτων της εξέδωσε πρόσφατα ένα από τα τελευταία πνευματικά πονήματα του εξαιρετικού πνευματικού ανθρώπου και ιστορικού ερευνητή **Ανάργυρου – Γιάννη Μαυρομύτη**, που αναφέρεται στον πρώτο μετά την Επανάσταση του 1821 Δήμαρχο Καρπενησίου **Μανόλη Ιερομνήμονα**. Ο τίτλος του είναι: **«ΜΑΝΟΛΗΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΩΝ, Ο πρώτος Δήμαρχος Καρπενησίου και**

πληρεξούσιος στην Εθνοσυνέλευση του 1844»

Στο Α΄ κεφάλαιο (13-15) του έργου παρατίθενται σημαντικά βιογραφικά στοιχεία για τον Μανόλη Ιερομνήμονα και στο Β΄ (15-21) παρέχονται αρκετές πληροφορίες για την συμμετοχή του στην Επανάσταση του 1821.

Στο Γ΄ κεφάλαιο (21-29) ο σ. αναφέρεται στον διορισμό του πρώτου αιρετού, και δικαίως, διορισθέντος Δημάρχου Οικαλίας (Καρπενησίου) Μανόλη Ιερομνήμονα για την περίοδο 1836-1840. Στοιχεία για έργα του κατά την θητεία του με τα κοινά δεν βρέθηκαν. Στο Καρπενήσι υπάρχει οδός Ιερομνήμονος μέσα στο Καρπενήσι, ενώ περιοχή ολόκληρη οικοδομημένη από δημόσια κτίρια (Γυμνάσιο, Νοσοκομείο κ.ά) καθώς και με ιδιόκτητες κατοικίες φέρει την ονομασία «Γερομνήμη».

Το Δ΄ κεφάλαιο αναφέρεται στην πολιτική δράση του Μανόλη Ιερομνήμονα και συγκεκριμένα στην εκλογή του στις πρώτες δημαρχειοκρατίες και στις πρώτες εκλογές για την ανάδειξη των - εξουσιοδοτημένων για την κατάρτιση του πρώτου Ελληνικού Συντάγματος – εθνοσυμβούλων..

Στις τελευταίες σελίδες του παραπάνω πονήματος (45-48) υπάρχει πλουσιότατη βιβλιογραφία.

Τέλος, το βιβλίο προλογίζεται από τον Φιλολόγο Καθηγητή κ. **Αθανάσιο Δ. Σταμάτη**,

τ. Πρόεδρο της Πανευρυτανικής Ένωσης και είναι αφιερωμένο από τον συγγραφέα «Στην ιερή μνήμη των γονέων του Διονυσίου και Μαρίας».

Κ.Α Π.



Κωνσταντίνου Παπαντζίμα, «Τ' Αυλάκι μας για τ' όνειρο κι αυλή για το σεργιάνι», Έκδ. του Συλλόγου Απανταχού Κεδριωτών, Αθήνα 2020, σελ. 200

Η δημιουργικότητα και ο θερμουργός ζήλος που δείχνει ο Σύλλογος των Κεδριωτών Ευρυτανίας, για την καταγραφή, αποθησαύριση και ανάδειξη του αξιόλογου ιστορικού, πολιτιστικού και φυσικού πλούτου του πανέμορφου χωριού τους, των Κέδρων, αξίζουν τον θαυμασμό και τον δίκαιο έπαινο όλων μας.

Η καταγραφή και η αποθησαύριση αυτή αποτυπώνεται με την έκδοση πολύτιμων ποιημάτων για την πατρώα μας ευρυτανική γη, όπως είναι και το παρουσιαζόμενο σήμερα βιβλίο – λεύκωμα με τον εύστοχο ποιητικό τίτλο: «**Τ' Αυλάκι μας: Παράθυρο για τ' όνειρο κι αυλή για το σεργιάνι**».

Πρόκειται για το τρίτο, κατά σειρά, βιβλίο για το χωριό τους, τα Κέδρα. Έτσι έχουμε, προς το παρόν, μια τριλογία για το πανέμορφο αυτό χωριό της ΒΔ Ευρυτανίας. Το πρώτο: «**Κέδρα Ευρυτανίας – Χορίγκοβο, Ένας επίγειος παράδεισος στην αγκαλιά των Αγραφιώτικων βουνών!**» (σελ. 100) και το δεύτερο : «**Η τέχνη της πέτρας στο διάβα των καιρών**» (σελ. 136). Και τα τρία αυτά βιβλία – λευκώματα αποπνέουν **Αγάπη** και μόνον **Αγάπη**, για τα Κέδρα και κατ' επέκταση για την λεβεντογέννα Ευρυτανία μας, που κατά τον **Ζαχαρία Παπαντωνίου** θα πει «πέτρα, στέρψη κι εγκαρτέρηση».

Και αυτή την αγάπη την εκφράζει ο Σύλλογος Κεδριωτών διά μέσου του καλύτερου πρεσβευτή της, του γιατρού μας, του **Κωνσταντίνου Παπατζίμα**, ο οποίος έργω και λόγω την μετουσιώνει, χωρίς καμία ανάπαυλα, ενώ παράλληλα ασκεί και το λειτούργημά του, ως ιατρού με άκρα ευσυνειδησία. Και απόδειξη τούτου είναι το νέο βιβλίο του για το αγαπημένο του «Αυλάκι...», που τόσες και τόσες προσπάθειες συντήρησής του και ανάδειξής του γίνονται από όλους τους συγχωριανούς του. Όνειρα και οραματισμοί...

«*Κοντά στους δυο αιώνες ζωής μετρά το αυλάκι μας, αλλά επιμένει να κυλά, να ποτίζει, να συντροφεύει, να λυτρώνει, μετρώντας τα χρόνια, σε μια αδιάλειπτη συνεχή παρουσία*», γράφει στον πρόλογό του ο γιατρός - συγγραφέας - και τονίζει πως «*είναι ταυτόσημο με την ύπαρξη και την οικονομία του χωριού, πραγματικό στολίδι, κορώνα και μοναδικό σημείο αναφοράς... Από μόνο του αποτελεί αριστούργημα ανθρώπινης παρέμβασης, θαύμα μηχανικής υδραυλικής αλλά είναι και απόλυτα ενσωματωμένο και ταυτισμένο με το φυσικό περιβάλλον... Με τα νερά του δημιουργούσε τη μεγαλύτερη αρδευόμενη έκταση του νομού... είναι από τα μεγαλύτερα της πατρίδας μας*» και, «*Έχει συνέχεια, έχει διάρκεια, έχει μνήμες και ιστορία...*».

Με την έκδοση του βιβλίου αυτού εκπληρώνεται και ένας ακόμα στόχος και σκοπός του πρώτου βιβλίου για τα Κέδρα, που ήταν «να δώσει υλικό για μελλοντικές θεματικές ενότητες ή οντότητες, αντίδοτο και βάλαμο για τις μίζερες εποχές που ζούμε». Πιστεύουμε πως πετυχαίνεται και ο στόχος και ο σκοπός.

Με το νέο του αυτό πόνημα ο γιατρός και συγγραφέας **Κωνσταντίνος Παπατζίμας** δεν μας ταξιδεύει μόνον στο «Αυλάκι» των Κέδρων του και στις ομορφίες του και δεν μας ξεδιψάει μόνον με τα δροσερά νερά του αλλά, αρχικά, στο **α΄ μέρος**, μας ξεναγεί νοερά στον Πλατανιά των τεσσάρων εποχών και στην κοιλάδα του, στο φαράγγι της Πάργας και μας δίνει πληροφορίες για την εκεί ζωή, την κλεισιά, τα γιατροπορέματα και τα γιατροσόφια, τα σύνορα με τα άλλα χωριά, την πρώτη απόπειρα του ελληνικού κράτους να χαρτογραφήσει και να φορολογήσει τα βοσκοτόπια της περιοχής, τους γεωλογικούς σχηματισμούς και το γεωλογικό πάρκο και, κυρίως, αναδεικνύει τον Πλατανιά ως βοτανικό παράδεισο με τα υπέροχα αρωματικά φυτά και αφεψήματα, τα τοξικά και καλλωπιστικά δέντρα του και τόσα άλλα.

Το **β΄ μέρος** του πατριδογνωστικού αυτού Λευκώματος - βοηθήματος αναφέρεται καθ' ολοκληρία σχεδόν στο Αυλάκι και στην ιστορία του, στο θεσμό του αυλακάρη (νεροφόρου), στην αρδευόμενη έκταση και τα γεννήματα, στις κατοικίες δίπλα του, στις παράνομες καλλιέργειες, όπως του καπνού, στο βγάλσιμο του τσίπουρου και στις άλλες χρήσεις του και δεν παραλείπει όμως και την παράθεση πλούσιων λαογραφικών στοιχείων που συνδέουν το Αυλάκι με μύθους και παραμύθια, με το Στοιχειωμένο Μελίσσι στο Κάτω Σάτο, με τον εκεί μύλο του **Δήμου Πέτσα** τους εύλογους δεσμούς του Συλλόγου μαζί του, που όλα τα μέλη του αγωνίζονται για την αξιοποίησή του και την ανάδειξή του ως μοναδικού μνημείου της φύσης. Γι' αυτό και το βιβλίο τούτο «*αφιερώνεται σ' όλους τους απλούς, ανώνυμους ανθρώπους του χωριού που για χρόνια κρατούν ζωντανό το χωριό και ανοικτό το αυλάκι τροφοδοτώντας τα όνειρά μας...*». Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου – λευκώματος υπάρχει εμπειριστατωμένη μελέτη για την ανάπλασή του- ευγενική προσφορά του αρχιτέκτονα κ. **Δημητρίου Κ. Βιλαέτη**.

Αυτό εξάλλου τονίζεται και στις τελευταίες σελίδες του λευκώματος: «**Αποτελεί χρέος μας ν' αναδείξουμε το Αυλάκι ως βιώσιμο πολιτιστικό, ιστορικό, φυσικό μνημείο σε όλη του τη διαδρομή η οποία, για χρόνια τώρα, αποτελεί την αδιάψευστη ιστορία του χωριού μας...**». Και παρακάτω με κεφαλαία:

... «**ΤΟ ΑΥΛΑΚΙ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΜΑΣ ΧΡΟΝΙΑ, ΕΙΝΑΙ ΜΝΗΜΕΣ, ΜΑ ΚΥΡΙΩΣ ΕΙΝΑΙ ΖΩΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ**». Και ακόμα: «**Συνυπάρχει και ταυτίζεται με την ιστορία του χωριού. Είναι το χθες, είναι το σήμερα, σηματοδοτεί το αύριο...**»

Στις τελευταίες, επίσης, σελίδες διαβάζουμε τις συγκεκριμένες προτάσεις αξιοποίησης, ωραιότατες πρωτότυπες αφίσες για το Αυλάκι, πραγματοποιηθείσες παρεμβάσεις που έκαναν οι χωριανοί (σκαλιά, καλντερίμια, καθάρισαν, αυγάτισαν το πλάτος του, γεφύρωσαν, ανάπλασαν χώρους, τοποθέτησαν πινακίδες «για να μη χάνονται», όπως γράφει, κ.ά. Και όλα αυτά γιατί είδαν το Αυλάκι τους σαν «Παράθυρο στο όνειρο...». Και τα μικρά παιδιά

όμως με την θαυμάσια ζωγραφική τους έκαναν λίαν εύστοχες προτάσεις, που δεν απέχουν απ' αυτές των μεγάλων.

Οι λόγοι τώρα όλων αυτών των προσπαθειών για την ανάπλαση του Αυλακιού είναι συνολικά 13 και με χιουμοριστικό τρόπο και με τη ρέουσα δημοτική γλώσσα και το πλούσιο ανεπιτήδευτο ευρυτανικό λεξιλόγιο παρατίθενται στις τελευταίες σελίδες. Θα αναφέρω μόνον τον πρώτο και τον τελευταίο: Ο πρώτος: «Να ξεπατώνονται οι γυναίκες μας στο περπάτημα και να μην μας μιλάνε και να μη μας ρεκάζουμε (γκρινιάζουνε) και ο 13^{ος} να τσακωνόμαστε στο μοίρασμα, βγάλσιμο και κυρίως στο όνομα. Από τις δεκάδες προτάσεις καταλήξαμε:

α) Μονοπάτι της πονεμένης καρδιάς, β) Canal d' amour και γ) Τ' Αυλάκι της καρδιάς μας.

Πάντως, φίλοι Κεδριώτες, μην τσακώνεστε για το όνομα, γιατί όπως και να το πείτε θα είναι πάντα «Τ' Αυλάκι μας: Παράθυρο για τ' όνειρο κι αυλή για το σεργιάνι!»

Σας αξίζουν τα συγχαρητήρια όλων μας, οι έπαινοί μας, οι ευχές μας για ευόδωση όλων των προσπαθειών σας και καλοτάξιδο να είναι το νέο αυτό βιβλίο σας, από την πώληση του οποίου τα έσοδα θα διατεθούν για έργασίες στο Αυλάκι ενώ με ένα ποσό θα ενισχυθεί και «ΤΟ ΧΑΜΟΓΕΛΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ», στο θεάρεστο έργο του οποίου ο γιατρός μας συμβάλλει ουσιαστικά και με τις ιατρικές υπηρεσίες του, όταν απαιτείται.

Κ.Α.Π.



Ένα ελάχιστο αφιέρωμα για το συγκλονιστικό βιβλίο «ΝΕΚΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΣ»

του Κωνσταντίνου Παπατζίμα,
Διευθυντή Παιδιάτρου Γ.Ν. Πεντέλης

Ένα βιβλίο ποίημα και ύμνος συνάμα για τα παιδιά των 20-30-40 χρόνων που σε μια νύχτα άφησαν τη θαλαπωρή του σπιτιού τους, άφησαν παιδιά, ζευγάρια, κτήματα, άφησαν πίσω τη χαροκαμένη μάνα, που δεν πρόλαβε να συνέλθει από τους πολέμους του '12 και της Μικράς Ασίας, άφησαν τη ζεστή αγκαλιά της γυναίκας και της αρραβωνιαστικιάς για να τρέξουν να υπηρετήσουν πανανθρώπινες αξίες (πατρίδα, ελευθερία). Και τρέξαν πρώτοι

για να επανδρώσουν τα πρώτα τμήματα της 8^{ης} Μεραρχίας (2/39 Σύνταγμα).

Δεν μπορούσε να γίνει αλλιώς, γιατί ήταν Ευρυτάνες ζώντας μαθημένοι στην τραχιά, φτωχή γη της περιοχής μας μάθαν από κούνια στους ανοιχτούς ορίζοντες...

Αντέταξαν στην πλημμυρίδα και το τέρας του φασισμού τα στήθη τους, δίνοντας το πολυτιμότερο αγαθό, την ίδια τους τη ζωή. Και ήταν οι περισσότεροι άγουρα παιδιά, στο ξεπέταγμά τους, στην πρώτη τους νιότη.

Συγγραφείς σαν τον Κώστα Παπαδόπουλο, που έγραψε το «ΝΕΚΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΣ»,

υπηρετούν τον πολιτισμό, την ιερή μας μνήμη. Χωρίς πομπώδη στοιχεία, χωρίς στόμφο και διδακτισμό εξυπηρετούν υπέροχο σκοπό: να αναδείξουν, να βγάλουν από την αφάνεια και τη λήθη το μέγεθος της προσφοράς και της θυσίας αυτών των παιδιών. Και το πέτυχε. Το πέτυχε με έναν απίστευτο συγκινητικό τρόπο να μας παρουσιάσει ένα μοναδικό από κάθε άποψη ποίημα που νοηματοδοτεί και επανοηματοδοτεί στις μέρες μας τέτοιου μεγέθους αξίες. Δεν γίνεται να ξεχάσουμε. Λαοί που ξεχνούν την ιστορία τους είναι καταδικασμένοι να την υποστούν στην τραγικότερη μορφή της

Ως μια ελάχιστη προσφορά στο συγγραφέα και στο έργο του θέλω να αφιερώσω τους «Γερανούς» και την ιστορία τους

Οι γερανοί

ΣΤΙΧΟΙ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (Γιάννης Ρίτσος)

Στιγμές στιγμές θαρρώ πως οι στρατιώτες
που πέσανε στη ματωμένη γη
δεν κείτονται θαρρώ, κάτω απ' το χώμα
αλλά έχουν γίνει άσπροι γερανοί.

Πετούν και μας καλούν
με τις κραυγές τους
απ' τους καιρούς αυτούς τους μακρινούς
κι ίσως γι' αυτό πολλές φορές σιωπώντας
κοιτάμε τους θλιμμένους ουρανούς.

Πετάει ψηλά το κουρασμένο σμάρι
στις δύσπης τη θαμπή φεγγοβολή
και βλέπω ένα κενό στη φάλαγγά του
και είναι ίσως η δική μου η θέση αυτή.

Θα 'ρθει μια μέρα που μ' αυτό το σμάρι
στο μέγα θάμπος θα πετώ κι εγώ
σαν γερανός καλώντας απ' τα ουράνια
όλους εσάς που έχω αφήσει εδώ.

(Ρωσική εκτέλεση Mark Bemis)

Πρόκειται για ένα από τα ομορφότερα τραγούδια της ρωσικής λογοτεχνίας και μουσικής.

Γράφηκε με αφορμή την επίσκεψη του ποιητή **Rasul Gamzatov** μετά τη ρήψη της ατομικής βόμβας. Πρωτογράφηκε στη μητρική του γλώσσα την Αβαρική για να μεταφραστεί

στη ρωσική από τον ποιητή **Rasul Gamzatov**.

Η απόδοση στην ελληνική και σε ανυπέβλητη μετάφραση έγινε από τον ποιητή μας **Γιάννη Ρίτσο**. Στην ελληνική γλώσσα ερμηνεύτηκε μοναδικά από την συμπατριώτισσά μας Ευρυτανίσα **Μαργαρίτα Ζορμπαλά**. Στη ρωσική η πρώτη εκτέλεση ανήκει στον **Mark Bernes**.

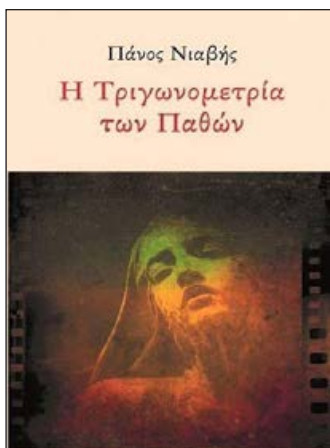
Κατά την επίσκεψή του στην Χιροσίμα εντυπωσιάστηκε από το «Πάρκο Ειρήνης» και το «Μνημείο Ειρήνης των Παιδιών» αφιερωμένο στα παιδιά - θύματα της ραδιενέργειας. Βασίζεται στην αληθινή ιστορία της Σαντάκο Σασάκι, που έπαυσε από λευχαιμία συνέπεια της πυρηνικής βόμβας. Υπάρχει διάχυτη η εικασία ότι αν έφτιαχναν 1.000 γερανούς χάρτινους θα σώζονταν. Η ίδια η Σασάκο αυτό πίστευε....

Το σύμπλεγμα είναι ένα κορίτσι με απλωμένα χέρια και από πάνω της πετάει ένας γερανός. Και στα μέρη μας ακόμη παιδιά φτιάχνουν και στέλνουν στη Χιροσίμα χάρτινους γερανούς.

Η κατάληξη του κοριτσιού και το μνημείο έδωσαν την έμπνευση στον Gamzatov για το μοναδικό αυτό αριστούργημα

Το κείμενο αυτό είναι ένα μικρό δείγμα εκτίμησης και δέους για το παραπάνω έργο «**ΝΕΚΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΣ**»....

Αντίστοιχο αφιέρωμα για τραυματίες φαντάρους είναι το θαυμάσιο τραγούδι του **Μάου Λοϊζου** «**Τα πολυβόλα σωπάσαν**» σε στίχους **Λευτέρη Παπαδόπουλου**.



ΠΑΝΟΣ ΝΙΑΒΗΣ, «Η Τριγωνομετρία των Παθών» (Ποιήματα)

Με την έκδοση της ποιητικής συλλογής «*Η Τριγωνομετρία των Παθών*» του Ευρυτάνα ποιητή **Πάνου Νιαβή**, παρουσιάζεται ένα νέο σημαντικό έργο στην σύγχρονη πνευματική ζωή.

Ο στίχος του συνήθως ανομοιοκατάληκτος. Ενωτικός όμως και συμπαγής μέσα στο περιεχόμενο του ποιήματος. Η αξένουαστη ομορφιά του στίχου. Η έκφραση του συναισθηματικού, ποιητικού λόγου, δεν είναι εμμονή υπαρξιακής αναζήτησης. Η στοχαστική σκέψη του ποιητή προβάλλει τα ατομικά πολύμορφα βιώματά του. Η ποίησή του λοιπόν, βιωματική, παράλληλα έντονα τρυφερή και άλλοτε μελαγχολική. Ταυτόχρονα ο ποιητικός λόγος αυτογραφικός σε μια σύνθεση απελευθερωτική. Αυτή η εσωτερικότητα του ποιητικού λόγου είναι και η «έκφραση» της ψυχής του ποιητή.

Ανήκει λοιπόν στους ποιητές που υπομένουν, επιμένουν και καταπονούνται πλάι μας, πρόσωπα που επηρεάζονται και επηρεάζουν. Θαρραλέες όμως προσωπικότητες που διακρίνονται από την δική τους δημιουργία.

Ο λυρισμός του χαρισματικός, και οι νοηματικές εικόνες του με θαυμάσιες συναισθηματικές αποχρώσεις, προσδίδουν τον χαρακτήρα της φυσικής απεικόνισης.

Παραθέτουμε ένα μικρό ποιητικό μέρος από το έργο του ποιητή, πιστεύοντας ότι σωστά ερμηνεύουμε το πνεύμα του, και για να γνωρίσουμε αυτόν καλύτερα στις επιμέρους κρυπτόμενες ενότπτες της ποιητικής συλλογής του.

Ας απολαύσουμε τον ποιητή με απολογιστικό, ίσως, λόγο :

ΒΡΕΣ ΜΟΥ ΕΝΑ ΣΤΙΧΟ ΝΑ ΚΡΥΦΤΩ.

*.... «Βγήκα νωρίς στη δημοσιά,
πέρασα από σκύλες και χάρυβδες,
μ' άρεσε στις Καλυψώ, δε λέω,
την Ιθάκη μου ακόμη δεν τη βρήκα.
Έκατσα πολλές φορές
στα δικά μου ερείπια και έκλαψα,
είδα ξανά φως στον ορίζοντα
και μπήκα σε άνδρες ερημιές
κρατώντας γερά το νήμα του μύθου...»*

Η αξία της ποιητικής αφηγηματικότητας του **Πάνου Νιαβή**, εξακολουθεί να αιχμαλωτίζει τον επισκέπτη, σε όλη την έκταση του πολυάριθμου αυτού ποιητικού οικοδομήματος. Είναι η μαγική επίσκεψη, σε έναν άγνωστο ποιητή, έναν άνθρωπο που και αν δεν έτυχε να γνωρίσεις ποτέ, αλλά τον αισθάνεσαι δίπλα σου όταν ο λόγος του σπάει τη σιωπή. Σφιχτοδεμένοι, συμπιεσμένοι στίχοι συνθέτουν την ιδέα κάθε ποιήματος, ως τη μικρογραφία της διατύπωσης των εικόνων και των εννοιών που έχει στην ψυχή του. Έναν κόσμο πραγματικό, που είναι μέρος αυτής της δικής μας ζωής, όπως ποιητικά μας την θυμίζει αυτός ο ποιητής των Αγράφων. Μια συνθετική αφήγηση από «Ένα Πουλί Θαλασσινό κι Ένα Πουλί Βουνόσιο», όπως λέγεται στο δημοτικό τραγούδι των Ρουμελιώτικων βουνών.



ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΝΕΥΡΥΤΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗ

ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ ΣΕ ΕΥΡΥΤΑΝΕΣ ΦΟΙΤΗΤΕΣ

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Πανευρυτανικής Ένωσης, για 4^η συνεχή χρονιά και ύστερα από τη γενναιόδωρη προσφορά ανώνυμου/ης ευεργέτη/ιδας – μέλους της, ανάλογου χρηματικού ποσού, αποφάσισε τη χορήγηση υποτροφιών σε δέκα (10) Ευρυτάνες φοιτητές, απόφοιτους των Σχολείων της γενέθλιας γης μας κατά το ακαδημαϊκό έτος 2018-2019, καθώς και οικονομική ενίσχυση σε δύο (2) μεταπτυχιακούς φοιτητές.

Σημειώνεται ότι κάθε φοιτητής θα λάβει το ποσό των χιλίων (1.000,00) ΕΥΡΩ, το οποίο θεωρείται ως σημαντικό βοήθημα για το ξεκίνημα των σπουδών του. Η επιλογή τους έγινε σε συνεργασία με υπηρεσιακούς και λοιπούς παράγοντες της ιδιαίτερης πατρίδας μας, κυρίως δε με την Ιερά Μητρόπολη Καρπενησίου.

Ήδη άρχισε η διαδικασία καταβολής των χρημάτων σε ατομικούς τραπεζικούς λογαριασμούς και με σχετική επιστολή μας επισημαίνεται ότι η οικονομική αυτή ενίσχυση θα επανεξετασθεί και κατά το επόμενο ακαδημαϊκό έτος, εφόσον υπάρξουν από μέρους τους οι ανάλογες προσπάθειες για απόλυτη επιτυχία σε όλα τα μαθήματα του τρέχοντος ακαδημαϊκού έτους.

Η Ένωσή μας πρόσφερε, επίσης, σε δύο (2) μεταπτυχιακούς φοιτητές κατά το τρέχον έτος, επιπλέον, το ποσό των τριών χιλιάδων πεντακοσίων (3.500,00) ΕΥΡΩ, προσφορά και αυτή του ιδίου μέλους μας.

Ο/Η ανώνυμος/η αυτός/ή ευεργέτης μας, γνωρίζοντας καλά τις οικονομικές συνθήκες, που διαχρονικά δυσκολεύουν τους νέους που αποφοιτούν από Σχολεία της Ευρυτανίας μας και εισάγονται σε διάφορες Ανώτατες Σχολές, διέθεσε ένα σεβαστό ποσό για την εποχή μας, που δεν τους βοηθάει μόνον υλικά αλλά, κυρίως, και ηθικά. Σημειώνεται ότι οι υποτροφίες αυτές είναι οι περισσότερες και οι μεγαλύτερες, ως προς το ποσό, από όλες τις υποτροφίες που δίδονται από άλλους φορείς του τόπου μας.

Η παραπάνω, όντως ευεργετική, φιλανθρωπική και θεάρεστη πράξη του /της χορηγού μας, σε συνδυασμό με την επιθυμία του/της να τηρηθεί η ανωνυμία, και η χορήγηση των χρημάτων να γίνει απευθείας στους λογαριασμούς των δικαιούχων, αθόρυβα και χωρίς τυμπανοκρουσίες και ιδιαίτερες εκδηλώσεις, φανερώνουν τα ανώτερα ψυχικά και πνευματικά χαρακτηριστικά λίαν αξιοπρεπών και καλλιεργημένων **Ανθρώπων**, τόσοσ απαραίτητων στη σημερινή εποχή της κρίσης όλων των αξιών, υλικών και ηθικών.

Τέλος, το Δ.Σ. της Ένωσής μας, με την ευκαιρία αυτή, εύχεται σε όλους τους φοιτητές μας **υγεία και καλές σπουδές!**

Έκδοση Εγχειριδίου με θέμα «Η Ευρυτανία στον Ιερόν Αγώνα του 1821»

Το Δ.Σ. της Πανευρυτανικής Ένωσης υλοποιώντας μέρος του προγραμματισθέντος σχεδιασμού για τον εορτασμό της επετείου των διακοσίων (200) χρόνων της εθνικής μας παλιγγενεσίας, αποφάσισε την συγγραφή και έκδοση εγχειριδίου για μαθητές, διδάσκοντες και φιλόστορες με θέμα από την τοπική μας ιστορία, ήτοι: «**Η Ευρυτανία στον Ιερόν Αγώνα του 1821**».

Ήδη ορίστηκε η Συντακτική Ομάδα, η οποία αποτελείται από εκπαιδευτικούς με πείρα στη συγγραφή διδακτικών βιβλίων και συγκεκριμένα από τους κ.κ. 1) **Νικόλαο Νικολόπουλο**, Επίτιμο Σχολικό Σύμβουλο Π.Ε., Συγγραφέα Σχολικών Βιβλίων, 2) **Κώστα Αντ. Παπαδόπουλο**, Διδάσκαλο – συγγραφέα και 3) **Αθανάσιο Δ. Σταμάτη**, Φιλολόγο – συγγραφέα. Σημειώνεται ότι η παραπάνω συντακτική ομάδα δύναται να διευρυνθεί κατά την πορεία της συγγραφής.

Οι ανωτέρω, ανέλαβαν να παραδώσουν τα σχετικά κείμενα μέχρι το τέλος Ιουνίου τρέχοντος έτους, ώστε το έργο αυτό να τυπωθεί κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και να διανεμηθεί έγκαιρα στα σχολεία του νομού μας – ύστερα από σχετική άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - προς χρήση του από το νέο σχολικό έτος 2020-2021.

Ευελπιστούμε πως το ανωτέρω έργο, επιβεβλημένο ενόψει του επετειακού εορτασμού των διακοσίων (200) χρόνων, θα αποτελέσει σημαντικό βοήθημα στη μαθητιώσα νεολαία μας – και όχι μόνον - και προσδοκούμε στην εξεύρεση του απαραίτητου χρηματικού ποσού για την έκδοσή του. Η πρόθεσή μας, μάλιστα, είναι να εκδοθεί και ως δίγλωσσο για τους μαθητές των ομογενών μας.

Τέλος, σημειώνεται ότι μελλοντικά η Πανευρυτανική Ένωση θα αναλάβει και την πρωτοβουλία για την έκδοση εγχειριδίου της εν γένει Τοπικής Ιστορίας της Ευρυτανίας μας.

Για περισσότερες πληροφορίες: **Κ.Α. Παπαδόπουλος**, τηλ. **6977366813** και **2106920004**.

Επιμνημόσυνη δέηση στο Α΄ Κοιμητήριο Αθηνών για Ζαχ. Παπαντωνίου, Στέφανο Γρανίτσα και Γ. Καφαντάρη

Όπως κάθε χρόνο, έτσι κι εφέτος, κατά τον προσεχή μήνα Φεβρουάριο θα γίνει στο Α΄ Κοιμητήριο Αθηνών, επιμνημόσυνη δέηση στους εκεί τάφους των επιφανών συμπατριωτών μας **Ζαχαρία Παπαντωνίου, Στέφανου Γρανίτσα και Γεωργίου Καφαντάρη**,

Μετά την επιμνημόσυνη δέηση θα προσφερθεί καφές σε παρακείμενο κατάστημα και θα ακολουθήσει συζήτηση σχετική με τη ζωή και τη δράση των ανωτέρω.

Σημειώνεται ότι εδώ και μια δεκαετία, πραγματοποιούνται παρόμοιες εκδηλώσεις κάθε χρόνο, σχεδόν, με τη συμμετοχή και συνδιοργάνωση και άλλων πολιτιστικών φορέων της πατρώας μας γης, όπως της **Αδελφότητας Γρανιτσιωτών « Ο ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΑΣ ΜΙΧΑΗΛ**», του **Ιδρύματος «ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΦΑΝΤΑΡΗΣ» Ανατολικής Φραγκίστας κ.ά.**

Σημειώνεται, επίσης, ότι οι τάφοι των παραπάνω κάθε χρόνο ευπρεπίζονται δεόντως, ο δε τάφος του **Ζαχαρία Παπαντωνίου** όπως είναι γνωστό, ανακαινίστηκε ριζικά κατά το έτος 2010, και επ' αυτού τοποθετήθηκε προτομή, αντίγραφο προτομής του γλύπτη **Δημητριάδη** που φυλάσσεται στην Εθνική Πινακοθήκη, καθώς και μαρμάρινο ανοικτό βιβλίο με στίχους ποιημάτων του.

Ο ακριβής χρόνος της πραγματοποίησης της παραπάνω εκδήλωσης θα γνωστοποιηθεί έγκαιρα.

Έκδοση μικρού καλαίσθητου ημερολογίου

Εκδόθηκε κι εφέτος μικρό καλαίσθητο ημερολόγιο τσέπης αφιερωμένο στον παλιό-χριστιανικό ναό του Αγίου Λεωνίδα Κλαυσίου, όπου, ως γνωστόν, πραγματοποιούνται ανασκαφικές εργασίες με σημαντικότερα μέχρι τώρα ευρήματα.

Το εξώφυλλο κοσμείται με φωτογραφία τμήματος του υπέροχου ψηφιδωτού του παραπάνω ναού, οι δύο (2) εσωτερικές σελίδες περιλαμβάνουν συνοπτικό ημερολόγιο του 2020 και στο οπισθόφυλλο περιέχονται οι επίσημες αργίες και οι πιο σημαντικές εορτές του 2020.

Το παραπάνω ημερολόγιο διατίθεται δωρεάν από τα μέλη του Δ.Σ. της Ένωσης.



Από την Ευρυτανική Ποίηση

Στην ανατολική αγκαλιά του Βελουχιού έγινε μια κρούβρυση με την επιγραφή:
«Στη θέα των ψηλών βουνών κρύο νερό να πίνεις
εις μνήμην των γονέων μας
ΗΛΙΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΣΦΗΚΑ 2006»

Η ΒΡΥΣΗ

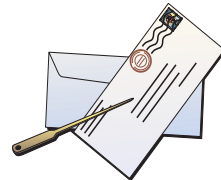
Μνήμη Βασιλικής και Ηλίας Σφήκα

Όταν η ροδοδάχτυλη και ζαφειρένια αυγούλα
στεφάνωνε κάθε κορφή κι ευωδιαστή ραχούλα
κίνησα απ' τον Ακρόπυργο τον πλιοφλογισμένο
κι απ' το καμίνι στα βουνά τα δροσερά ανεβαίνω.
Και το λαμπρό τ' απόγιομα κατά το Καρπενήσι
σε μια πετροπελέκητη και κρουσταλένια βρύση
στην αγκαλιά του Βελουχιού σκύβω νερό και πίνω.
Το νου μου στ' όμορφο βουνό να φτερουγίσει αφίνω.
Κι είπα : «αιώνια η μνήμη σας Βασιλική και Ηλία
και μπράβο στα παιδάκια σας για τα νερά τα κρύα».
Κι έγειρα στο φιλόξενο στο πλάι μεσοτοίχι
ν' αναπαυτούν τα μάτια μου στου δειλινού τη ρήχη.
Κι έλαμψαν τότε οι ουρανοί κι αγγέλοι κατεβαίνουν
κι ανάμεσά τους άγγελοι Βασιλική και Ηλίας,
άγιες μορφές, καθρέφτισμα ουράνιας ευτυχίας.
Ήρθαν και με χαιρέτησαν, ψιθυριστά μου κρένουν :

«Αγαπημένε ξένε μας, καλές σου να 'ναι οι στρατές
και τα όνειρά σου της ζωής να βγούν ουρανολάτες.
Ευφραίνεται, ανασκιρτά και χαίρεται η καρδιά μας
όταν εδώ δροσίζεστε και λέτε τ' όνομά μας !
Ανοίγουν τότε οι ουρανοί λευκές να ροβολήσουν
οι δυο ψυχές μας και θερμά να σας ευχαριστήσουν
και να χαρούν μαζί με σας και τη δροσιά να νιώσουν
και στ' ακριβά παιδάκια μας την ευλογία να δώσουν».
Κι ως ξύπνησα ταραχτηκα κι είπα στο λογισμό μου :
σημάδι είν' απ' το Θεό ετούτο τ' όνειρό μου.

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΑΓΚΑΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΜΑΣ



Πανευρυτανική Ένωση

Αθήνα, 8 Ιανουαρίου 2020

Αριθ. Πρωτ.

5

ΠΡΟΣ: Την Ένωση Ευρυτάνων Αμερικής «**ΤΟ ΒΕΛΟΥΧΙ**»,
Charlotte, N.C.28211, **U.S.A**

Αγαπητοί συμπατριώτες μας,

Λάβαμε τις ευχές σας και το υπέροχο περιοδικό «ΤΟ ΒΕΛΟΥΧΙ» και σας ευχαριστούμε υποκαρδίως. Τα μέλη του Δ.Σ. της ιστορικής Πανευρυτανικής Ένωσης **αισθάνονται ιδιαίτερη χαρά και συγκίνηση για την εκ νέου σύσφιξη των σχέσεων** των δύο πλέον ιστορικών και κορυφαίων Σωματείων της πατρώας μας γης, της Ευρυτανίας μας, τα οποία και έλαβαν τιμητικές διακρίσεις από διαφόρους φορείς, όπως από το Ανώτατο Πνευματικό Ίδρυμα της Χώρας μας, την Ακαδημία Αθηνών κ.ά.

Η πολυτιμότητα και επί δεκαετίες ολόκληρες πνευματική, κοινωνική και πατριωτική προσφορά της Ενώσεώς Σας στη γενέτειρά μας, και μόνον, αξίζει τον απέραντο θαυμασμό μας!

Αγαπητοί συμπατριώτες μας,

Με ιδιαίτερη χαρά θα σας υποδεχθούμε στα άγια χώματά μας τον προσεχή Ιούλιο για την πραγματοποίηση του 76^{ου} Συνεδρίου σας και, ασφαλώς, η Ένωσή μας, πρωτοπόρος στα πολιτιστικά δρώμενα του τόπου μας, είναι πρόθυμη να συνδράμει, κατά το δυνατόν, και ασφαλώς προσβλέπει σε μια αγαστή και έγκερπη συνεργασία όλων των φορέων του τόπου μας για την πλήρη επιτυχία του!

Τέλος, παρακαλούμε να δεχθείτε τις ενδόμυχες ευχές μας για υγεία, μακροήμερευση, καλή δύναμη και κάθε επιτυχία στο θεάρεστο και πατριωτικό έργο σας!

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Ο Πρόεδρος
ΗΛΙΑΣ ΝΤΖΙΩΡΑΣ

Ο Γεν. Γραμματέας
ΚΩΣΤΑΣ ΑΝΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΣ: Τον Σύλλογο Ευρυτάνων Αχαΐας «**Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ**»
Παντανάσσης 29, **26211 Πάτρα**

Αγαπητοί συμπατριώτες μας,

Λάβαμε τις ευχές σας, καθώς και την πρόσκλησή σας για την ετήσια πρωτοχρονιάτικη εκδήλωση κοπής της βασιλόπιτας του Συλλόγου σας, στις 12-01-2020, κατά την οποία θα βραβευθούν και αριστούχοι μαθητές και νεοεισαχθέντες φοιτητές σε ΑΕΙ και ΑΤΕΙ και Σάς ευχαριστούμε υποκαρδίως.

Δυστυχώς, λόγοι ανεξάρτητοι της θελήσεώς μας δεν επιτρέπουν την εκεί ένσαρκη παρουσία μας. Όμως, η σκέψη μας και οι ευχές μας για επιτυχία είναι δεδομένες, καθότι μας το υπαγορεύει τούτο η πολυτιμότητα και επί δεκαετίες ολόκληρες, πνευματική, κοινωνική και πατριωτική εισφορά του Συλλόγου Σας στη δεύτερη θετή πατρίδα, την Πάτρα, αλλά και κατ' επέκταση στη γενέτειρά μας, την πανέμορφη Ευρυτανία μας!

Αγαπητοί συμπατριώτες μας,

Ελπίζοντας και προσβλέποντας σε μια αγαστή και έγκερπη μελλοντική συνεργασία, κυρίως με την ευκαιρία τον εορτασμό των 200 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, παρακαλούμε να δεχθείτε τις ενδόμυχες ευχές μας για υγεία, μακρομέρευση, καλή δύναμη και κάθε επιτυχία στο θεάρεστο και πατριωτικό έργο σας!

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Ο Πρόεδρος
ΗΛΙΑΣ ΝΤΖΙΩΡΑΣ

Ο Γεν. Γραμματέας
ΚΩΣΤΑΣ ΑΝΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΣ: Τον Σύλλογο Ευρυτάνων Επαρχίας Λιβαδειάς «ΤΑ ΑΓΡΑΦΑ»
Δημάρχου Ι. Ανδρεδάκη 19, 32131 Λιβαδειά Βοιωτίας

Αγαπητοί συμπατριώτες μας,

Λάβαμε τις ευχές σας, καθώς και την πρόσκλησή σας για την ετήσια πρωτοχρονιάτικη εκδήλωση κοπής της βασιλόπιτας του Συλλόγου σας, στις 11-01-2020, κατά την οποία θα αναβιώσει παραδοσιακός γάμος από τα χορευτικά τμήματα του λίαν δραστήριου Συλλόγου σας και θα ακολουθήσει παραδοσιακό γλέντι και σας ευχαριστούμε θερμά.

Δυστυχώς, λόγοι ανεξάρτητοι της θελήσεώς μας δεν επιτρέπουν την εκεί ένσαρκη παρουσία μας. Όμως, η σκέψη μας και οι ευχές μας για επιτυχία είναι δεδομένες, καθότι μας το υπαγορεύει τούτο η πολυτιμότητα και επί δεκαετίες ολόκληρες, πνευματική, κοινωνική και πατριωτική εισφορά του Συλλόγου Σας στη δεύτερη θετή πατρίδα, την Λιβαδειά, αλλά και κατ' επέκταση στη γενέτειρά μας, την πανέμορφη Ευρυτανία μας! Εκδηλώσεις, όπως η σημερινή, ξαναζωντανεύουν τη δύναμη της Ελληνικής Παράδοσης, τη ζωντανία της Ελληνικής φυλής και το θάνατο ελληνικό πνεύμα!

Αγαπητοί συμπατριώτες μας,

Ελπίζοντας και προσβλέποντας στη συνέχιση της μέχρι τούδε αγαστής και έγκερπης συνεργασίας μας και στο μέλλον, κυρίως δε με την ευκαιρία τον εορτασμό των 200 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, παρακαλούμε να δεχθείτε τις ενδόμυχες ευχές μας για υγεία, μακρομέρευση, καλή δύναμη και κάθε επιτυχία στο θεάρεστο και πατριωτικό έργο σας!

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Ο Πρόεδρος
ΗΛΙΑΣ ΝΤΖΙΩΡΑΣ

Ο Γεν. Γραμματέας
ΚΩΣΤΑΣ ΑΝΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ευχαρίστως δημοσιεύουμε παρακάτω την από 5-8-2019 επιστολή του Συνταξιούχου Δασκάλου και τ. Περιφερειακού Συμβούλου Στερεάς Ελλάδας κ. Λάμπρου Τσιτσάνη.

ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ ΛΑΜΠΡΟΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
Π.Ε.ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

5- Αυγούστου -2019

ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΠΡΟΣ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΡΧΗ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ Π. ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗ
ΠΡΟΕΔΡΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ κ. ΨΥΧΟΓΙΟ ΓΕΩΡΓΙΟ
ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥΣ (ΔΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕ-
ΔΡΟΥ, ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ ΝΑ ΔΙΑΒΑΣΤΕΙ ΣΤΗΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ ΤΟΥ Π.Σ. της 7ης
/8/2019)



Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι,

Είμαστε στη λήξη της πενταετούς θητείας μας ,ως αιρετοί στο Περιφερειακό Συμβούλιο της Στέρας Ελλάδας και προσωπικά αισθάνομαι την ανάγκη να εξωτερικεύσω ορισμένες σκέψεις μου και, ως προς αυτό, θεωρώ πως εκφράζω τους περισσότερους σε αυτή την αίθουσα.

Ζήσαμε ένα ταξίδι στην αυτοδιοίκηση που είχε τα πάντα. Είχε δυνατές συγκινήσεις, είχε χαρές, είχε πολλούς νέους συνεργάτες και φίλους, είχε αποτελέσματα που μας γεμίζουν υπερηφάνεια και φυσικά είχε και τις απογοητεύσεις.

Ήταν ένα πλήρες ταξίδι, που εμένα τουλάχιστον μου πρόσθεσε εμπειρίες και συνέβαλε στο να ολοκληρωθεί η πορεία μου στα κοινά, που πάντα είχε δράση.

Θα σταθώ σε ορόσημα αυτού του ταξιδιού, γιατί αισθάνομαι πως το οφείλω.

Πρώτο ορόσημο είναι η γνωριμία και μετέπειτα συνεργασία μου με τον **Κώστα Μπακογιάννη**. Ο **Κώστας Μπακογιάννης** μας απέδειξε ότι η πολιτική δεν είναι μονοσήμαντη έννοια και φυσικά δεν έχει καμία σχέση με ταμπέλες.

Κατάφερε να ενώσει σε μια ομάδα ανθρώπους από διαφορετικές πολιτικές αφητηρίες και με διαφορετικές απόψεις, τις οποίες δεν απεμπολήσαμε, αλλά απεναντίας τις συνθέσαμε και τις τάξαμε σε έναν κοινό σκοπό, στην πρόοδο και ανάπτυξη της Περιφέρειας μας.

Ο **Κώστας Μπακογιάννης** με τον τρόπο που διοίκησε την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, μας έδειξε ότι η συναίνεση και η συνεργασία δεν επιβάλλονται, αλλά διδάσκονται με τον τρόπο ζωής και με τον σεβασμό προς τον άλλο. Δεν είναι τυχαίο εξάλλου πως, οι περισσότερες αποφάσεις του συμβουλίου μας λαμβάνονται ομόφωνα.

Το ίδιο ακριβώς έδειξε και με τον προεκλογικό του αγώνα, ως υποψήφιος Δήμαρχος Αθήνας, που με τους ανθυποψηφίους του αρχηγούς των άλλων παρατάξεων, έκαναν άλμα στο μέλλον σε ότι αφορά το ήθος και την ευπρέπεια σε προεκλογική εκστρατεία.

Προσωπικά και πιστεύω όλοι μας, είμαι περήφανος για την πορεία του Περιφερειάρχη μας, καθώς και για τη συνεργασία μαζί του.

Δεύτερο ορόσημο είναι η συμμετοχή μου στο Περιφερειακό Συμβούλιο και η γνωριμία, αλλά και συνεργασία με όλους εσάς.

Σε αυτή την αίθουσα όλοι μαζί καλλιεργήσαμε την περιφερειακή συνείδηση. Καταλάβαμε όλοι μαζί πως τα προβλήματα της Ευρυτανίας είναι πολύ σημαντικά, αλλά δεν υπολείπονται σε σοβαρότητα από εκείνα της Εύβοιας, της Φωκίδας, της Βοιωτίας ή της Φθιώτιδας. Δεν ήρθαμε σε αυτή την αίθουσα κουβαλώντας ο καθένας τον τοπικισμό του, αλλά σμίξαμε τις δυνάμεις μας για την κοινή πατρίδα. Την Στερεά Ελλάδα. Αυτό πιστεύω πως είναι μια σοβαρή παρακαταθήκη για την πρόοδο της.

Αυτό, αγαπητοί συνάδελφοι, με κάνει να αισθάνομαι πως, με καλούς φίλους κάναμε χρήσιμα πράγματα τα οποία έχουν αφήκηση και βελτιώνουν τη ζωή των συμπολιτών μας.

Το τρίτο ορόσημο είναι και το σπουδαιότερο. Η εμπιστοσύνη που μου έδειξαν οι συμπατριώτες μου Ευρυτάνες και με εξέλεξαν να τους εκπροσωπήσω. Όλοι το αισθάνεστε αυτό. Είναι σπουδαίο να σε εμπιστεύεται ο κόσμος και ακόμα πιο σπουδαίο είναι να μην τον απογοητεύεις. Πιστεύω ότι προσπάθησα και με τις περιορισμένες δυνατότητες ενός απλού Συμβούλου μετέφερα τη φωνή τους και πολλά ζητήματα λύθηκαν.

Θα ήταν βέβαια πιο αποτελεσματικός ο ρόλος όλων μας, αν ο νόμος δεν έδινε υπερεξουσίες στους αντιπεριφερειάρχες με ταυτόχρονη υποβάθμιση του ρόλου των Συμβούλων, αλλά διασφάλιζε την θεσμική παρουσία του Συμβούλου στο πλευρό του Χωρικού Αντιπεριφερειάρχη, ώστε όλοι να έχουμε ρόλο και να αποφεύγονται ταυτόχρονα φαινόμενα αλαζονείας. Η πρότασή μου στο νέο Περιφερειάρχη, είναι να το καθιερώσει έστω και άτυπα.

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, αγαπητές φίλες, αγαπητοί φίλοι. Χαίρομαι που συναντηθήκαμε και παλέψαμε μαζί. Έχω τις καλύτερες αναμνήσεις από τον καθένα και καθεμία από εσάς. Εύχομαι σε όλους καλή τύχη και υγεία.

Κύριε Περιφερειάρχη, Δήμαρχε Αθηναίων, φίλε **Κώστα**. Σε ευχαριστώ για τη φιλία σου, σε ευχαριστώ για την εμπιστοσύνη, χαίρομαι για την πορεία σου που πιστεύω πως θα σε οδηγήσει πολύ ψηλά. Το αξίζεις και σε αυτή σου την πορεία θα είμαι δίπλα σου.

Κύριε Περιφερειάρχη, φίλε **Φάνη**. Καλή επιτυχία. Είσαι ένας από την ομάδα που συνεχίζει, αυτό σημαίνει πως όλοι είμαστε δίπλα σου. Μη διστάσεις να ζητήσεις τη βοήθειά μου, αν κάπου νομίζεις ότι μπορώ να συμβάλλω.

Συμπατριώτες μου Ευρυτάνες. Σας ευχαριστώ για την εμπιστοσύνη με την οποία με τιμήσατε. Προσπάθησα να την ανταποδώσω χωρίς προσωπικό όφελος, αλλά με διάθεση προσφοράς στον φτωχό τόπο μας. Είναι βέβαιο πως δεν έκανα όσα ήθελα, έκανα όμως όσα μπορούσα. Η νέα Περιφερειακή Αρχή και ο νέος Περιφερειάρχης, θέλουν τη στήριξη και τη βοήθεια όλων μας. Είναι βέβαιο πως υπάρχει και μέλλον και προοπτική για τον τόπο μας, αλλά και για την Περιφέρειά μας. Την Στερεά Ελλάδα.

Με τιμή
Λάμπρος Τσιτσάνης

ΤΟ ΔΙΑΣΕΛΟ ΤΩΝ ΔΑΚΡΥΩΝ¹

Κώστας Καλαπανίδας²

Λιγόλογος, συγκρατημένος και φαινομενικά
ατάραχος. Κι αποφασισμένος.

Ανοιξιάτικος Ιούνιος 1938.

Ο τόπος στις δόξες του..

Πήρε τον μεγαλύτερο από τα έξι παιδιά του
(μόλις είχε με άριστα τελειώσει το σχολείο).

-Πάμε, είπε.

-Πού πάμε;

-Πάμε, είπε μόνο.

Ανεβήκανε με καγκέλια στο διάσελο.

Ο κλειστός ορίζοντας πλάτυνε, μάκρυνε.

Το παιδί στην απορία.

-Βλέπεις τη δημοσιά;

-Ναι! Τη βλέπω.

-Αριστερά πάει στο Καρπενήσι, δεξιά πάει

Στη Λαμία. Διάλεξε. Εσύ αποφασίζεις.

Του φόρτωσε ένα ταγαράκι (λειψή μπομποτά,

Ένα κομμάτι σκληρό γιδοτύρι κι ένα παγουρί νερό).

«Στο καλό!», είπε και τον χαιρέτησε διά χειραψίας.

Το παιδί κατέβηκε ανάμεσα σ' ανθισμένους θάμνος.

Που ευώδιαζαν. Πριν μπει στο δάσος, στάθηκε

Και, σκουπίζοντας με το δεξί του τα δάκρυα,

Γύρισε να ιδεί, για τελευταία φορά, τον πατέρα του.

Και τον είδε, καρφωμένο στο ίδιο σημείο, όρθιο,

Να κάνει κι εκείνος, με το δεξί, την ίδια κίνηση.

Τα δάκρυά του πήραν άλλο νόημα.

Μπήκε μες στην ελατιά.

Πήρε το δρόμο για τη Λαμία και...

1 Η ενδιαφέρουσα συνέχεια Για ευγενικούς πεζογράφος. Το γεγονός διασώζει ο Γιάννης Τσώτας.

2 Από την ποιητική συλλογή: Προτίμηση ίσκιου, εκδ. Πάσσαρη

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ – ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

(Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος)

Κοντός Δημήτριος.....	70,00 €	Γκάτσος Νικόλαος.....	20,00 €
Μάγκα Αικατερίνη.....	20,00 €	Ευαγγελοδήμου Μαρία.....	50,00 €
Σκλαβενίτης Ι. Σ. ΑΕΕ.....	300,00 €	Παπαδοπούλου Παναγιώτα	20,00 €
Σύλλογος Καστανιωτών	50,00 €	Σιορόκος Βασίλειος	20,00 €
Ζηνέλης Ζαχαρίας.....	40,00 €	Πουρνάρα- Καρκαζή Ελένη	
Ζηνέλης Δημήτριος	20,00 €	& Πουρνάρας Νικόλαος.....	12.562,00 €
Σώκος Σωτήριος	20,00 €	Λώλος Παναγιώτης.....	50,00 €
Μάκκας Ιωάννης.....	20,00 €	Ανώνυμος.....	300,00 €
Παΐσης Κων/νος.....	10,00 €	Μάγκας Γεώργιος.....	20,00 €
Σκάνδαλος Σωτήριος	40,00 €	Κουτσοκώστας Γρηγόριος	200,00 €
Σταμάτης Αθανάσιος	20,00 €	Μπουτοπούλου Βιολέττα	30,00 €
Μποτσιβάλη Μαεΐα	20,00 €		
Παπαδόπουλος Κώστας.....	20,00 €		

(Συνέχεια στο επόμενο τεύχος)



ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ 2019

Αγαπητοί μου εν Χριστώ αδελφοί,

Για άλλη μια φορά βρισκόμαστε μπροστά στο μυστήριο της Γεννήσεως του Χριστού μας, της ενανθρωπήσεως του Θεού Λόγου, «Ο Λόγος σαρξ εγένετο και εσκήνωσεν εν ημίν». Η σκέψη μας αυτές τις στιγμές ταξιδεύει στο σπήλαιο της Βηθλεέμ, εκεί όπου η ανθρώπινη αδιαφορία και εγκατάλειψη συναντούσε το μεγαλείο της αγάπης, της μακροθυμίας, της φιλανθρωπίας του Θεού. Εκεί όπου μεταξύ άλλων υπερφυσικών γεγονότων ακούστηκε ο εξάισιος ύμνος των Αγγέλων «δόξα εν υψίστοις Θεώ και επί γης ειρήνη». Εκεί όπου ο άγγελος πρόσφερε χαρά στους ποιμένες με το «μη φοβείσθε, ιδού γαρ ευαγγελίζομαι υμίν χαράν μεγάλην».



Τι συμβαίνει όμως γύρω μας δύο χιλιετίες μετά από τη μοναδική εκείνη νύχτα, μετά από την επίγεια ζωή του Κυρίου μας, μετά το παράδειγμά Του και το κήρυγμά Του; Ακοές πολέμων, λιμοί, λοιμοί, σεισμοί, καταποντισμοί. Σχέσεις απανθρωπιάς και μίσουςμεταξύ των ανθρώπων. Για όλα αυτά τα δεινά, τα προβλήματα και τις δυσκολίες, που μαστίζουν την κοινωνία μας, έχουμε και μεις ευθύνη αδελφοί μου. Πού είναι η ειρήνη που ευχήθηκαν οι άγγελοι; Η ειρήνη που τόσες φορές σας ευχήθήκαμε κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας με το «Ειρήνη πάσι», το «εν ειρήνη του Κυρίου δεηθώμεν», το «έτι και έτι εν ειρήνη», πού είναι η χαρά των αγίων; Τι κυριαρχεί μέσα στις ψυχές μας αυτή τη στιγμή, αυτές τις αγίες μέρες;

Ας επιδιώξουμε να ειρνεύσουμε πρώτα με τους εαυτούς μας, μετά με τους δικούς μας ανθρώπους, και τέλος με τους συνανθρώπους μας μέσα στις μικρές κοινωνίες που ζούμε ή εργαζόμαστε. Ας προσπαθήσουμε να προσφέρουμε λίγη χαρά, λίγη αγάπη, λίγο ενδιαφέρον στο πρόβλημα του άλλου. Ας δείξουμε πως τις δικές μας ψυχές γεννήθηκε ο Κύριός μας και μας πλημμύρισε με τη Χάρη και την Ευλογία Του.

Αυτό εύχομαι για όλους μας αγαπητά μου παιδιά. Η Ειρήνη, η Αγάπη, το Φως της Βηθλεέμ, η Χαρά των αγγέλων, να κατοικεί πάντα μέσα μας.

Ευχές για καλά Χριστούγεννα και ένα ευλογημένο νέο έτος.



Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
+ Ο Καρπενησιού Γεώργιος

«ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ»

Κωδικός 6464

Τριμηνιαίο Περιοδικό για την προβολή
της Ευρυτανίας

Ιδιοκτήτης «Πανευρυτανική Ένωση»

Κλεισθένους 17, 105 52 Αθήνα

Τηλ./Fax: 210 32.40.001 - 210 69.20.004

www.panevrytaniki.gr

E-mail: panevrytanikienosi@gmail.com

Α.Φ.Μ.: 90110283 - Δ.Ο.Υ.: Α' Αθηνών



Εκδότης - Διευθυντής

Διευθυντής Σύνταξης

Κων. Α. Παπαδόπουλος

Δαβάκη 13, 115 26, Αθήνα

Τηλ./Fax: 210 6920004

Συντακτική Επιτροπή

Κων. Α. Παπαδόπουλος

Αθανάσιος Δ. Σταμάτης

Κων/νος Σπ. Τσιώλης

Σελιδοποίηση - Εκτύπωση

Στιγμή ΕΠΕ - Τηλ.: 210 7211200

E-mail: info@stigmai.gr



Αντιπρόσωποί μας:

Καρπενήσι: **Ανάργυρος-Γιάννης Μαυρομύτης,**

Λαμία: **Αρχοντούλα Ζωγραφοπούλου-Τσιάμη**

Αγρίνιο: **Αθανάσιος Κ. Νταλιάνης**

Η.Π.Α.: **Ανδρέας Καμπιζώνης**



ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

Ετήσια: 20 ευρώ

Εξωτερικού: Δολ. ΗΠΑ 35

Ν.Π.Δ.Δ. - Δήμων

Τραπεζών, Οργανισμών 35 ευρώ



Εμβάσματα - συνδρομές να στέλνονται

στον Ταμία κ. **Ανδρέα Ζούκα**

Κλεισθένους 17, 105 52 Αθήνα



Ο Πρόεδρος και τα μέλη του Δ.Σ.
της Πανευρυτανικής Ένωσης
εύχονται ολόψυχα
Ευτυχισμένο το 2020

Τοιχογραφία του 1860 στο παρεκκλήσι της Αγ. Ζώνης στη μονή Βατοπαιδίου. Έργο Καρπενησιωτών ζωγράφων Νικηφόρου και Γερασίμων των μοναχών και Γαβριήλ ιερομονάχου. (Αγ. Όρος αδημοσίευτη) (Από το βιβλίο του π. Παταπίου Καυσοκαλυβίτου, "Διαβάζοντας την Εικόνα των Χριστουγέννων")

ISSN 1109-9771